

TARİH ANABİLİM DALI
1897 OSMANLI-YUNAN HARBİNDE ASKERİ İAŞE
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hazırlayan
Gizem YILMAZ
Danışman
Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA
KARS-2022

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ VE ASKERİ İAŞE

Gizem YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman ve Jüri Üyeleri
Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA
Prof. Dr. Cengiz ATLI
Doç. Dr. Tolga AKAY

Kars-2022

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Öğrencinin Adı Soyadı] tarafından hazırlanan *[Tezin Adı]* başlıklı bu çalışma, *[Savunma Sınavı Tarihi]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[başarılı/başarısız]* bulunarak jürimiz tarafından *[Anabilim Dalının Adı]* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak (oy çokluğuyla/birliğiyle) kabul/red edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	:	İmza:
Üye	:	İmza:
Üye	:	İmza:

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP
Enstitü Müdür

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**1897 Osmanlı-Yunan Harbi ve Askeri İaşe**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “**1987 Ottoman – Greek War and Military Subsistence**” as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

... / ... / 2022

Gizem YILMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
YUNANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK İÇİN ÇALIŞMALARI	6
1.1. Fransa'nın İhtilali ve Milliyetçilik Akımının Rumlar Arasındaki Etkileri.....	6
1.2.Osmanlı Devleti Yönetiminde Rumların Durumu	8
1.3.Filiki Eterya Cemiyeti'nin Kuruluşu.....	12
1.4. Etniki Eterya Cemiyeti'nin Kuruluşu.....	14
1.5. Yunan İsyanı'nın Başlaması.....	16
1.6.Yunan İsyanı'nın Avrupalı Devletlerdeki Tutumu	20
1.7. Yunanistan'ın Bağımsızlığı	23
1.8. Girit Meselesi.....	28
İKİNCİ BÖLÜM.....	45
1897 OSMANLI-YUNAN SAVAŞI.....	45
2.1. Savaşın Başlaması.....	45
2.2. Savaşın Harekât Alanı ve Coğrafi Durumu	47
2.2.1. Harekât Alanı	47
2.2.2. Teselya'nın Coğrafi Alanı	48
2.2.3. Epir'in Coğrafi Alanı.....	48
2.3. İki Tarafın Askeri Gücü	50
2.3.1. Osmanlı Kara Gücü	50
2.3.2. Osmanlı Deniz Gücü	53
2.3.3. Yunan Kara Gücü.....	58
2.3.4. Yunan Deniz Gücü	59
2.4. Savaşın Cereyan Ettiği Cepheler	60
2.4.1. Teselya Cephesi	61
2.4.2. Epir Cephesi.....	72

2.5. Mütareke ve İstanbul Antlaşması.....	75
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	79
ASKERİ İAŞE VE İKMAL TEMİNİ	79
3.1. Menzil Teşkilatı	79
3.2. Yol ve Sevkiyat.....	80
3.2.1. Osmanlı Ordusu’nun Yol ve Sevkiyatı	80
3.2.2. Yunan Ordusu’nun Yol ve Sevkiyatı	83
3.3. İkmal ve İaşe Maddeleri	85
3.3.1. Osmanlı Ordusunda İkmal ve İaşe	85
3.3.2. Yunan Ordusunda İkmal ve İaşe	89
3.4. Silah, Donatım ve Gereçleri	91
3.4.1. Osmanlı Ordusu’nun Silah, Donatım ve Gereçleri	91
3.4.2. Yunan Ordusu’nun Silah, Donatım ve Gereçleri	93
3.5. Sağlık ve Tahliye İşleri.....	93
3.5.1. Osmanlı Ordusu’nun Sağlık ve Tahliye İşlemi.....	93
3.5.2. Yunan Ordusu’nun Sağlık ve Tahliye İşlemi	97
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA.....	100
EKLER.....	111

ÖNSÖZ

1897 Osmanlı-Yunan Harbinde Askeri İaşe konusu daha önce yeteri kadar araştırılmadığından tez konusu olarak ele alınmıştır. Tez çalışması askeri lojistik yönünden incelendiğinde çok fazla eksikliğin olduğunu göstermiştir. Bu nedenle harp tarihine büyük katkılar sağlayacaktır. Büyük Devletler tarafından desteklenen, Osmanlı Devletini de uzun süre meşgul eden Yunanistan, bağımsızlığını elde ettikten sonra siyasi emellerinden vazgeçmeyerek özellikle Girit Adasındaki çalışmalarıyla Osmanlı Devletine çalkantılı bir dönem yaşatmış, ele geçirmek istediği topraklar içinde Rum çetelerinin eylemlerini desteklemiştir. Osmanlı Devleti harp meydanında başarılı olsa da dış siyasette başarısız olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'nin istediği tazminat verilmemiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Harbinde harekât alanının dağlık ve engebeli bir coğrafyaya sahip olması iaşe temininde sıkıntı yaşatmıştır. İaşe ve ikmal ordunun harpteki belkemiğidir. Bu nedenle iaşe ve ikmal işlerinin yürütülmesi için ulaşımında güçlük yaşamamak gerekir. Ancak Osmanlı Devleti iaşe ve ikmal işlerini yürütebilecek karayolu ve demiryoluna sahip değildi. Tez çalışmasında Osmanlı Ordusu'nun iaşe ve ikmal hizmetleriyle ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunan belgeler kullanılmıştır. Elde edilen bilgiler üç ana bölümde sunulmuştur. I. Bölümde, Harp öncesi gelişmelerin üzerinde durulmuştur. II. Bölümde, Harbin başlamasına sebep olan tüm detaylar hakkında bilgiler verilmiştir. III. Bölümde ise 1897 Osmanlı-Yunan Harbindeki askeri iaşe, ikmal ve diğer geri hizmetler hakkında bilgiler verilerek, Osmanlı Devleti'nin iaşe ve ikmal hizmetlerinin harbinin gidişatını nasıl etkilediğinden bahsedilmiştir.

Tez çalışmasının konusunun belirlenmesinde değerli vaktini ve düşüncelerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA 'ya teşekkürlerimi sunarım. Sabrı ve her türlü teşvikleriyle destek olan saygıdeğer hocam Arş. Gör. Serdar BAY'a teşekkür ederim.

Saygıdeğer annem ve babam Serpil-Gürses YILMAZ başta olmak üzere tüm aileme sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Kars-2022

Gizem YILMAZ

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ VE ASKERİ İAŞE
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Gizem YILMAZ
Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA
2022 – VIII + 126

ÖZET

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa teknoloji ve silah sanayinde kendini geliştirerek dünya gücü haline gelmiştir. Ancak Osmanlı Devleti teknoloji ve silah sanayisinde Batı'nın gerisinde kalarak dönemin şartlarına ayak uydurmakta zorluk çekmiştir. Geri kalmışlığının farkına varan Osmanlı Devleti gelişmelerden daha sonra haberdar olmaya başlamıştır. Özellikle III. Selim döneminde başlayan ıslahat hareketleri ile kendini düzeltmek isteyen Osmanlı Devleti askeri alanda daha düzenli ve sistemli olmaya çalışmıştır. Bunu gerçekleştirmek içinde mevcut asker ocaklarında yeniliğe giderek, Avrupa tarzı yeni bir ordunun kurulması istenmiştir. Ama artan mali sorunlar mülki, ticari, siyasi, diplomasi kısacası her alanda ıslahat hareketlerini ertelenmiştir. XIX. Yüzyıla gelene kadar Büyük Devletler ile iyi mücadele sürdüren Osmanlı Devleti, artan isyanlar ve harplerde başarısız olmuştur. Bu süreçte, Osmanlı Devletine en büyük darbeyi eskiden tebaası olan milletler vurmuştur. Bunlardan birisi olan Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, gözünü Osmanlı Devletinden alamadığı topraklara dikmiştir. Büyük Devletlerin desteğini alarak halkı galeyana getiren Yunanistan, çıkardığı isyanlarla Osmanlı Devleti'nde huzursuzluğa sebep olmuş ve sınırlarına katmak istediği topraklardan biri olan Girit'teki Müslümanlara saldırılar düzenleyerek, katliamlar yapmıştır. İlerleyen süreçte Yunanistan'ın adaya asker çıkararak, bildiğini okumaya devam etmesi Osmanlı Devleti'nin ve Büyük Devletlerin hoşuna gitmemiştir. Nitekim Osmanlı Devleti harp hazırlıklarına başlamıştır. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, Osmanlı Devleti'nin dış siyasetteki yalnızlığını en güzel özetleyen harplerden biri olmuştur. Harbin gerçekleştiği coğrafyaya gerekli askeri birlik, levazımat ve iaşe ulaştırmaya çalışan Osmanlı Devleti eski lojistik gücünü kendinde bulamamış, harekât bölgesindeki demiryolu eksikliği ile çok fazla zorluk yaşamıştır. İaşe maddeleri ise un, arpa ve peksimettir. Ve bu iaşe maddelerinin saklanması için idare

heyetler kurulmuştur. Ordunun tedavisi içinde bölgeye sağlık heyeti atanmış, daha sonra hastalanan askerlerin artmasından dolayı İstanbul'dan tabipler destek için gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, İaşe, İkmal, Menzil, Lojistik.

**Kafkas University
Institute of Social Sciences
Department of History
1987 Ottoman – Greek War and Military Subsistence
Master’s Thesis
Gizem YILMAZ
Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA
2022 – VIII + 126**

ABSTRACT

Towards the end of the eighteenth century, the Continental Powers have turned into a world power by developing themselves in terms of the technology and the armament industry. On the other hand, the Ottoman State had difficulty keeping up with the conditions of the period by lagging behind the Western Powers in terms of technology and the armament industry. The Ottoman State, becoming aware of its backwardness, began to realize the developments later. The Ottoman State, which aimed to emend with the reform movements that began especially during the reign of the Selim III, attempted to become steadier and systematic in the military field. In order to obtain this aim, it was desired to form a new European-style army by having the renovation in the operative places for military service. However, the escalating financial problems procrastinated the reform movements in civilian, commercial, political, diplomatic, in short, in all areas. Until the nineteenth century, the Ottoman State, which kept up a solid challenge with the Imperial Powers, failed due to the increasing revolts and wars. The greatest strike to the Ottoman State in that period was struck by the nations that were formerly its subjects. Being one of them, the Greeks, after gaining their independence, set their aim at lands that they could not take from the Ottoman State. The Greeks, who provoked the people with the support of the Imperial Powers, caused unrest in the Ottoman State with their revolts, and they carried out attacks on Muslims in Crete, one of the lands they wanted to annex to their borders, and committed massacres. In the following time course, the Ottoman State and the Imperial Powers did not like the fact that the Greeks continued to go their own way sending troops to the island. As a matter of fact, the Ottoman State started the war preparations. The Ottoman-Greek War of 1897 was one of the wars that most perfectly summed up the loneliness of the Ottoman Empire in foreign policy. The Ottoman State, which was trying to deliver the military units, supplies,

and catering to the geography where the war took place, could not find its former logistical strength and experienced a lot of hardships with the lack of railways in the operation zone. The ingredients of catering were flour, barley, and rusks. And administrative boards were established to store these ingredients of catering. A medical committee was assigned to the region for the treatment of the army, and then, due to the increase in ill soldiers, doctors from Istanbul came for support.

Keywords: The Ottoman-Greek War of 1897, Catering, Supply, Range, Logistics.

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
BEO	Bâbîâli Evrak Odası
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Böl.	Bölüm
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DH. ŞFR.	Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi
Ed.	Editör
HR. HMŞ. İŞO.	Hukuk Müşavirliği İstişare Odası
HR. SYS.	Hariciye Nezareti Tasnifi Siyasi
KEFAD	Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	Sayfa
S.	Sayı
TASAM	Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
Y.A.HUS.	Yıldız Sadaret Hususi Evrakı
Y.A.RES.	Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
Y.MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.ASK.	Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat
Y.PRK.BŞK.	Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK.TKM.	Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
Y.PRK.HR.	Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Hariciye
Y.PRK.MYD.	Yıldız Tasnidi Perakende Evrakı Yâverân ve Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi
Y.PRK.PT.	Yıldız Tasnifi Perakende Posta Ve Telgraf Nezareti Maruzatı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Osmanlı ve Yunan Ordusu'nun Teselya ve Epirdeki Askeri Mevcudu	60
Tablo 2: Çatalca ve Dömeke İdareleri İçin Golos'a Gönderilen Erzaklar	88
Tablo 3: Hastanelerin Yeri ve Sağlık Personelinin Sayısı	96

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yunanistan'ın Genişlemesi	23
Şekil 2: Harekât Alanının Coğrafi Durumu	49
Şekil 3 : Alasonya Ordusu Komutanı Müşir Ethem Paşa.....	62
Şekil 4 : Şehit Mirliya Abdülezel Paşa.....	64
Şekil 5 : Şehit Mirliya Celâl Paşa.....	65
Şekil 6 : Dömeke ve Çevresinin Topoğrafik Durumu	69
Şekil 7 : Dömeke Muharebesi.....	70
Şekil 8 : Osmanlı-Yunan Muharebesinde Osmanlı Piyadesinin Hücumu	71
Şekil 9 : Yanya Kolordusu Kumandanı Ferik Ahmet Hıfzı Paşa.....	72
Şekil 10 : Yanya Kolordusu Tümenlerinin İlanı Sırasındaki Düzeni.....	74
Şekil 11 : Harekât Alanındaki Kara ve Demiryolları İle Şehir ve Kasabalar	84
Şekil 12 : Osmanlı ve Yunan Ordularının Yığınak Bölgesindeki Durumu	90
Şekil 13: Osmanlı Topraklarının Ordu ve Tümen Dairelerine Bölünmesi Türk ve Yunan Ordu Merkezleri	92
Şekil 14 : Harp Bölgesinde Hizmet Veren Hastaneler	94

GİRİŞ

Yakın Çağ Başlarında Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

XVIII. yüzyılın sonunda Fransa'da büyük bir ekonomik dönemin başlangıcı, üretim yapan büyük şehirlerinde ve liman kentlerinde görülmeye başlamış olsa da otokrasinin tutarsız temeli ile sınıf ayrıcalığı ülkede bir sürü soruna sebep olmuştur.¹ Bu sebeplerin doruk noktasında ise Fransa'nın kalbini bir tümör gibi yiyen Versailles vardı.² İnsanların fakirlikten öldüğü bu dönemde Versailles Sarayı savaş ve barış dönemi davranışlarıyla gereken niteliğe sahip görünmüyordu.³ Ortaya çıkan bu durum karşısında özgür ve aydın fikirlerin köklerini, yazdıklarıyla halka yansıtan Jean Jacques Rousseau, Voltaire gibi yazarlar Fransız İhtilali'nin ilk kıvılcımlarını çıkarmıştır.⁴

1789 Fransız İhtilali'nin akıbeti hem Avrupa'yı hem de Osmanlı Devleti'ni etkisi altına almıştır.⁵ Ulus devlet olgusunun bir parçası olan Fransız İhtilali ile karma ve heterojen olan imparatorluklar için tehlike çanları çalmaya başlamıştır.⁶ Çünkü Fransız İhtilali milliyetçilik ve yurtseverlik fikirlerinin hızlı bir şekilde yayılarak kitlesel taleplerin artmasına neden olmuştur.⁷ Dönemin padişahı III. Selim Fransa'daki olaylara tarafsız kalmayı seçmiştir.⁸ Ama Osmanlı Devletinde yaşayan gayrimüslimler Fransa'daki olaylara ilgisiz kalmayarak ilerleyen süreçte isyan hazırlıklarına başlamıştır. Ve Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu sonuçlar Osmanlı saltanatını bir hayli karıştırmıştır.⁹

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Sanayi Devrimi ile insan ve hayvan gücüyle yapılan üretimden, makine gücü ile yapılan üretime geçilmiş, özellikle Batı insanının hayat

¹ R. M. Johnston, **Kısa Fransız İhtilali Tarihi**, (Çev: Ali Kaan Cerit), İstanbul, Indie Kitap, 2021, s. 17.

² Johnston, **Kısa Fransız İhtilali Tarihi**, s. 18.

³ Johnston, **Kısa Fransız İhtilali Tarihi**, s. 25.

⁴ Yavuz Yıldırım, "Fransız Devriminde Yurttaşlık ve Etkilerine Dair Bir Değerlendirme", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:21, (2019), s. 254.

⁵ Sıtkı Uluerler, "Fransız İhtilali ile Değişen Avrupa Düzeninde Osmanlı Devleti'nin Uygulamaya Çalıştığı Denge Siyaseti ve Sonuçları (1795-1801)", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20, (2020), s. 53.

⁶ Mihriban Şenses, "İmparatorluk ve Ulus Devlet", **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı: 95/24, (2019), s. 95.

⁷ Yıldırım, "Fransız Devriminde Yurttaşlık ve Etkilerine Dair Bir Değerlendirme", s. 262.

⁸ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda)**, İstanbul, Parola Yayınları, 2018, s. 73.

⁹ Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda)**, s. 17.

standartları yükselmiş, ayrıca üretimdeki artış ekonominin büyümesine de yansımış bu nedenle devrim insanlık tarihinin dönüm noktalarından biri kabul edilmiştir.¹⁰ Sanayi Devriminin, Avrupa Devletlerini sömürgeciliğe sevk etmesindeki en önemli sebeplerinden biri stratejik ve ekonomik gerekçelerdir.¹¹ Osmanlı Devleti ise çağın gerisinde kaldığını fark ederek ıslahat çalışmalarına başlamıştır.

II. Mahmut köklü değişimlerin yolunu açarak ıslahat girişimlerinde bulunmuştur.¹²

II. Mahmut Avrupa Devletleri gibi merkezîyetçi bir yapının olması için dönemin şartlarını göz önüne alarak devlet kurumlarını yeniden inşa etmeyi zorunlu görmüş ve işe Yeniçeri Ocağını kaldırarak (17 Haziran 1826) başlamıştır.¹³ Onun yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ismiyle yeni bir ordu kuruldu.¹⁴

3 Kasım 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanıyla Avrupa Devletleri tarafından kabul edilmiş bazı haklar esas alınmış, fermanla Osmanlı Devletinde laik sistem önem kazanmaya başlamıştır.¹⁵ Sonunda padişahın hakları kısıtlandırılırken yasaların üstünlüğüne razı olundu. 28 Şubat 1856’da ilan edilen Islahat Fermanı ile Avrupa Devletleri, Osmanlı Devletinde yaşayan Hristiyan tebaanın huzuru ve onlar için gerekli kararları almakta söz sahibi olmuştur.¹⁶ Güçten düşmeye başlayan Osmanlı Devleti’nin reform hareketini resmen başlatan bu iki ferman, Osmanlı tarihi için bir dönüm noktasıdır.¹⁷

XIX. Yüzyılda Osmanlı-Yunan İlişkileri

Fransız İhtilali ticaretle ilgilenen Rumlarda doğrudan yayılmaya başlamış, özellikle ihtilal Yunanlı şair Rigas’ı çok heyecanlandırmış ve ona bu sözleri yazdırmıştır: *“Haydi, kalkın, Helen çocukları, şeref ve şan günü gelmiştir: meşhur ecdadınıza layık evlat olduğunuzu gösterin! Helen çocukları, silaha sarılın, düşmanımızın (yani*

¹⁰ A. Mesut Küçükkalay, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:2/2, (1997), s. 52.

¹¹ Ahmet Kavas, “Sömürgecilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2009), 37, s. 395.

¹² Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev: Boğaç Babür Turna), Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2017, s. 112.

¹³ Kemal Beydilli, “Vak’a-i Hayriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012), 42, s. 454.

¹⁴ Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s. 111.

¹⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam- Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, Cilt: V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017, s. 173.

¹⁶ Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam- Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, Cilt: V, s. 250.

¹⁷ Ayşe Ozıl, **Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek**, (Çev: Ali Özdamar), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2016, s. 27.

Türklerin) menfur kanı ayaklarımız altında seller gibi aksın!”.¹⁸ Rigas’ın sözleri isyancı Yunanlılar tarafından her zaman söz edilmiştir.¹⁹

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti büyük isyanlarla uğraştı. Özellikle Yunan isyanları tüm siyasi ve sosyal dengeleri altüst etti. 1821 Yunan isyanı Osmanlı Devleti’nin siyasi duruşunu ve seyrini değiştiren en önemli örneklerinden biri olmuştur.²⁰ İsyanın zemin hazırlayan ve başarıya ulaşmasını sağlayan dayanak Avrupa Devletleri ile olan işbirliğidir.²¹ Artık mesele iki devlet arasında olmaktan çıkmıştı. Rumlar ulusal bilinçlenme konusunda kendilerini aşarak önce Eflak ve Boğdan’da başarısız bir ayaklanma gerçekleştirmiş daha sonra isyanları için en müsait yerin Mora olduğunu düşünerek Paskalya gecesi Müslümanlara saldırmayı planlanmışlardır.²²

Bu isyanda Rumların en büyük dayanağı Rusya olmuştur. Ancak Rumların Paskalya gecesi yapmayı planladığı isyan, Hasta Hasan ve Yenişehirli İbiş adlı iki kişinin 15 Şubat 1821’de sarhoş olarak Hristiyan pazarında dolaşırken ateş açması üzerine istenilen tarihten önce başlamış, çaresiz kalan Müslümanlar ise canlarını kurtarmak için Anabolu kalesine sığınmıştır.²³

Osmanlı ordusunun isyan noktasına ulaşması çok zordu çünkü Rumlar denizin kontrolünü sağlayan büyük ticaret filolarına ve denizcilğine sahipti.²⁴ Osmanlı Devleti bu isyanı bastırmak için kritik bir karar alarak Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’dan yardım istedi ve Rum isyanının bitimine 1827 tarihinde yaklaşıldı.²⁵ Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa’yı isyanı bastırmak için görevlendirdi ve başarılı sonuçlar elde edince isyan yatıştırılmaya başlandı.²⁶ Ortalığın sakinliğinden rahatsız olan Avrupa Devletleri Navarin’de (20 Ekim 1827) Osmanlı donanmasına

¹⁸ Akçura, **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda)**, s. 32-33.

¹⁹ Akçura, **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda)**, s. 34.

²⁰ Mustafa Turan, Avrupa Devletleri’nin Osmanlı Politikaları ve 1821 Yunan İsyanı, **Tehcirin 100. Yılında Osmanlı’nın Son Dönemlerindeki İsyanlar Uluslararası Sempozyumu**, Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır, 2014, s. 340.

²¹ Turan, Avrupa Devletleri’nin Osmanlı Politikaları ve 1821 Yunan İsyanı, s. 340.

²² Serap Toprak, “1821 Mora İsyanı”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:6, (2011), s. 320.

²³ Toprak, “1821 Mora İsyanı”, s. 320.

²⁴ Toprak, “1821 Mora İsyanı”, s. 321.

²⁵ Ali Fuat Örenç, “Yunanistan’ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri”, **Uluslararası Suçlar ve Tarih**, Sayı: 11, (2011), s. 7.

²⁶ Toprak, “1821 Mora İsyanı”, s. 324-325.

saldırarak, 52 harp gemisini yok etti.²⁷ Bu olay yaklaşan yeni bir felaketin habercisiydi.

1828’de Rusya, Osmanlı Devleti’nin Navarin’de donanmasının yakıldığını ve Avrupa Devletleriyle ilişkisinin kesildiğini bile bile harp açtı.²⁸ Harpte başarılı olamayan Osmanlı Devleti barış istemeye mecbur kalarak Rusya ile Edirne Antlaşmasını imzalandı.²⁹ Edirne Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Rus ilerleyişine engel olamadığı gibi diplomaside de ağır yenilgi almıştır.³⁰ Bu antlaşma Yunan Devleti’nin kurulmasında bir dönüm noktası oldu çünkü Osmanlı Devleti Yunanistan sorununun çözülmesi için Rusya ile İngiltere arasında imzalanan St. Petersburg protokolünü tanıyacaktı.³¹ Ayrıca bu durum Osmanlı Devleti’nin 1820’ler ve 1830’larda uluslararası sahadaki çözülüşünün yoğunlaştığını göstermektedir.³²

Kozmopolit bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti’nin, milliyetçilik akımında aldığı ilk yenilgi olan Yunanistan’ın bağımsızlığı Gayrimüslimlere örnek olarak Osmanlı Devleti’nin parçalanma sürecini hızlandırmıştır.³³ Mevcut durumu beğenmeyen Yunanistan ise “Megali İdea” adı verilen düşüncenin üzerinde durarak topraklarını genişletmek istemiştir.³⁴ 1897 Osmanlı –Yunan Harbi, bu düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Her şeye rağmen Osmanlı Ordusu harpteki başarısıyla Yunan ordusunu bozguna uğratmış, hemen arkasından Yunanistan hükümeti istifa etmiştir.³⁵

Ardından İstanbul’da 3 Haziran 1897 tarihinde başlayan barış görüşmeleri İstanbul Antlaşmasının imzalanmasıyla son bulmuştur.³⁶ Ama Yunanistan harp meydanında

²⁷ Ali Fuat Örenç, “1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 46, (2007), s. 58-59.

²⁸ Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam- Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, Cilt: V, s. 119.

²⁹ Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam- Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, Cilt: V, s. 119.

³⁰ Şerafettin Turan, “Edirne Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1994), 10, s. 443.

³¹ Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam- Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, Cilt: V, s. 121.

³² Feroze A. K. Yasamee, **Abdülhamid’in Dış Politikası**, (Çev: Yusuf Selman İnanc), İstanbul, Kronik Kitap, 2020, s. 20.

³³ Necdet Aysal – Cemal Tepe, **Osmanlı-Yunan Savaşı (Dömeke Meydan Muharebesi)**, Cilt: 2, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2019, s. 8.

³⁴ Aysal – Tepe, **Osmanlı-Yunan Savaşı (Dömeke Meydan Muharebesi)**, Cilt: 2, s. 9.

³⁵ İbrahim Yılmazçelik – Ahmet Aksın, **Osmanlı – Yunan Harbi (Osmanlı- Yunan Seferi 1313/1897)**, İzmir, Akademi Kitabevi, 2001, s. XIV.

³⁶ Yılmazçelik – Aksın, **Osmanlı – Yunan Harbi (Osmanlı- Yunan Seferi 1313/1897)**, s. XIV.

aldığı yenilgiye rağmen 1897 Osmanlı – Yunan Harbini Büyük Devletlerin tutumuyla kazanca çevirmiştir.³⁷

³⁷ Gülser Oğuz, “Osmanlı Gazetesinin (1897-1904) Girit İsyanlarına Bakışı”, **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)**, Sayı:2/7, (2006), s. 93.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUNANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK İÇİN ÇALIŞMALARI

1.1. Fransa'nın İhtilali ve Milliyetçilik Akımının Rumlar Arasındaki Etkileri

1789 Fransız İhtilali ile ortak değerlere sahip toplulukların tarihi ve siyasi duruşlarını yüceltmeyi amaçlayan düşünce yapısıyla, milli devletin kuvvetlenmesini sağlayan milliyetçilik gelişti.³⁸ XIX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devletinde kendini belli etmeye çalışan bu siyasi akım, tebaanın yeni kimlik arayışıyla birlikte devletin parçalanma sürecini de hızlandırmıştır.³⁹ Osmanlı Devleti'nin bu sürecinden faydalanmak isteyen Ruslar, Rumların kurduğu cemiyetleri destekleyerek onları ayaklanma yolunda kışkırtmıştır. Bu kışkırtmalara Ruslar önce I. Petro (Büyük Petro) devrinde başlamıştır.⁴⁰

I. Petro 23 Mart 1711 tarihli genelgesinde şunları dile getirmiştir: “...sizlere, bizi seven metropolitlere, voyvodalara serdarlara, kelflerin ileri gelenlerine, kapetanyoslara, palikaryalara ve bizim dinimizde olan bütün Hristiyanlara bu mektubu gönderiyorum...; Türkler inancımızı ayaklar altına almışlardır, kiliselerimizi elimizden almışlardır, manastırlarımızı bozmuşlardır, Roma krallığına son verip bunca kişiyi esir etmişlerdir... ben sizin yardımınıza geliyorum...; Türk İsveç Kralı ile birlik olmuştur, ama benim kılıcım çok adam kesmiştir... Kılıcımın gücüyle rahatınıza kavuşacak ve kurtulacaksınız...Tanrının birliği adına birleşelim, savaşalım,... Namus ve iyi kalpliliği bulalım. İnanç adına savaşın... Tanrıya şükredelim ve atalarınızın topraklarını almaya çalışalım...”.⁴¹ Osmanlı Devletinde yaşayan Ortodokslar bu genelgenin onları kurtaracağını düşünerek umutlanmışlardır.

Rumlar amaçlarını gerçekleştirmek için Osmanlı Devletine karşı isyan bayrağı çekmeye hazırlandılar. İlk iş, kendilerini destekleyen insanları bir araya getirmek yani cemiyet kurmayı hedeflediler. Onlar için milli anlamda hayal kurmalarını sağlayan bir gerçek vardı. Bu gerçek onların ilerleyen süreçte ki yaptıkları işlere,

³⁸ Azmi Özcan, “Milliyetçilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2005), 30, s. 84.

³⁹ Özcan, “Milliyetçilik”, s. 85.

⁴⁰ Metin Menekşe, “Girit’teki Muhtacîn-i İslamiye’ye Yönelik Aydın Vilayeti’nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:37/18, (2018), s. 447.

kuracakları cemiyetlere yansıyacaktı. Amaçları merkezi İstanbul olan dinsel derinliği yüksek Bizans İmparatorluğunu kurarak, kaderlerini yeniden şekillendirmektir, kısaca Yunanistan Megali İdea'ya göre Bizans'ın en parlak dönemini canlandırmak istiyordu.⁴²

Megali İdea'yı gerçekleştirmek için teşkilatlanmaya başlayan Rumlar 1814 yılında Odesa'da Filiki Eterya Cemiyetini kurdu.⁴³ Eğitimli insan yetiştirmek için kurulduklarını söyleseler de her şey apaçık ortadaydı. Giritli Rumlarda cemiyetin varlığını öğrenerek ona göre hareket etmeye başlamıştı. Cemiyetin en önemli özelliği dini otoriteyi elinde tutmasıydı. Gençlere dini eğitim adı altında askeri eğitim vererek manastırı silah deposu haline getiren Kilise, Rum milletinin düşünce sözcülüğünü yapıyordu.⁴⁴

Cemiyetin faaliyetlerine yoğunlaştığı dönemde Rumların çalışmalarından haberdar olan Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa öğrendiklerini Bâbiâli ile paylaşarak Rumlar için büyük bir tehlike oldu. Ama Halet Efendi çevirdiği dolaplarla Tepedelenli Ali Paşa'yı görevinden ettirdi. Bunun üzerine Tepedelenli Ali Paşa isyan etti. Yanya'da Osmanlı padişahının hâkimiyetini yeniden sağlamak için Hurşid Paşa karargâh kurdu.⁴⁵

Tepedelenli Ali Paşa 5 Şubat'ta askerlerinin kaçması sebebiyle geri çekilmek zorunda kalarak Mora Beylerbeyi Mehmet Paşa tarafından hançerlenerek öldürüldü.⁴⁶ Tepedelenli Ali Paşa'nın öldürülmesi hem Rumları hem de Halet Efendi'yi memnun etmişti. Rumların memnuniyeti uzun süredir hayallerini kurdukları isyan için beklenen vaktin gelmesinden kaynaklanıyordu. Stratejik olarak zaman doğru, ama yer yanlış. Eterya cemiyetinin üyeleriyle Rus Çarı'nın yaveri

⁴¹ Herkül Millas, **Yunan Ulusunun Doğuşu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 169.

⁴² Cihat Yayı, **Yunanistan Talepleri (Ege Sorunları) Soru ve Cevapları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020, s. 5.

⁴³ Zekeriya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)", **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, Sayı:12, (2001), s. 222.

⁴⁴ Fahri Maden, "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Gelişmesi ve Mora İsyanı (1821)", **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:39/7, (2007), s. 170-171.

⁴⁵ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5. Cilt (1774-1912)**, (Çev: Nilüfer Epçeli), İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017, s. 250.

⁴⁶ Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5. Cilt (1774-1912)**, s. 251-252.

olan Aleksandr İpsilanti isyanı gerçekleştirmek için ilk Mora'yı değil Eflak-Boğdan'ı seçmişti.⁴⁷

Bölge halkından ve Ruslardan yardım geleceğini düşündüler ama isyan planladıkları gibi gitmedi. Daha sonra Rumlar isyan için rotayı değiştirmek zorunda kaldılar. Eflak-Boğdan'da istenilen sonuç elde edilemeyince isyan için Mora kararlaştırıldı. Artık isyan için hem vakit hem de yer çok uygundu. Tepedelenli Ali Paşa olayı sebebiyle Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyeti zayıflamıştır. Temelinde milliyetçi ve liberalizm olan isyanları durdurmak için Avrupa Devletleri Metternich Politikasına o dönem önem vererek, işbirliği içinde olmuştu, ama Avrupa Devletleri Metternich Politikasına karşı Mora isyanına arka çıkmışlardır.⁴⁸ Birbiriyle çelişen bu iki olay Osmanlı Devleti'nin aleyhine olacaktır. Mora'daki isyanın lideri olarak Aleksandr İpsilanti'nin kardeşi Dimitrios İpsilanti seçilmişti.⁴⁹ 1821'de Mora'da ansızın ortaya çıkan Yunan isyanı, yayılma ve benimsenme açısından Eflak-Boğdan isyanından farklıdır.⁵⁰

1.2.Osmanlı Devleti Yönetiminde Rumların Durumu

Tüm Avrupa'da güç dengelerinin değişmesi, dini taassubun yerini akıl ve muhakemenin alması 29 Mayıs 1453'te Türklerin İstanbul'u fethetmesiyle başlamıştır.⁵¹ Fatih Sultan Mehmet Bizans İmparatorluğu'nun izlerinden devletin başkentini yeniden kuracak, İstanbul'u fethederek kendisine ve devletine olan saygınlığı artıracaktır.⁵² Şu da var ki kuşatma sürecinde terkedilmiş bir şehrin sultanı olmuş, şehrin bu metruk görüntüsünü yok edip, kendine has dokusunu yeniden canlandırmak için sürekli çözüm yolları aramış, özellikle şehir nüfusunun artması için iskân politikası üzerine yoğunlaşmıştır.⁵³

⁴⁷ Ali Fuat Örenç, **Balkanlarda İlk Durum Unuttuğumuz Mora Türkleri**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2020, s. 30.

⁴⁸ Mehmet Kayıran – Mustafa Yahya Metintaş, “Türk-Yunan İlişkileri (1878 – 1952)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, Sayı:3/1, (2018), s. 38.

⁴⁹ Örenç, **Balkanlarda İlk Durum Unuttuğumuz Mora Türkleri**, s. 32.

⁵⁰ Nuri Köstüklü, “1821 Yunan İsyanı ve Sultan II. Mahmud'un Bilinmeyen Bir Fermanı”, **Belgi Dergisi**, Sayı:19/2, (2020), s. 2031.

⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar)**, Cilt: II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, s. 4.

⁵² Molly Greene, **Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768**, (Çev: Zeynep Rona), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2018, s. 33.

⁵³ Greene, **Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768**, s. 33.

İstanbul'un fethinden önce bölgenin nüfusuna Ortodoks Hristiyan olan Rumlar hâkimdi.⁵⁴ Anadolu'nun Roma hâkimiyetine girmesinden sonra Romalı anlamına gelen "Rum" kelimesi burada yaşayan halka denilmiştir.⁵⁵ Rumların bazıları İstanbul kuşatılmadan önce Galata'ya sığınmışlar, Fatih Sultan Mehmet'te bu değerli ticaret merkezini korumak adına Rumların teslim olması için gerekli ortamı sağlamıştı.⁵⁶ Fetihden doğal olarak etkilenen Rumlar Bizans İmparatorluğu'nun çökmesini işledikleri günahlara bağlayarak Tanrı'nın onları cezalandırdığını düşündüler ama Osmanlı hâkimiyetinde uzun süre kalacaklarını düşünmediler.⁵⁷ Rumların bazıları Sultan'ın sarığını Kardinal'in şapkasına uygun görse de Osmanlı Devleti'ni baskıcı bulanlarda oldu.⁵⁸

Fatih Sultan Mehmet fethinden sonra Ortodoks Kilisesi'ne imtiyazlar vererek onların desteğini ve huzurunu sağlamak için çabaladı.⁵⁹ İslam hukukuna uygun siyaset izleyen Padişah halkın gönlünü hoş tutmaya çalıştı ve Osmanlı topraklarında Ortodoks topluluğuna ait kilise ve manastırları Patrik Georgios Skolarios'un yetkisine verdi.⁶⁰

Kendini sadece Osmanlı Devleti'nin değil bütün dünyanın imparatoru olarak gören Fatih Sultan Mehmet her kesimi memnun etmeyi istemiştir.⁶¹ Fatih Sultan Mehmet verdiği imtiyazlarla Katoliklere karşı Rum, Sırp ve diğer ulusları yeniden teşkilatlandırarak, Ortodoksları daha güçlü bir duruma getirdi, Rumlar elde ettikleri sayesinde devlet içinde varlıklı olmuşlardır.⁶²

⁵⁴ Salahi R. Sonyel, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türk- Yunan İlişkileri (1821-1923)**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s. 11.

⁵⁵ Kayıran –Metintaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1878 – 1952)", s. 35.

⁵⁶ Greene, **Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768**, s. 33.

⁵⁷ Richard Clogg, **Yunanistan'ın Kısa Tarihi**, (Çev: Dilek Şendil), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, 2018, s. 21.

⁵⁸ Seyfi Yıldırım – Adnan Sofuoğlu, **Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, Ankara, Köksav Yayınları, 2010, s. 9.

⁵⁹ Süleyman Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, İstanbul, Vatan Yayınları, 1988, s. 18.

⁶⁰ Yıldırım – Sofuoğlu, **Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, s. 13.

⁶¹ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, s. 47.

⁶² Yıldırım – Sofuoğlu, **Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, s. 16.

Ayrıca İstanbul'daki Patrik Osmanlı idaresine 16. Yüzyılda girecek olan Ortodoks Patriklikleri (Kudüs, İskenderun ve Antakya) üzerinde güç kurmaya çalıştı.⁶³ Belki de bu imtiyazlar sonradan çekeceğimiz sıkıntılarının başlangıcıydı.

Tarih öncesinde Anadolu kıyılarında yaşayan halka Doğulular “Yunan” ismini vermiştir.⁶⁴ Zamanla Yunanlıların yaşadığı yerler Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. 1461'de Trabzon'un alındığı dönemde, Mora ve Atina Dukalığı ele geçirilerek Ege'deki birçok ada Osmanlı topraklarına katıldı.⁶⁵ Osmanlı egemenliği altında Ege ve Doğu Akdeniz'deki Rum varlığı Yunanistan'ın bağımsızlığına (1830) kadar yaşadı.⁶⁶ Osmanlı Devletinde her tarafa dağılan Rumlar daha çok büyük şehirleri ve deniz kıyılarını tercih ettiler.⁶⁷

Devletin merkez teşkilatında bulunan Rumlar Eflak ve Boğdan'da voyvodalıklara atanmış, sınırların genişlemesiyle de önem kazanan tercümanlık makamında görev almışlardır.⁶⁸ Rumlar ulusal bilincin oluşmasına büyük önem vererek Ortodoks Hristiyan olmaktan çok Yunan olmanın farkına varmaya başlamıştır.⁶⁹ Bu vesileyle kendilerini tanıma yoluna girmişlerdir. İlk olarak Rum gençlerinin iyi bir eğitim alması için okullar yapılmış ve Avrupa'daki yeni fikirlere eğitim yoluyla ulaşmayı sağlamışlardır.⁷⁰

Osmanlı Devleti Rum köylüsünün de huzur ve güvenliği için gerekli ortamı sağlamış, din ve dil özgürlüğünün yanında adil bir yönetim ve mülkiyet hakkı vermiştir.⁷¹ Başka mesleklerde de çalışmışlardır. Ayrıca Rum Patrikhanesi, dini yönden Hristiyan tebaanın düzenini sağlamakla uğraşmıştır.⁷²

Kısacası Rumların durumu gayet iyiydi ama Osmanlı Devleti eski gücünü ve saygınlığını yitirmiş, 26 Ocak 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Barış Antlaşması ile koca imparatorluk gerilemeye ve yıllarca önümüzde diz çöken devletlerin

⁶³ Karpat, **Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri**, s. 47.

⁶⁴ Kayıran – Metintaş, “Türk-Yunan İlişkileri (1878 – 1952)”, s. 35.

⁶⁵ Oğuz Kalelioğlu, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali-İdea**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2009, s. 19.

⁶⁶ Şükrü S. Gürel, **Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993, s. 21.

⁶⁷ Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam- Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, Cilt: V, s. 107.

⁶⁸ Kalelioğlu, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali-İdea**, s. 22.

⁶⁹ Clogg, **Yunanistan'ın Kısa Tarihi**, s. 37.

⁷⁰ Gürel, **Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, s. 25.

⁷¹ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, İstanbul, Der Yayınları, 2019, s. 159.

⁷² Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, Cilt: V, s. 108.

karşısında ilk en ağır toprak kayıplarını yaşamaya başlamıştır.⁷³ Kırılma noktası olan bu antlaşma bir devrin kapandığını göstermiştir.

21 Temmuz 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya Osmanlı Devletindeki Ortodoks Rumların himayeciliğine başlayarak Rumların denizcilikte gelişmesini sağlamıştır.⁷⁴ Rusya bu antlaşmadan sonra yenilen ve kendine güvenini kaybeden Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başlayacaktır.⁷⁵ Ayrıca Osmanlı Devleti'nin antlaşma ile ciddi toprak kayıpları vermesi, devletlerarası saygınlığını kaybetmesine sebep olmuştur. Osmanlı devlet adamları yenilgilerle dolu olan bu huzursuzluk dönemi için Batıdan geri kalındığını, onların seviyelerine ulaşmak hatta geçmek için ıslahat hareketlerini gerçekleştireceklerini amaçlamışlardır.⁷⁶

1789 Fransız İhtilali başlangıçta Avrupa'yı sonrada Dünya'yı etkisi altına alarak yeni sorunların oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁷⁷ On yıl süren Fransız İhtilali bu yeni sorunlarla hem Fransız toplumunun hem de birçok ulusun kaderini değiştirmiştir.⁷⁸ Osmanlı topraklarında yaşayan uluslarda geçmişte verilen imtiyazlarla tohumu ekilen yeni fikirleri, devletin zayıf bir anında büyütüp, dış etkenler sayesinde yaşadığı toprakların kendisine ait olduğunu düşünmeye ve o toprakları alma fikrine sebep olacaktır.

Osmanlı Devleti de yaklaşan bu tehlikenin farkına vararak topraklarında yaşayan ulusları kendine bağlamak için 3 Kasım 1839'da Mustafa Reşit Paşa tarafında okunan Tanzimat Fermanı ile gücünü tekrardan toparlamaya çalıştı.⁷⁹ Rumlar Tanzimat Fermanının getirdiği haklarla serbest bir ortam kazandılar, okullarında verdikleri derslerle "Helenizm ve Megali İdea" fikirlerini yaydılar.⁸⁰

⁷³ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, s. 383.

⁷⁴ Necla Günay, "Filiki Eterya Cemiyeti", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Dergisi**, Sayı:1/6, (2005), s. 269.

⁷⁵ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 4. Cilt (1640-1774)**, (Çev: Nilüfer Epçeli), İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017, s. 464.

⁷⁶ Mehmet Ali Karaman, "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkiler", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:44, (2018), s. 67.

⁷⁷ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 7.

⁷⁸ Karaman, "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkiler", s. 67.

⁷⁹ Halil İnalçık, **Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri**, İstanbul, Kronik Kitap, 2020, s. 51.

⁸⁰ Yıldırım – Sofuoğlu, **Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, s. 29.

“Helen” kelimesi Yunan halkının kendine vermiş olduğu isimdir.⁸¹ Yunanlıların siyasetine yön veren Megali İdea “milli hedef” olarak benimsedikleri ideolojileridir.⁸² Yunan nüfusunu Teselya, Epir, Makedonya, Trakya, Anadolu, Pontos, Ege Adaları, Kıbrıs ve Girit bölgelerinde Osmanlı Devletine bağlı esir olarak gösteren bu sembolik milliyetçilik, maddi ve siyasi düzenin somut isteğidir.⁸³

Rum tarihçi ve yazarlarda bu süreçte eserleriyle bağımsızlık fikrini halka aşlamaya çalışmak için çok sayıda kütüphane açarak Yunan milliyetçiliğini kuvvetlendirmiştir.⁸⁴ Ayrıca Yunan İsyanı ile doğrudan bağlantılı olan Kara Yorgi’nin Sırp İsyanı ve Tepedelenli Ali Paşa’nın Yanya merkezli isyanı Yunanlılara örnek olarak ulusal bağımsızlık yolunu açmış daha sonrada Osmanlı Devleti’nin dağılmasını sağlayan gerçeklerin mahsulü olmuştur.⁸⁵

1.3. Filiki Eterya Cemiyeti’nin Kuruluşu

Yunanlı aydın kesimin oluşmasıyla bağımsızlık fikirlerinde canlanmalar başlamıştır. Bu canlanmalar beraberinde teşkilatlanma çalışmalarını getirmiştir. Teşkilatlanmaya Rumlar cemiyet kurmakla başlamışlardır. Filiki Eterya Cemiyeti 1814 yılında Odesa’da Yunanlı aydın ve tüccarlar tarafından kuruldu.⁸⁶ Cemiyetin Odesa’da kurulmasında Rum armatörlerin Rus ticaretindeki pozisyonu ve Ortodoks kilisesinin idari birliği son derece etkili oldu.⁸⁷ Filiki Eterya Cemiyeti’ni oluşturan üyeler 17 maddelik bir metin çevresinde toplanmışlardır.⁸⁸

Önemli bir amaç için toplanan cemiyet sıkı bir çalışma temposuna girerek, siyasi düşüncelerindeki birliği sağlamaya çalışmış hatta Rum servet sahipleri ile de işbirliği içinde olmuştur.⁸⁹ Ortak olan ülküleri için içten duygularıyla hareket etmeye özen göstermişlerdir.

⁸¹ Kayıran – Metintaş, “Türk-Yunan İlişkileri (1878 – 1952)”, s. 35.

⁸² Gökhan Ark, “Megali İdea’dan Önyargı ve Güvensizliğe Türk-Yunan İlişkileri”, **International Journal of Academic Value Studies**, Sayı:22/4, (2018), s. 843.

⁸³ Paschalıs M. Kitromilides, **Aydınlanma ve Devrim Modern Yunanistan’ın Kuruluşu**, (Çev: Sinem Güldal), İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2021, s. 487.

⁸⁴ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 161.

⁸⁵ Millas, **Yunan Ulusunun Doğuşu**, s. 61.

⁸⁶ İlber Ortaylı, **İmparatorluğu En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2018, s. 93.

⁸⁷ Ortaylı, **İmparatorluğu En Uzun Yüzyılı**, s. 87.

⁸⁸ Maden, “Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Gelişmesi ve Mora İsyanı (1821)”, s. 169.

⁸⁹ Maden, “Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Gelişmesi ve Mora İsyanı (1821)”, s. 169.

Avrupa 1815’de Viyana Kongresiyle yeniden toparlanma sürecine girince, Yunanlılarda fırsattan istifade ederek özellikle Rusya’nın himayesinde cemiyetler kurmaya ağırlık verdiler.⁹⁰ Kurulan bu cemiyetler ayaklanmalarda önemli rol oynayarak isyanların kilit noktası oldu.

Filiki Eterya Cemiyeti kuruluşundan itibaren millidir ve Etniki Eterya Cemiyetine öncü olmuştur.⁹¹ Sözde amacı da Osmanlı Devletindeki Hristiyan tebaanın eğitim ve öğretim seviyesini yükseltmektir.⁹² Asıl amacı ise Rumların en yoğun olduğu Mora’da Yunanistan devletini kurmak ve Bizans’ı yeniden canlandırarak Megali İdea (Büyük Ülkü)’yü gerçekleştirmektir.⁹³ Cemiyet Megali İdea’nın gerçekleşmesi için yoğun bir çalışma temposuna girdi. Rumları para toplayarak, silah dağıtarak harekete geçirdi.⁹⁴ Kurucuları cemiyetin üye sayısını artırmak amacıyla geziye çıkmıştır.⁹⁵ Cemiyet kendini kısa sürede geliştirerek birçok yerde şubeler kurdu.

Bu şubeler; İstanbul, İzmir, Sakız, Misolongi, Bükreş, Yaş, Yanya, Triyeste’dir.⁹⁶ Cemiyet çalışmalarında gizliliğe çok önem verdi. Sırların açığa çıkmasının cezası ölümdü bu nedenle törenlerde ant içme ve özel şifreler uygulandı.⁹⁷ Kiliseler cemiyetin faaliyetlerinden haberdardı.⁹⁸ Patrikhane’de kiliseler gibi Yunan milliyetçiliğinin bayrağını taşıyarak cemiyetin birer şubesi haline gelmiştir.⁹⁹ Çünkü Patrik Ortodoks milletin başı konumunda bulunarak Yunan milliyetçiliğinin gücü olmuştur.¹⁰⁰

Çar cemiyetten haberdardı ve Çar’ın harp yaveri olan Aleksandr İpsilanti cemiyetin en etkin destekleyicisi idi.¹⁰¹ Cemiyet adını duyurdukça propagandaları da hızlandırdı. Rumların ve cemiyetin faaliyetlerini öğrenen Yanya Valisi Tepedelenli

⁹⁰ Yılmaz Öztuna, **Osmanlı Devleti Tarihi Siyasi Tarihi Birinci Cilt**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, s. 431.

⁹¹ Salim Gökçen, **Türkiye’de Rum-Yunan Vahşet ve Terörü**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2010, s. 55.

⁹² Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, Cilt: V, s. 109.

⁹³ Kalelioğlu, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali-İdea**, s. 27.

⁹⁴ Selahattin Salıslık, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya**, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti. Yayınları, 1968, s. 144.

⁹⁵ Yıldırım – Sofuoğlu, **Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, s. 31.

⁹⁶ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 162.

⁹⁷ Clogg, **Yunanistan’ın Kısa Tarihi**, s. 43.

⁹⁸ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 51.

⁹⁹ Yıldırım – Sofuoğlu, **Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, s. 33.

¹⁰⁰ Karpat, **Osmanlı’da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri**, s. 49.

Ali Paşa gelişmelerden rahatsız olmaya başladı, öğrendiklerini hemen Bâbiâli'ye bildirdi ancak Ali Paşa'nın uyarılarına pek kulak asmadılar.¹⁰²

Şu yüzden ki II. Mahmut'un en yakın müşaviri olan Halet Efendi, Ali Paşa'dan pek hoşlanmadığı için ona cephe aldı.¹⁰³ Rumlarla arası iyi olan Halet Efendi bu meselenin peşini bırakmayarak II. Mahmut'u ikna etmeye becerdi, Ali Paşa'ya güvenmemeye başlayan padişah onun cezalandırılmasını uygun gördü.¹⁰⁴

Halet Efendi'nin entrikaları sonucunda Ali Paşa valilik görevinden alındı. Bunun üzerine Ali Paşa ayaklandı. Hurşit Paşa kuvvetleri ile Yanya Kalesini kuşatarak ayaklanmayı bastırdı.¹⁰⁵ Yakalanan Ali Paşa'nın başı kesilerek İstanbul'a gönderildi, Halet Efendi intikam korkusundan dolayı Ali Paşa'nın beş oğlunu da idam ettirdi.¹⁰⁶ Kendi menfaatini düşünen Halet Efendi, Tepedelenli Ali Paşa'yı ortadan kaldırarak Rum isyanlarının önüne geçememiş, Mora'daki hadiselerin büyümesine neden olmuştu.¹⁰⁷

1.4. Etniki Eterya Cemiyeti'nin Kuruluşu

Etniki Eterya'ya gelecek olursak bu cemiyet 1894 yılında genç subaylar tarafından Atina'da gizli kuruldu.¹⁰⁸ Cemiyetin temel sloganı “Her şeye kadir Tanrı'nın ve Büyük Yunanistan'ın adına” şeklindedir.¹⁰⁹ Etniki Eterya'nın ekonomik kaynağı zengin Rumlar ve Rum dostlarıydı.¹¹⁰

Cemiyetin amacı Makedonya'yı, Epir'i ve Girit'i Yunanistan'a kazandırmak bunu gerçekleştirmek içinde Yunan Ordusunun güçlendirilmesini ve yabancı devletlerin Yunanistan'ın işlerine karışmamalarını istemiştir.¹¹¹ Nitekim Etniki Eterya'nın çalışmalarında Giritlilerde bulunmuştur.

¹⁰¹ Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, Cilt: V, s. 110.

¹⁰² Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, s. 184.

¹⁰³ Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, s. 184.

¹⁰⁴ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu: Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 145.

¹⁰⁵ Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, s. 67.

¹⁰⁶ Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, s. 184.

¹⁰⁷ Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu: Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, s. 148.

¹⁰⁸ Ortaylı, *İmparatorluğu En Uzun Yüzyılı*, s. 93.

¹⁰⁹ Kalelioğlu, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali-İdea*, s. 47.

¹¹⁰ Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk- Yunan İlişkileri (1821-1923)*, s. 81.

¹¹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)*, Cilt: VIII, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 115.

Öte yandan Etniki Eterya'nın kendine ait bayrağı vardı ve üzerinde haç işareti şeklinde iki çatılmış kılıç, zaferle ilgili yazı ve cemiyetin baş harfleri bulunmaktaydı.¹¹² Faaliyetleri ile isyanların daha da artmasına yol açan cemiyet, özellikle gençleri sokaklarda gösteri yapmaya teşvik etti.¹¹³ Etniki Eterya bölgedeki Türk köylerini ve kasabalarını basarak silahsız ve savunmadan mahrum birçok insanı genç yaşlı demeden öldürdü.¹¹⁴ Bununla birlikte 1896'da Girit halkını isyana teşvik ederek, Yunan hükümetini Babıâli'ye karşı kışkırtmıştır.¹¹⁵ Kısacası cemiyet her gün biraz daha güçleniyordu.

Etniki Eterya'nın 1896 yılında yaymış olduğu beyannameden aşağıdaki neticelere varmak mümkündür:

- 1- Türkler ebedi ve ezeli düşmanımız,
- 2- İstiklalini kazanan Yunan milleti pek önemli bir kazanç elde edemedi. Hâlâ Türklerin boyunduruğu altında kalan vatandaşlarımız var onları kurtarmak hepimizin görevidir,
- 3- Megali İdea'yı gerçekleştirmek için birlik şarttır,
- 4- Amacımızı gerçekleştirmek için gizliliğe önem vermek gerekir,
- 5- Yunanistan siyasi ayrılıkları ve parti mücadelelerini kesinlikle terk etmelidir,
- 6- Etniki Eterya bayrağı altında bütün Rum milletinin toplanması menfaatlerimiz için gereklidir,
- 7- Megali İdea'nın gerçekleşmesi için tüm araçlara başvurulacaktır,
- 8- Rum halkı Etniki Eterya çevresinde silahlandırılacaktır,
- 9- Zamanı geldiğinde edebi ve ezeli düşmanımız olan Türklere taarruz edilecektir,
- 10- Türklere karşı Yunanistan dışında kimseden yarım beklenmez sadece kendine itimat eder,
- 11- Etniki Eterya doğuda çıkaracağı karışıklıklara hükümet sessiz kalırsa veya taraf tutmazsa Etniki Eterya hükümete görevini bildirecektir,
- 12- Etniki Eterya'nın baş görevi siyasi fırsatları değerlendirmektir,

¹¹² Gökçen, *Türkiye'de Rum-Yunan Vahşet ve Terörü*, s. 59.

¹¹³ Salışık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya*, s. 170.

¹¹⁴ Gökçen, *Türkiye'de Rum-Yunan Vahşet ve Terörü*, s. 59.

¹¹⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)*, Cilt: VIII, s. 115.

- 13- Bütün varlıklı Rumları Etniki Eterya teşkilata destek için davet eder,
- 14- Sonsuz bir güç ile bağlı olduğumuz Helenizm'e inanarak edebi ve ezeli büyük düşmanımız olan Türklere karşı faaliyetlere başlayalım,
- 15- Etniki Eterya herhangi bir siyasi partiye üye olmadığı gibi emri altında çalışmamaktadır,
- 16- Eğer memleket konusunda hükümet yetersiz kalırsa Etniki Eterya hükümetin görevini üstlenmek zorunda kalacaktır,
- 17- Megali İdea Cenabı hakkın takdiri ile muhakkak surette.¹¹⁶

1.5. Yunan İsyanı'nın Başlaması

Rumların en büyük engeli olan Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kalkmasıyla bekledikleri fırsat ayaklarına kadar gelmişti artık isyanlarını daha rahat bir şekilde gerçekleştirebileceklerdi.¹¹⁷

Osmanlı tebaası içinde imtiyazlı olan Rumlar, Rusların kışkırtmalarına inanarak Aleksandr İpsilanti liderliğinde ilk isyan hareketini Eflak-Boğdan'da çıkmıştı.¹¹⁸ İpsilanti Rusya'nın ve bölge halkının yardım edeceğini umuyordu.¹¹⁹ Ancak zamanında voyvodalık yapan Rumların bölge halkını ezmiş olması ve kültürlerinin birbirlerine benzememesi Sırp ve Bulgarların harekete sıcak bakmamasına neden oldu.¹²⁰ Rusya'dan da beklediği desteği bulamayan İpsilanti'nin kuvvetleri, bölgede bulunan Türk kuvvetleri tarafından dağıtıldı.¹²¹ Çar, bu isyanı pek doğru bulmuyordu. Böylelikle isyan sonuçsuz kaldı. Aleksandr İpsilanti isyandan sonra Avusturya'ya kaçtı sonra da yakalanarak tutuklandı.¹²²

Bu esnada Mora'da isyan başlatan Rumlar, burada uygun koşulları sağlayarak önemli isimleri isyana teşvik etmiş bunlardan biri olan Patrik Pol Germanos'un Türkleri yok etmek için yaptığı konuşmada Rumları derinden etkileyerek isyana dini bir boyut kazandırmıştır.¹²³ Azınlıkta kalan Türklerin derhal katliam edilmesine karar

¹¹⁶ Salışik, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya*, s. 169-170.

¹¹⁷ Kalelioğlu, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali-İdea*, s. 37.

¹¹⁸ Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu: Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, s. 132.

¹¹⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, Cilt: V, s. 112.

¹²⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1914)*, s. 164.

¹²¹ Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, Cilt: V, s. 112.

¹²² Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1914)*, s. 164.

¹²³ Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, Cilt: V, s. 112.

verildi.¹²⁴ Yunan hareketi bir Pazar günü başladı, bölgedeki Müslüman ahali ve askerler kendilerini korumak için kalelere saklandılar.¹²⁵ Yunanlıların denizcilikte usta olması ve vur-kaç taktiğini kullanmaları isyanda kontrolü ele almalarını sağlamıştır.¹²⁶ Ne yazık ki Müslümanlara istenen yardım yapılamadı, kaleler isyancıların eline geçti. İsyancılar daha sonra Müslüman halkı öldürerek mallarını ele geçirdi. Sadece küçük bir kısmı kurtulmayı başardı. Rumlar isyanı her tarafa yayarak süreci zorlaştırmak istiyorlardı.

II. Mahmut tüm Rumların isyandan dolayı kılıçtan geçirilmesini düşünmüşse de devletin ileri gelenlerinin gayreti ile karar sadece isyanda parmağı olan isyancıların araştırılmasına dönmüştür.¹²⁷

Diğer taraftan, Şeyhülislam konağında 6 Nisan 1821’de yapılan meşveret meclisinde devletin buyruğuna uymayan ve isyan eden Hristiyanlara karşı Emmini Uryanizade’den bir fetva alınarak gerekli yerlere gönderilmiş, İstanbul’un güvenliği içinde giriş-çıkış belgesi olmayanların şehre alınmaması kararlaştırılmıştır.¹²⁸

Patrikhanede yapılan incelemeler sonucunda, İstanbul’daki faaliyetler için elde edilen bilgiler, Fenerli Rum beylerin gizli çalışmaları, Fransız ve İngiliz elçiliklerinden gelen bilgiler, Odesa’dan merkeze gönderilen silahlar ele geçirildi ve Patrik yaptıklarını inkâr etmeyerek tüm suçu üstlendi.¹²⁹ Ayaklanmada işbirliği yaptığı ve cemiyete üye olduğu için ihanetinin cezasını Patrik Pol, Patrikhane’nin orta kapısında resmi elbisesi ile asılarak ödemıştır.¹³⁰ Ve 3 gün boyunca hainliğini anlatan yazılı kâğıt parçasıyla gösterildi.¹³¹ Bu olay Avrupa’nın Yunanlılara karşı olan düşüncelerini değiştirdi.

II. Mahmut ayaklanmayı bastırmak için adına Mısır valiliğini yürüten Kavalalı Mehmet Ali Paşa’dan destek istemiştir.¹³² Mehmet Ali Paşa isyanı bastırmak için kendisine Girit ve Mora valiliklerinin verilmesini istedi, ilerleye süreçte şartlar kabul

¹²⁴ Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi Siyasi Tarihi Birinci Cilt*, s. 432.

¹²⁵ Salıhık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya*, s. 158.

¹²⁶ Clogg, *Yunanistan’ın Kısa Tarihi*, s. 47.

¹²⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, Cilt: V, s. 113.

¹²⁸ H. Veli Aydın, “1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyana Karşı Alınan Önlemler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı:2/3, (2018), s. 322.

¹²⁹ Yıldırım- Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, s. 36.

¹³⁰ Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, s. 184.

¹³¹ Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi Siyasi Tarihi Birinci Cilt*, s. 432.

¹³² Clogg, *Yunanistan’ın Kısa Tarihi*, s. 51.

edildikten sonra oğlu İbrahim Paşa bu seferle sorumlu tutuldu, İbrahim Paşa ve donanma kuvvetleri Osmanlı harp gemileriyle Rodos'ta birleşerek Mora'daki isyanı bastırdı.¹³³

Bu zamana kadar Büyük Devletler tarafsızlığını koruyup isyana karışmamış da olsa zamanla Avrupa kamuoyu Yunanlıları desteklemeye başlamış, Mora'daki isyanı din çatışması olarak görmüştü.¹³⁴ Yunanistan'ı savunmak içinde Avrupa'dan gönüllü subaylar katılmıştı.¹³⁵

Yunanlılara Mora'da katliam uygulandığı yalanları İngiltere ve Rusya'nın araya girmesine sebep olmuş, Mehmet Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de güçlenmesini istemeyen Rusya, kendisini Osmanlı Devleti'nin Ortodokslukta en büyük rakibi olarak görmüştür.¹³⁶

İngiltere de Yunanlıların bağımsızlık mücadelesini desteklemiştir. Çünkü bağımsızlığını kazanacak olan Yunanlıların, Rusya'nın etkisine girmesini ve Doğu Akdeniz'de Rus genişlemesinin önüne geçmek istemişti.¹³⁷ Kendi menfaatlerini düşünen Rusya ve İngiltere 4 Nisan 1826'da St. Petersburg Protokolünü imzalayarak Yunanistan'a muhtariyet yani kendini yönetebilme konusunda anlaşmışlardır.¹³⁸ Osmanlı Devleti için kim dost kim düşman belli olmuştur. Hemen ardından Londra Protokolü 6 Temmuz 1827'de Rusya, İngiltere ve ittifaka sonradan katılan Fransa arasında imzalanmış, bu protokol Yunanistan'ın kaderini değiştirmiştir, çünkü Yunanlılara bağımsızlık verilmesi kararlaştırılmıştır.¹³⁹

Ancak Osmanlı Devleti iç işlerine karışıldığını düşünerek protokolü kabul etmemiştir. Osmanlı Devleti antlaşmayı kabul etmeyince Rusya, İngiltere ve Fransa donanmaları Mora'yı abluka altına aldı.¹⁴⁰ Osmanlı birliklerinin güç bela sağladığı huzur tekrardan bozulmaya başladı.

¹³³ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 1846-187.

¹³⁴ Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, Cilt: V, s. 114.

¹³⁵ Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, Cilt: V, s. 114.

¹³⁶ Yıldırım- Sofuoğlu, **Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, s. 31.

¹³⁷ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, Ankara, İmge Kitabevi, 2017, s. 299.

¹³⁸ Aysal – Tepe, **Osmanlı-Yunan Savaşı (Dömeke Meydan Muharebesi)**, Cilt: 2, s. 7.

¹³⁹ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı İbrâhim Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000), 21, s. 331.

¹⁴⁰ Gürel, **Tarihsel Boyu İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, s. 29.

Yunan meselesi artık Müslüman-Hristiyan davasına dönüşmüştü.¹⁴¹ Navarin müttefik donanması tarafından kuşatma altına alındı ve ateşkes istediler İbrahim Paşa'da izin isteyeceğini belirtti.¹⁴²

Müttefik donanması Amiral Edward Codrington'un komutasında 20 Ekim 1827'de Osmanlı-Mısır donanmasına saldırdı, karşılıklı çıkarlara dayalı yapılan bu ortak saldırı tarihe Navarin Olayı olarak geçti.¹⁴³ Bu olay Avrupa Devletlerinde büyük bir coşkuyla kutlansa da İstanbul'da panik havası yarattı, Osmanlı Devleti donanmasında oluşan hasar için Rusya, İngiltere ve Fransa'dan tazminat istedi ancak bu üç devletin elçileri bütün sorumluluğu Türk kaptanlara attı.¹⁴⁴

Osmanlı Devleti'nin üç devlet ile arası düzelmeden bozuldu. Özellikle Rusya Londra Antlaşmasını Osmanlı'ya kabul ettirmek için harp açacağını müttefiklerine bildirdi.¹⁴⁵ Rusya 1828'de dediğini yaptı. 17 Haziran 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla modern ordusunu henüz kuramamış olan Osmanlı Devleti'ni harbin karşısında savunmasız bıraktı.¹⁴⁶ Osmanlı Devleti, Rumeli ve Anadolu sahillerinde gerçekleşen bu harpte maddi ve manevi kayıplara uğradığı için barış istemek zorunda kaldı.¹⁴⁷

Daha sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Edirne Antlaşması imzalandı.¹⁴⁸ Bu antlaşma Osmanlı Devletine pahalıya patladı. 24 Nisan 1830'da Osmanlı Devleti bağımsız bir Yunanistan'ı tanıdı.¹⁴⁹ Yunanistan'ın son hali için Rusya, İngiltere ve Fransa Mayıs 1832'de Londra'da bir araya gelerek anlaşma yaptılar.¹⁵⁰ Yunanistan'ın başına Bavyera Kralı I. Louis'nin oğlu Prens Otto getirildi.¹⁵¹

Yunanistan dış kuvvetler tarafından belirlenmiş olan planlarla kurulduktan sonra onlara bağlı bir yönetim şekline sahip oldu, bu durum ülkede dengeli bir yönetimin oluşmasını engelledi.¹⁵² Yine de Yunanistan'ın bağımsız bir devlet kurarak Balkan

¹⁴¹ Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, s. 79.

¹⁴² Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, s. 193.

¹⁴³ Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, s. 53.

¹⁴⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, Cilt: V, s. 118.

¹⁴⁵ Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, s. 80.

¹⁴⁶ Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi Siyasi Tarihi Birinci Cilt*, s. 437.

¹⁴⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, Cilt: V, s. 120.

¹⁴⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, Cilt: V, s. 120.

¹⁴⁹ Kalelioğlu, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali-İdea*, s. 42.

¹⁵⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1914)*, s. 179.

¹⁵¹ Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk- Yunan İlişkileri (1821-1923)*, s. 46.

¹⁵² Kalelioğlu, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali-İdea*, s. 44.

uluslarını etkilemesini azımsamamak gerekir.¹⁵³ Balkan ulusları bağımsızlık çalışmalarını hızlandırdı. Artık yeni bir dönem başlıyordu. Nitekim Osmanlı Devleti varlığını korumak için tedbirler almaya ve tüm ulusları bir arada tutmaya çalışacaktı. Yunanistan ise Avrupa Devletlerini yanına alarak sınırlarını büyötmeye çalışacaktı.

1.6.Yunan İsyanı'nın Avrupalı Devletlerdeki Tutumu

Yunanistan'ın kurulması, Osmanlı Devleti'nin toprak kaybederek parçalanma sürecini hızlandırmıştır. Ayrıca Ege Denizi Türk gölü olmaktan çıkmış, bu mesele iki devlet arasında "Ege Sorunu'nun" doğmasına neden olmuştur.¹⁵⁴ Osmanlı Devleti değişen bu durumu zamanla kabullenmek zorunda kalacaktır. Çünkü Yunanistan istemese de Ege Denizi'nin ortağı olmuştur.

Osmanlı Devletini 1829-1831 yılları arasında ziyaret eden İngiliz gezgin ve yazar Adolphus Slade Rumların hâlâ İstanbul'un en güzel yerlerinde oturduklarını, dış ticarete de çoğunluğu oluşturdıklarını, Rum köylülerinde gayet iyi olduğunu, ihtiyaçlarını karşıladıklarını ve devlet hizmetinde çalıştığını gözlemlemiştir.¹⁵⁵

Ama Osmanlı-Yunan ilişkileri hiçte görüldüğü gibi değildi. Yunanistan'ın aklı hâlâ elde edemediği topraklardaydı. Özellikle Girit ve Teselya'nın Osmanlı egemenliğinde kalması canını sıkıyordu. Bu nedenle Megali İdea çalışmalarını hızlandırarak, işe Yunan ilkokullarında okuyan çocuklarla başladılar, okutulan kitaplarda Türklere karşı sürekli nefret propagandaları yaptılar.¹⁵⁶

Yunanistan, Osmanlı topraklarının ne olursa olsun ele geçirilmesini istiyordu, bunu dile getiren Yunanlı siyasetçi J. Kolettis 1844'te anayasa yapmak için toplanılan kongrede şunları söyledi: ¹⁵⁷ *"Yunan krallığı tüm Yunanistan değil, yalnızca onun en küçük ve en eksik parçasıdır. Doğma büyüme Yunan olan kimse yalnızca bu Krallık içinde yaşayan değil, aynı zamanda İyonya'da, Teselya'da, Serez'de, Adrianopolis'te (Edirne), Konstantinopolis'te, Trabzon'da, Girit'te, Samos'ta (Sisam) ve Yunan tarihi ya da Yunan ırkıyla ilişkili herhangi bir toprakta yaşayanıdır."* ¹⁵⁸ Bu Yunan milletin yaşadığı yerleri, hayallerindeki sınırların içine alan bir düşünce yapısıydı.

¹⁵³ Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, s. 567.

¹⁵⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1914)*, s. 180.

¹⁵⁵ Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk- Yunan İlişkileri (1821-1923)*, s. 47.

¹⁵⁶ Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk- Yunan İlişkileri (1821-1923)*, s. 49.

¹⁵⁷ Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, s. 87.

¹⁵⁸ Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, s. 57.

Aslında Yunan halkı bu düşünce yapısıyla coğrafi merkezine göre millet kavramını tanımlıyordu.¹⁵⁹

Yunanlılar Megali İdea sevdalarından vazgeçmeyerek Helenizm duygusunu taşıyan tüm toprakların Yunan sınırları içinde olmasını istiyordu. Yalnız bu durum Osmanlı Devletiyle siyasi çatışmalarına yol açacaktı. Patrikhane’de Megali İdea’nın odağı halindeydi. Konuyla ilgili R. Janin, “*Yunanistan lehine eski Bizans’ı kurmak hayali peşinde koşan Patrikhane*” ifadesini kullanarak Patrikhane’nin Megali İdea açısından fikrini belirtmiştir.¹⁶⁰

Yunanistan’ın ilk kralı Kral Otto’ya gelecek olursak, reşit olmadığı için ülkeyi 1835’e kadar Bavyera’nın ileri gelenlerinden oluşan 3 kişilik bir kurul ile yönetti ama devlet kurumlarını tamamen Batı Avrupa’ya göre uyarlanmıştı.¹⁶¹ Kendi gelenek ve göreneklerinden uzaklaşmasına neden olan bu yaklaşım bağımsız bir devletin, bağımlı hareketleriydi. Ama zamanla Otto’ya ve yönetimine karşı baskılar arttı özellikle Ortodoks yanlısı olanlar Otto’nun Katolik’ten Ortodoksluğa geçmesini aksi takdirde tahtından edileceğini belirttiler.¹⁶²

Ülkedeki siyasal sorunların artmasıyla 1843’te ilk askeri darbe gerçekleştirildi, 1833-1843 yılları arasında sert bir mutlakiyetle yönetilen Yunanistan meşruti yönetime geçti.¹⁶³ 1853’te Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerçekleşen Kırım Harbi Yunanistan için fırsattan yararlanılacak en uygun zamandı, kendisine müttefik arayan Rusya Yunanlıları da yanında görmek istiyordu, bu durumdan zararlı çıkacak olan Osmanlı Devletiydi.¹⁶⁴

Tüm bunlar gerçekleşirken Yunanistan ise üniversite öğrencilerini ve eşkıyalar tarafından oluşturulan çeteleri Osmanlı topraklarından Makedonya, Teselya ve Epir hududuna sızdırarak hain planlarını gerçekleştirmeye çalışıyordu.¹⁶⁵ Rusya’dan cesaret alan Yunanistan ilk fırsatta Osmanlı Devletinden Epir ve Teselya’yı koparmayı hedefliyordu.¹⁶⁶

¹⁵⁹ Murat Eser, **Eleftherios Venizelos**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2019, s. 20.

¹⁶⁰ Yıldırım – Sofuoğlu, **Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, s. 42.

¹⁶¹ Clogg, **Yunanistan’ın Kısa Tarihi**, s. 58.

¹⁶² Clogg, **Yunanistan’ın Kısa Tarihi**, s. 61.

¹⁶³ Kalelioğlu, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali-İdea**, s. 44.

¹⁶⁴ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 88.

¹⁶⁵ Clogg, **Yunanistan’ın Kısa Tarihi**, s. 63.

¹⁶⁶ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 89.

Yunanistan yönetim konusunda istikrarı yakalayamamıştı. Kendi kararlarını alma konusunda bağımsız bir devlet gibi görünmüyordu. Büyük devletlerin yaptığı bir anlaşmayla Kral Otto'nun yerine Danimarka Kralı IX. Christian'ın oğlu I. George geçmiştir.¹⁶⁷ Kral I. George "Helenlerin Kralı" unvanına 1864 anayasasında yer verilmiştir.¹⁶⁸ Bu hanedan ülke yönetiminde 1864-1974 yılları arasında kalacaktı.¹⁶⁹

Avrupalı kozmopolit bir aileden gelen ve kıraç Yunan toprağının özüne inmeyen Yunanistan'ın kral ailesi, George'un tahta çıkmasıyla Yunanistan ile Avrupa'nın köprü görevini üstlenmiştir.¹⁷⁰ Yeni Krallık Batı Avrupa'nın sistemini ve siyasetini benimseyerek, milyonlarca Yunanlının Osmanlı Devletinden kurtarılmasını gerekli görmüştür.¹⁷¹ Uyanık bir yönetici olan Kral George ise etrafındaki Yunan siyasetçilerinin gücünü kullanarak onları yönetmeye ve anayasayı da mümkün oldukça etkin hale getirmeye çalıştı.¹⁷²

Artık Yunanistan'da taşlar yerine oturmaya başlamıştı. Yeni krallık Osmanlı Devletini büyük bir tehlike olarak görmüş orada yaşayan milyonlarca Yunanlının kurtarılmasını ve dinsel derinliğiyle kökleşmiş olan İstanbul'u ele geçirme düşüncesinde olmuştur.¹⁷³ İngiltere 1864'te Yedi Ada'yı Yunanistan'a bırakarak kendine bağımlı bir hale getirmek istedi.¹⁷⁴ İngiltere'nin vermiş olduğu bu destek Yunanistan'ın özgüvenini arttırarak Osmanlı Devleti'ni hem iç hem de dış politikada etkileyeceğinin sinyallerini verdi.

Artık Girit'te çıkartılan ayaklanmalar Osmanlı Devleti ile münasebetlerinin bozulmasına sebep olacaktı, çünkü Osmanlı Devleti ile sınırın kuzeyindeki vilayetler dış politikadaki hedef noktası görünüyordu.¹⁷⁵

1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi sırasında Giritli Rumlar Osmanlı Devletine karşı isyan etmiş, sonra da Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesi ile Avrupa Devletlerini

¹⁶⁷ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 199.

¹⁶⁸ Michael Llewelly Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, (Çev: Halim İnal), İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1978, s. 11.

¹⁶⁹ Clogg, **Yunanistan'ın Kısa Tarihi**, s. 67.

¹⁷⁰ Michael Llewelly Smith, **Yunan Düşü**, (Çev: Halim İnal), Ankara, Ayraç Yayınları, 2002, s. 16-17.

¹⁷¹ Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, s. 12.

¹⁷² Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, s. 13.

¹⁷³ Smith, **Yunan Düşü**, s. 18.

¹⁷⁴ Gürel, **Tarihsel Boyu İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, s. 31.

¹⁷⁵ Clogg, **Yunanistan'ın Kısa Tarihi**, s. 73.

yanlarına alarak Yunanistan ile birleşme yolunda adım atmışlardır.¹⁷⁶ Yunanistan'ın sınırı 1881'de Teselya'nın verimli ovalarını içine alan kuzeye doğru kaymış, daha sonra Yunanlılar başarılarından ötürü bu yerleşim yerini belli bir süre zarfında değil de kalıcı olarak benimsemeye başlamışlardır.¹⁷⁷ Artık görüşülecek konu Girit olmuştur.

1.7. Yunanistan'ın Bağımsızlığı

Şekil 1: Yunanistan'ın Genişlemesi (Kaynakça: Barbara Jelavich, Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar)

¹⁷⁶ Eser, Eleftherios Venizelos, s. 31.

¹⁷⁷ Smith, Yunan Düşü, s. 19.

Girit meselesi bu sıkıntının yaşandığı dönemde ortaya çıkmıştır. Sıkıntılar büyük siyasi problemlere yol açmıştır. Bu dönemde Avrupa Devletleri de boş durmayarak Yunanlılara bağımsızlık serüveninde finansal ve savaş malzemelerini temin ederek yardımlarını esirgememiştir.¹⁷⁸

Desteklerle yavaş yavaş başlayan isyan hareketi daha sonra tüm Girit'i tesiri altına almıştır. Yayınladığı fermanlarda II. Mahmut isyandan bahsederek, Osmanlı Devleti'nin şimdiye kadar yaşayan gayrimüslim halka karşı hoşgörülü ve saygılı davrandığını ama isyana katılan Rumların şiddetle cezalarını çekeceklerini bildirmiştir.¹⁷⁹ Süreç Girit meselesinin zeminini hızlandırmıştır. Bu da Girit'teki düzensizliği daha belirgin hale getirmiştir. Ada'nın coğrafyası bu düzensizliğe yardımcı olan etken olarak görünmüştür.

Ayrıca Megali İdea amacıyla kurulan cemiyetler Girit'teki düzensizliğin daha çok bozulmasını sağlamıştır. Yunanistan'ın Girit'le ilgili planları ortamdaki isyancılara dayanak olmuştur. Çünkü Yunanistan siyasi haritasında Girit'i görmek istiyordu. Bu durum Osmanlı Devletini çok uğraştıracaktı.

Osmanlı Devleti için Müslümanların can ve mal güvenliğini kontrol altına alabilmek ve gereksinimlerinin giderilmesi en önemli amaçtı. Mora'da isyan gerçekleşmeden önce Aleksandr İpsilanti bölgedeki nüfusu öğrenmek için görevli göndermiştir.¹⁸⁰

Aleksandr İpsilanti iki tarafın kuvvetlerini mukayese etmek istedi. Osmanlı Devleti isyanı bastıracak eski gücü kendinde bulamadı ve isyanı durdurmak için Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi ama Mehmet Ali Paşa'nın isyanı bastırmak için şartları vardı.¹⁸¹ Bunlar: Trablusşam, Suriye ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesiydi, isyan karşısında çaresiz kalan Osmanlı Devleti şartları kabul etti ancak isyanın bastırılması uzun sürdü.¹⁸² Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa kumandanlığında Mısır kuvvetleri İskenderiye'den 60 gemi ile hareket etti, kışı

¹⁷⁸ Esra Özsüer, "19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri", **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Türkiyat Mecmuası**, Sayı:2/26, (2006), s. 332.

¹⁷⁹ Köstüklü, "1821 Yunan İsyanı ve Sultan II. Mahmud'un Bilinmeyen Bir Fermanı", s. 2032.

¹⁸⁰ Örenç, **Balkanlarda İlk Durum Unuttuğumuz Mora Türkleri**, s. 33.

¹⁸¹ Adıyeke – Adıyeke, **Osmanlı Döneminde Kısa Girit Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, s. 209.

¹⁸² Adıyeke – Adıyeke, **Osmanlı Döneminde Kısa Girit Tarihi**, s. 210.

Girit'te geçirdikten sonra 26 Şubat 1825'te Mora'ya vardı.¹⁸³ İbrahim Paşa'nın Mora'ya gelmesiyle ortam az da olsa düzelmeye başladı.

Böylelikle Mehmet Ali Paşa var olan gücünü kanıtlamıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Akdeniz'de güçlenip egemenlik kurması Avrupa Devletleri'nin hoşuna gitmemiş, bu gidişattan rahatsız olmaya başlamışlardı. Rusların menfaatlerine ters gelen bu durum onları İngiltere'ye yakınlaştırmıştı. İsyandan yeni çıkan Osmanlı Devleti ise yeni sıkıntılar çıkmasın diye görüşmelere razı oldu.

İngiltere'de aynı Ruslar gibi Mehmet Ali Paşa'nın Akdeniz'de güçlenip egemenlik kurmasını menfaatlerine uygun bulmuyor bu mesele için Ruslarla bir araya gelerek 4 Nisan 1826'da bir protokol imzalandı.¹⁸⁴ Osmanlı Devleti'nin aleyhine olmuştur. Çünkü Yunanistan'ın bu protokol ile Osmanlı Devletine bağlı özerk bir devlet olmasını istediler.¹⁸⁵ 6 maddeden oluşan St. Petersburg Protokolü taşıdığı anlam bakımıyla Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışma niteliği taşıyordu.¹⁸⁶ Osmanlı Devleti sıkıntı yaratacağını düşünerek bu protokolü kabul etmedi.

Ardından 6 Temmuz 1827'de Londra Protokolü İngiltere, Fransa ve Rusya imzalandı, Yunanistan artık bağımsız bir devlet olacaktı tüm mallarda Yunanistan'a kalacaktı. Ancak Osmanlı Devleti bu protokolü kabul etmeyerek şartları ağır buldu.¹⁸⁷ Sürecin gidişatında İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devletine cephe aldı. Durum böyle olunca Osmanlı Donanmasına Navarin'de 20 Ekim 1827'de ansızın saldırı gerçekleşti, hiç beklenmedik bir şekilde gerçekleşen Navarin Olayı yaklaşık üç buçuk saat sürmüştür.¹⁸⁸

Navarin Olayı ile donanmadaki eksikliğini hisseden Osmanlı Devleti'nin kendine gelme zamanı gelmişti. Gerçekleşen bu baskın ile Ada'daki düzen değişmeye başlamıştır. Ayrıca herhangi bir savaş durumu yok iken Osmanlı Donanmasının yakılması Haçlı Seferlerinin bitmediğini yeni bir başlangıç yaptığını göstermekteydi.¹⁸⁹

¹⁸³ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 187.

¹⁸⁴ Örenç, **Balkanlarda İlk Durum Unuttuğumuz Mora Türkleri**, s. 124.

¹⁸⁵ Meltem Aydın, **Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye**, İstanbul, Demavend Yayınları, s. 78.

¹⁸⁶ Örenç, **Balkanlarda İlk Durum Unuttuğumuz Mora Türkleri**, s. 125.

¹⁸⁷ Kutluoğlu, "Kavalalı İbrâhim Paşa", s. 330.

¹⁸⁸ Örenç, **Balkanlarda İlk Durum Unuttuğumuz Mora Türkleri**, s. 141.

¹⁸⁹ Örenç, **Balkanlarda İlk Durum Unuttuğumuz Mora Türkleri**, s. 146.

Bu olay ile Osmanlı Devleti Avrupa Devletleri'nin gerçek yüzünü görmüştü. Ortalık yatışmadan Rusya Osmanlı Devletine savaş açtı. Balkanlarda çıkan siyasi krizi fırsata çevirmek istiyordu. Rusların güneye inme politikası Türklerle olan mücadelesinin en büyük sebebiydi. Ancak Osmanlı Devleti'nin harp için gücü kalmamıştı. Balkanlardaki isyanlar onu çok yıpratmıştı. Donanmadaki sıkıntılar devam ediyordu.

Rusya'da savaş istenilen şekilde ilerlerken ortaya çıkan kargaşa ortamı İngiltere ve Avusturya'yı rahatsız etmiş, bunun üzerine Çar'da Osmanlı Devleti'nin taleplerini incelemeye başlamıştır.¹⁹⁰ Görüşmeler sonucunda, 14 Eylül 1829'da iki devlet arasında imzalanan Edirne Antlaşmasının 10. Maddesine göre Osmanlı Devleti 6 Temmuz 1827 tarihindeki Londra Antlaşmasının uygulanmasını ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul edecekti.¹⁹¹

Savaşın sonunda Osmanlı Devleti Londra Antlaşmasını kabul etti. Osmanlı Devleti savaştaki başarısızlığını Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına, isyanların artmasına ve Avrupa Devletleri'nin değişen tutumuna bağladı.¹⁹² Ayrıca yeni kurulan Asakir-i Mansure Muhammediyye Ordusu'nun istenilen nitelikte olmaması başka bir gerçektir. 24 Nisan 1830'dan önce Osmanlı Devleti'nin mutlak hâkimiyeti altında olan Yunanlılar artık Avrupa'da toprak sahibiydi.¹⁹³ Resmen Avrupa'nın elinde doğmuştu. Yunanistan'ın istekleri ve Ruslarında Balkanlara yönelmesi savaştan sonra daha çok arttı.¹⁹⁴

Ayrıca Yunanistan'ın Avrupa Devletlerine karşısına bağımsız bir devlet olarak çıkması Metternich Politikasının sarsılmasına yol açtı.¹⁹⁵ Girit'in Yunanistan egemenliğine girmesini isteyen Girit Rumları, Edirne Antlaşmasından sonra kendilerini sürekli isyan içerisinde bulmuş, kendilerine olan güvenleri Avrupa Devletleri'nin Yunanistan'a olan desteğinden gelmiştir.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Adem Kara, "1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Anadolu'da Alınan Tedbirler", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:14/8, (2005), s. 122.

¹⁹¹ Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı:1-2/9, (1951), s. 110.

¹⁹² Örenç, **Balkanlarda İlk Durum Unuttuğumuz Mora Türkleri**, s. 155.

¹⁹³ **Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea**, s. 11.

¹⁹⁴ Kayıran – Metintaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1878 – 1952)", s. 40-41.

¹⁹⁵ Kayıran – Metintaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1878 – 1952)", s. 41.

¹⁹⁶ M. Metin Hülügü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, Kayseri Erciyes Üniversitesi Yayınları No:131, 2021, s. 11.

Özellikle Girit Rumları, Girit'in Yunanistan sınırları dışında kalmasından, memnun kalmayarak isyan çalışmalarını hızlandırmıştır.¹⁹⁷ Yunanistan'ın topraklarına katılmak için 1831'de ayaklanmışlardır. II. Mahmut Mehmet Ali Paşa'dan ayaklanmayı durdurması için yardım istemiş, ayaklanma bastırıldıktan sonrada Girit'i Mehmet Ali Paşa'nın yönetimine bırakmıştır.¹⁹⁸

Girit'in sancak merkezlerinde bulunan karma meclisler, Mısır'daki yönetim şekline benzetilmiş, ama sonra Osmanlı yönetimi tarafından düzeltilmiştir.¹⁹⁹ Bu meclisler halkın yeniden kaynaşması için büyük bir fırsat olmuştur.

15 Temmuz 1840'da Mehmet Ali Paşa Londra Antlaşmasının imzalanmasıyla Girit'ten çekilmeye başlamıştır.²⁰⁰ Çünkü Ada'nın kendisi için yararlı olamayacağını anlamış ve Girit'in yönetimini tekrardan Osmanlı Devleti'nin kontrolüne bırakmıştır.²⁰¹

Girit Rumları, Mehmet Ali Paşa'nın adadan çekilmesinden sonra 1841 ve 1858'de yeniden ayaklanmışlardır.²⁰² Ayaklanma sebebi ise onlara verilen imtiyazları az bulmalarıydı. 1841, 1852 ve 1863 yılında başka isyanlar gerçekleşse de anında müdahale edilmiştir.²⁰³

İsyanlarla geçen bu zorlu süreçte ada, 1856 yılına kadar Osmanlı donanmasının erzak ihtiyacını da karşılamıştır.²⁰⁴ 1856'dan itibaren Girit'te yeni durumlar ortaya çıkmış, Ada'da yaşayan Hristiyanlar mülk sahibi olmuştur.²⁰⁵ Aynı yıl ilan edilen Islahat Fermanından sonra Girit Rumları arasında hızla büyüyen Megali İdea Yunanlıların kışkırtmalarıyla uygun hale gelmiştir.²⁰⁶ Kışkırtmaların ardından Girit'teki isyancılar büyük bir hazırlığın içine girmişlerdir. Ruslar ise Rumları cesaretlendirmeye devam ediyordu.

¹⁹⁷ Menekşe, "Girit'teki Muhtacîn-i İslamiye'ye Yönelik Aydın Vilayeti'nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)", s. 448.

¹⁹⁸ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 19.

¹⁹⁹ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 19.

²⁰⁰ Serap Toprak, "Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Sayı:1/1, (2012), s. 126.

²⁰¹ Kevser Değirmenci, "1841 Girit İsyanı Öncesi Girit Valisi Mustafa Naili Paşa'nın Adada Aldığı Önlemler", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:62, (2019), s. 43.

²⁰² Menekşe, "Girit'teki Muhtacîn-i İslamiye'ye Yönelik Aydın Vilayeti'nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)", s. 448.

²⁰³ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 90.

²⁰⁴ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 20.

²⁰⁵ Toprak, "Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit", s. 126.

1.8. Girit Meselesi

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında gerçekleşen Kırım Harbini fırsata çeviren Girit Rumları Epir’de isyan çıkardılar.²⁰⁷ Ama isyan istedikleri gibi olmadı. Ayrıca Yunanlıların Rusya’yı desteklemesi İngiltere ve Fransa’nın hoşuna gitmedi. Onlar Yunanlıların tarafsızlığını korumasını istiyorlardı. Bundan dolayı Pire limanını işgalde bulundular, Osmanlı Devleti de isyanın büyümesini engellemek için bölgeye kuvvet gönderdi.²⁰⁸

Girit Rumları Yedi Ada’nın Yunanistan’a verilmesinden sonra Yunanlıların Ada’ya gönderdikleri Papaz ve öğretmenler tarafından kışkırtılarak yeniden ayaklanmaya geçtiler, bunun üzerine Girit valisi İsmail Paşa halkı galeyana getirmemeleri konusunda uyardı.²⁰⁹ Fakat Girit Rumları uyarılara kulak asmayarak 1866 isyanını başlattılar, bu isyan Sultan Abdülaziz döneminde yaşanmıştır.²¹⁰ Ama Girit’te isyan çıkarmak için somut bir neden yoktu. Osmanlı Devleti’nin hoşgörülü yönetiminde tüm ada halkı huzur ve refah içinde yaşıyordu. Bu isyan ortalığı velveleye vermekten başka bir şey değildi. Osmanlı Devletinden şikâyetçi olan Girit Rumları isyana sebep olarak vergilerin ağırlığını, okulların yenileşmeye gidilmesini, limanların bakımsızlığını ve bir ziraat bankasının kurulmasını göstermişlerdir.²¹¹

Yunanistan’daki tüm gazeteler isyan için propaganda çalışmalarına katıldı.²¹² Girit’teki isyanda aktif rol oynayan Yunanistan, isyancılarla işbirliği içinde olmuştu. Hatta isyancılar Yunanistan ile birleştiklerini 28 Ağustos 1866’da bir bildiri yayımlayarak duyurmuş ardından da kuvvet toplamaya başlamıştı.²¹³ Girit Rumlarının isyan için bahane ürettiğini anlayan Girit valisi Müslümanları korumak için hemen askerlerini sevk etti.²¹⁴ Yunanistan, Girit Rumlarına isyan için asker ve mühimmat desteğinde bulunmuştur.²¹⁵

²⁰⁶ Musa Gümüş, “1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan: Namık Kemâl’den Tespitler”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Sayı:1/5, (2016), s. 30.

²⁰⁷ Kayıran – Metintaş, “Türk-Yunan İlişkileri (1878 – 1952)”, s. 42.

²⁰⁸ Hülâgü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 12.

²⁰⁹ Aydın, **Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye**, s. 80.

²¹⁰ Mehmet Ali, Beyhan, “Girit’e Dair Önemli Bir Kaynak Mahmud Celaledin Paşa’nın Girit İhtilali Tarihi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Sayı:22/3, s. 140.

²¹¹ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 92.

²¹² Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 21.

²¹³ Aydın, **Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye**, s. 80.

²¹⁴ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 93.

²¹⁵ Hülâgü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 13.

Ada'yı kan gölüne çeviren İsyancı Rumlar genç, yaşlı demeden herkesi öldürdüler.²¹⁶

Ada'daki Müslüman halkın hiçbir suçu yok iken karşılaştığı durum içler acısıydı. Müslümanların hayata tutunmaları için hızlı bir şekilde tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti alınan tedbirlerle meseleyi kökten halletmeye, Ada'yı eski huzurlu günlerine döndürmeye çalışıyordu. Ama Avrupa Devletleri bu duruma karışmaya çalıştı. Durum böyle olunca Osmanlı Devleti de Ada'yı kuşatma altına almayı yeğledi. Ayrıca Girit Rumları Avrupa kamuoyunu propagandalarıyla etkisi altına alarak bu isyanın sıradan bir olay olmadığını göstermiştir.²¹⁷ Girit isyanı yaklaşmakta olan Osmanlı-Yunan Harbi'nin habercisiydi.

Yunanistan Girit isyanında Hristiyanların katledildiği yalanını kullanarak, Avrupa Devletlerini yanına çekmeye çalıştı.²¹⁸ Şu nedenle ki Yunanistan eskiden tebaası olduğu Osmanlı Devletiyle tek başına mücadele edemiyordu. Bunun için onlara destek olacak güç lazımdı. Girit isyanında Avrupa Devletleri kendi menfaatleri doğrultusunda adım atmıştır. Rusya o dönem Osmanlı topraklarındaki din kardeşlerinin korumacılığını üstlenmişti. Fransa kendi siyasetine göre hareket etmiştir. İngiltere ise bu isyanda Girit Rumlarına umduklarını vermemiş, Osmanlı Devletinden yana tavır takınmıştır. Bunların dışında bu devletler Girit meselesi için toplanmayı da düşünmüşlerdir. Avrupa Devletleri'nin Yunanistan'a olan desteğinden ve olaylara karışmasından rahatsızlık duyan Osmanlı Devleti Ada'ya Sadrazam Ali Paşa'yı ve bir inceleme kurulunu göndermiştir.²¹⁹ Sadrazam Ali Paşa Sultaniye vapuruyla 3 Ekim 1867 tarihinde Girit'e hareket geçmiştir.²²⁰

Hemen incelemelere başlayan Ali Paşa Ada'ya "özerklik" verilmesini doğru bulmuştur.²²¹ İsyanın yarattığı etki ve bastırılma şekli buna sebep olmuştur. İncelemelerinin sonunda Ali Paşa Girit Usûl-i İdaresi adında bir ferman yayımlayarak Ada'nın eski düzenini geri getirmeyi amaçlamıştır.²²² Bu fermanda

²¹⁶ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 94.

²¹⁷ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 22.

²¹⁸ Gümüş, "1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan: Namık Kemâl'den Tespitler", s. 30.

²¹⁹ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 95.

²²⁰ Beyhan, "Girit'e Dair Önemli Bir Kaynak Mahmud Celaleddin Paşa'nın Girit İhtilali Tarihi", s. 136.

²²¹ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 23.

²²² Hülâgü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 14.

halkı sakinliğe davet eden Ali Paşa, isyan devam ederse Girit'in yıkık dökük bir halde olacağını da ifade etmiştir.²²³

Girit'in yerli halkı devredilen iç yönetimi sayesinde özerkleşme yolunda aşama kat ederek Osmanlı Devleti ile arasındaki birleştirici bağı sınırlandırmıştır.²²⁴ Ada'daki huzuru ve sessizliği sağlamak için bir takım düzenlemelere gidilmiş, Ada'nın idaresiyle ilgilenen valinin yanında iki müşavir görevlendirilecek ve bu müşavirlerin biri Müslüman biri Hristiyan olacaktır.²²⁵ Ayrıca livalara ayrılan Ada'nın idaresinde yarısı Müslüman yarısı Hristiyan olacaktır.²²⁶ Alınan bu kararlar Ada halkını devlete bağlı kılmak içindi.

Ama Girit Rumlarının gözü bir kere açıldığından Ada'daki çatışmanın kaynağına kesin bir çözüm getirilemiyordu. Onlar için hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Onların amacı yenilik değil, Yunanistan'a bağlanmaktı. Osmanlı Devleti ise Yunanistan'a daha fazla toprak kazandırmak istemiyordu. Ancak bu mesele iç sorun olmaktan çıkmıştı.

Avrupa Devletleri fırsat buldukça Osmanlı Devleti'nin meselesinin içinde kendilerini buluyordu. Her koşulda Osmanlı Devleti'nin aleyhine çalışan Yunanistan ise Girit Rumlarının peşini bırakmayarak adaya silah göndermeye devam etti, Osmanlı Devleti de Yunanistan'a kesin uyarı vererek silah göndermelerini engellemeye çalıştı.²²⁷ Osmanlı Devleti'nin ikazlarına uymayan Yunanistan kendi istediği gibi davranmaya devam etti. Sükûneti sağlayacağı yer de sıkıntı çıkararak Osmanlı Devleti'nin barışa olan duruşunu hafife aldı.

1875 Bosna Hersek isyanı ile Balkanların karışması Girit Rumlarının tekrardan silahlanmaya başlayarak isyan etmesini sağlamıştır.²²⁸ İşte bu sırada Rusların Edirne'ye yönelmeleri Yunanistan'ın Epir ve Teselya'da ayaklanma çıkarması için fırsat olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin savaş aleyhine gelişince Yunanistan

²²³ Beyhan, "Girit'e Dair Önemli Bir Kaynak Mahmud Celaleddin Paşa'nın Girit İhtilali Tarihi", s. 136.

²²⁴ Cenk Reyhan, "Girit Vilayet Nizamnamesi", **Memleket Siyaset ve Yönetim**, Sayı:2/1, (2006), s. 140.

²²⁵ Hasan Ali Cengiz, "Halepa Fermanı ve Sonrası Girit'te Yapılan Düzenlemeler", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:16/8, (2018), s. 77.

²²⁶ Cengiz, "Halepa Fermanı ve Sonrası Girit'te Yapılan Düzenlemeler", s. 77.

²²⁷ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 96.

²²⁸ Menekşe, "Girit'teki Muhtacın-i İslamiye'ye Yönelik Aydın Vilayeti'nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)", s. 450.

sessizliğini bozarak harekete geçmiş, Yanya vilayeti için işgal hazırlıklarına başladı.²²⁹

Tüm bunlar yaşanırken kışkırtmalarına devam eden Yunanistan, Giritli isyancılara yardım etmek için savaş gereçleri göndermiştir. Gelişen olaylar Avrupa Devletleri'nin hoşuna gitmemiştir. Balkanlarda yeni sorunlar çıkacağına ve bu durumun Rusya'yı güçlendireceğini düşünmüşlerdir.

Ayrıca 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının hemen ardından İngiltere-Rusya Girit için mücadele halinde olmuştur.²³⁰ Bu savaşın akabinde 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 15. Maddesi gereğince Osmanlı Devleti Girit'te genişleme olanağı sağlayacaktır.²³¹ Bu madde ile Rusya Girit'e karışmaya başlamıştır. Keyfi kaçan İngiltere ise çözüm yolları aramıştır. İngiltere, Yunanistan'ın yararına Sadrazam Sadık Paşa'dan sınır değişikliği için sözlü bir vaatte bulunmuştur.²³² İngiltere, Yunan Hükümetini bu şekilde yatıştırmıştır. Hal böyle olunca Yunanistan'ın çıkarlarını koruyacaklarına dâhil sözde vermiştir.

13 Haziran 1878'de Almanya'nın davetiyle Bismarck başkanlığında toplanan Berlin Kongresine, Ayastefanos Antlaşması'nı yeniden incelemek için Osmanlı Devleti, Almanya (1856'da Prusya), Rusya, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu, İngiltere, Fransa ve İtalya (1856'da Piyemonte) katıldılar.²³³

Kongrede her devlet kendi menfaati doğrultusunda hareket etmiştir.²³⁴ Osmanlı Devletine karşı olan tavırlarıyla dikkat çeken İngiltere görüşleriyle kongreye damgasını vurmuştur. İngiltere'nin Yunanistan'a sınır değişikliği için vermiş olduğu vaatler 1878 Berlin Kongresinde resmi bir boyut kazanmış, çünkü İngiltere Yunanistan'ın 1878 Berlin Kongresine katılmasını istemiş, diğer devletler buna karşı çıksa da Fransa, İngiliz önerisini destekleyerek Yunanistan'ın kongreye davet

²²⁹ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 97.

²³⁰ Cengiz, "Halepa Fermanı ve Sonrası Girit'te Yapılan Düzenlemeler", s. 78.

²³¹ Cengiz, "Halepa Fermanı ve Sonrası Girit'te Yapılan Düzenlemeler", s. 78.

²³² Karal, **Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)**, Cilt VIII, s. 112.

²³³ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 427.

²³⁴ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 428.

edilmesini kararlaştırmıştır.²³⁵ İngiltere'nin bu davranışlarının nedeni ise Rusya'nın Osmanlı Devletindeki önceliğini elinde almaktı.²³⁶

Kongrenin 28 Hazirandaki 8.oturumuna katılan Yunanlı temsilcilere bu oturumda söz hakkı doğmamıştır.²³⁷ Yunanlı temsilciler kongrede Epir, Teselya, Arnavutluk'un bir kısmını ve Girit'in kendilerine verilmesini istemiştir.²³⁸ Ayrıca kongrede Yunan taleplerini dile getiren Dışişleri Bakanı Deliyannis, Rumların yerleştiği tüm toprakların Yunanistan'a katılmasını isteyerek, Megali İdea'yı uluslararası bir kongreye ilk kez taşımışlardır.²³⁹ Berlin Kongresinde Osmanlı Devleti'nin toprakları devletler tarafından paylaşılma pazarlığı halini almıştır.²⁴⁰

Bunun yanı sıra, kongredekiler Yunanistan'ın taleplerini çok fazla bularak, Girit'in verilmesini doğru bulmamıştır.²⁴¹ Bu durum kongreye katılmalarını isteyen İngiltere'nin canını sıkmaya başlamıştır. İngiltere şiddetle isteklerine karşı çıkmıştır.

Gelişen olaylar Osmanlı elçilerini sinirlendirmiştir. Kongre başkanı Bismarck: *"Böyle bir maddenin antlaşmaya yazılması, ortaya çıkan bir isteği bildirmekten ibaret olup, uygulanmasında zorunluluk ve kesinlik yoktur"* ²⁴² diyerek ortalığı sakinleştirmeye çalışmıştır. Bismarck, Yunanistan'ın sınır meselesine karşı Osmanlı Devletinin yanında durarak korumacılığını yapmıştır.²⁴³

Berlin Kongresinde ada için vaatlerde bulunan Avrupa Devletleri Osmanlı Devletine baskı yapmaya başlamıştır.²⁴⁴ Osmanlı Devleti Avrupa Devletleri'nin üstlendiği bu durumdan rahatsız olmuştur. Ama Avrupa Devletleri Berlin Antlaşmasına konulan 23. Madde ile 1868 Girit Usûl-i İdaresi'nin daha çok gereksinimleri karşılmasını istemiş, bunun gerçekleşmesi içinde düzenlemelere gidilmesini desteklemiştir. ²⁴⁵ Antlaşmanın 24. Maddesinde ise Yunanistan'a bir parça toprak verilecek bu mesele

²³⁵ Mustafa Malhut, "93 Harbi Sonrasında Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere'nin Tutumu", **Journal of Anglo-Turkish Relations (JATR)**, Sayı:1/1, (2020), s. 68.

²³⁶ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 428.

²³⁷ Malhut, "93 Harbi Sonrasında Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere'nin Tutumu", s. 69.

²³⁸ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 98.

²³⁹ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 28.

²⁴⁰ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 432.

²⁴¹ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 98.

²⁴² Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 447.

²⁴³ Malhut, "93 Harbi Sonrasında Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere'nin Tutumu", s. 70.

²⁴⁴ Cengiz, "Halepa Fermanı ve Sonrası Girit'te Yapılan Düzenlemeler", s. 78.

²⁴⁵ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 98.

için iki devlet arasında görüşmeler gerçekleştirecek, anlaşamadıkları zaman Avrupa Devletleri'nin müdahalesiyle karşılaşacaklardır.²⁴⁶ Kısacası Osmanlı Devleti bu antlaşmayla büyük zarara uğramıştır.

İsyancılar 1878'de yeniden isyan ederek, Rusya ve Yunanistan'ın onlara yardım edeceğini, ardından da Girit'i Yunanistan'la birleştireceklerini düşündüler.²⁴⁷ İngiltere bu konuda sessizliğini korumuştur. Bâbiâli'de devam eden Rum isyanını durdurmak ve ortalığı sakinleştirmek için Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığında bir komisyonu Ada'ya göndermiştir.²⁴⁸ Komisyon Ada'da incelemeler yapmıştır. 25 Ekim 1878 tarihinde Avrupa Devletleri'nin denetimindeki Hanya yakınlarında Halepa adı verilen mekânda Bâbiâli'nin komisyonu ile Rumların temsilcileri arasında Halepa sözleşmesi imzalanmıştır.²⁴⁹ Ada 1878-1889 yıllarında Halepa sözleşmesinin kararlarına bakılarak yönetilmiştir.²⁵⁰ Girit Rumlarına Halepa sözleşmesi ile daha fazla ayrıcalıklar verilmiş, böylelikle Girit'in Yunanistan'a bağlanmasının zemini oluşturulmuştur.²⁵¹

Osmanlı Devleti bu sözleşme ile Ada'daki gücünü yitirmiştir. Halepa sözleşmesine göre Girit valisi 5 yıl görevde bulunacak, genel mecliste üye sayısı da 49 Hristiyan ve 31 Müslüman şeklinde olacaktır.²⁵² Ayrıca Müslüman kaymakamların sayısı Hristiyan kaymakamlardan az olacaktır.²⁵³

Halepa sözleşmesi Ada'da yaşayan Rumlar için kalkan olmuş, onların maddi-manevi güçlenmesini sağlamıştır. Öyle ki genel mecliste çoğunlukta olan Rumlar, bu sözleşme sayesinde mecliste Rumca konuşma elde ettiler.²⁵⁴ Bununla birlikte Girit Rumları devlete ait topraklardan ve ruhsatlı silah taşıma haklarından yararlanabileceklerdi.²⁵⁵

²⁴⁶ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 430.

²⁴⁷ Pınar Şenışık, **Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014, s. 103.

²⁴⁸ Menekşe, "Girit'teki Muhtacîn-i İslamiye'ye Yönelik Aydın Vilayeti'nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)", s. 450.

²⁴⁹ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 28.

²⁵⁰ Şenışık, **Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898**, s. 103.

²⁵¹ Menekşe, "Girit'teki Muhtacîn-i İslamiye'ye Yönelik Aydın Vilayeti'nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)", s. 450.

²⁵² Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 28-29.

²⁵³ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 445.

²⁵⁴ Cengiz, "Halepa Fermanı ve Sonrası Girit'te Yapılan Düzenlemeler", s. 80.

²⁵⁵ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 445.

1878'den beri merkez ile ilişkileri bir hayli zayıflayan Girit'in devletin diğer vilayetlerine göre ekonomik ve sosyal süreçleri farklı ilerlemiştir.²⁵⁶ Halepa sözleşmesi Girit için yeni bir dönüm noktası olsa da içinde bulunduğu siyasi atmosferi yumuşatamamıştır. Çünkü Girit Rumları sözleşme ile elde ettiklerini yetersiz bulmaya başlayıp rahatsızlık çıkarmış, Avrupa Devletleri de Girit'in Yunanistan'a bağlanmasını gündem ederek Osmanlı Devletine karşı baskılarını arttırmıştır.²⁵⁷ Çünkü Avrupa Devletleri Balkanlarda çıkacak olan sorunların Rusya'nın yararına olacağını düşünerek Yunanistan'ın menfaatlerine önem vermiştir.²⁵⁸

Berlin Kongresi'nin 13 numaralı protokolü gereğince Osmanlı Devleti'ni Teselya ve Epir sınırlarındaki değişiklik için davet eden Avrupa Devletleri Yunanistan'ın lehine kararlar almaya devam etmiştir.²⁵⁹ Yunanistan, Berlin Antlaşmasına güvenerek sınır değişikliği yapmak için Osmanlı Devletine Şubat 1879'da durumu bildirdi.²⁶⁰

Bu gelişmeler karşısında Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığında bir kurul, Yunanistan'ın Adriyatik kıyısında bulunan Preveze'de Yunanlılarla görüşmelere başladı.²⁶¹ Görüşmelerdeki fikir ayrılığı çözüm sürecini zorlaştırdı. Yunan elçiler bu görüşmelerden sonuç alamayınca Preveze'den ayrıldı.²⁶²

Yunanistan bu meselenin peşini bırakmayarak 21 Mart 1879'da Avrupa Devletleri'nin arabuluculuk yapmasını istemiş ve meseleyi yeni bir diplomatik hale sokarak Osmanlı Devletini bir kez daha Avrupa Devletleri'nin müdahalesiyle karşı karşıya bırakmıştır.²⁶³ Avrupa Devletleri Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlığı çözebilmek için 16 Haziran 1880'de Berlin'de bir konferans düzenlemiştir.²⁶⁴ Konferans'ta Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a toprak vermesi ve sınır değişikliğine gidilmesi istenmiştir. Kararlar daha sonra Babıali'ye bildirildi. Bu sırada Avrupa Devletlerine olan baskıları da devam etmekteydi. Yunan hükümeti

²⁵⁶ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 29.

²⁵⁷ Cengiz, "Halepa Fermanı ve Sonrası Girit'te Yapılan Düzenlemeler", s. 80.

²⁵⁸ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 446.

²⁵⁹ Hülalü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 16.

²⁶⁰ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 99.

²⁶¹ Malhut, "93 Harbi Sonrasında Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere'nin Tutumu", s. 73.

²⁶² Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 448.

²⁶³ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 448.

²⁶⁴ Karal, **Osmanlı Devirleri 1876-1907**, Cilt VIII Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat, s. 113.

Berlin Antlaşmasının kararlarına dayanarak Epir ve Teselya sınırlarında değişiklik yapılmasını istemiştir.²⁶⁵

Osmanlı Devleti bu duruma bir açıklık getirebilmek için 8 Şubat 1881’de Avrupa Devletleri’nin İstanbul’daki elçileriyle birlikte bir konferans düzenlenmesini uygun görmüş ve konferansta sınır değişikliğinin kararlarının kesinleşmesi istenmiştir.²⁶⁶

Dönemin padişahı II. Abdülhamit ve Vükela heyeti arasında fikir ayrılıkları oluşmuş, karar karşısında geciktirme politikasından ileri gidemeyeceklerini anlamışlar ve terkedilebilecek arazinin incelemesine başlamışlardır.²⁶⁷ Vükela heyetinin çoğunluğu Girit, Teselya ve Epir’den toprak verilmesini kritik bulmuş bazıları da Girit’in verilmemesini doğru bulmamış sebep olarak da adanın jeopolitik konumu ve önemi vurgulamışlardır.²⁶⁸

Girit’in verilmesinden yana olanlar ise gerekçe olarak ada halkının çoğunluğunun Hristiyan olmasını, gelirlerinin az olmasını ve devlete sıkıntıdan başka bir şey katmadığını ileri sürmüşler ayrıca Girit’in Yunanistan’a verilmesini İngiltere uygun bulmayarak Yunanistan’ın Teselya’yı istediğini belirtmiştir.²⁶⁹ Bunun üzerine 7 Mart 1881’de Osmanlı Devleti’nin temsilcileri ile Avrupa Devletleri’nin İstanbul’daki temsilcileri bir araya gelerek toplantı düzenleyip Teselya ve Epirle ilgili konuları görüşmeye başlamışlardır.²⁷⁰ Toplantıya katılan devletler Rusya, Fransa, İtalya, İngiltere, Avusturya ve Almanya olup çeşitli fikirler ortaya atılmıştır.²⁷¹

Ne var ki, 19 Nisan 1881 tarihinde Osmanlı Devletine ortak bir nota veren elçiler, önerilerinin kabul edilmesinden başka seçenek bırakmamıştır.²⁷² Girit gündem olduğu isyanlar nedeniyle bir türlü huzura kavuşamayan ve uluslararası bir mesele haline geldiğinden, II. Abdülhamit tarafından gözden çıkarılmaya başlanmıştır, bunun altında yatan sebep ise 1880’li yıllarda Balkanlarda çıkan Bulgar

²⁶⁵ Karal, **Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)**, Cilt VIII, s. 119.

²⁶⁶ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 448.

²⁶⁷ Karal, **Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)**, Cilt VIII, s. 113-114.

²⁶⁸ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 448.

²⁶⁹ Hülalü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 19.

²⁷⁰ Malhut, “93 Harbi Sonrasında Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere’nin Tutumu”, s. 89.

²⁷¹ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 449.

²⁷² Malhut, “93 Harbi Sonrasında Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere’nin Tutumu”, s. 90.

sorunuydu.²⁷³ Ayrıca savaş çıkmasını engellemek için hemen harekete geçti. Sonunda, Osmanlı Devleti'nin temsilcileri ile Avrupa Devletleri'nin temsilcileri arasında Teselya'nın bir bölümünü ve Epir bölgesini ele alarak Osmanlı-Yunan sınırını yeniden belirleyen 19 maddelik antlaşmayı 24 Mayıs 1881'de imzaladılar.²⁷⁴

Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti 12.400 km² civarında toprak vererek Yunanistan'ın var olan topraklarını %35 oranında büyümesini sağlamıştır.²⁷⁵ Avrupa Devletlerinden aldığı desteklerle sınırlarını genişleten Yunanistan'ın yeni hedeflerinde daha sonra Girit, Güney Makedonya, Epir, Ege adaları ve Batı Trakya bulunmaktaydı.²⁷⁶

Megali İdea için tüm imkânları değerlendirmeye çalışan Rumlar ilerleyen süreçte Doğu Rumeli sorununu ve Bulgar-Sırp Harbinin başlamasını kendi lehine çevirerek çalışarak, 1885 yılında Girit meselesinin tekrardan gündeme gelmesini sağlamıştır.²⁷⁷

Bu genel durum içerisinde Balkanlardaki barışı sağlamak için uğraşan Avrupa Devletleri ise, Yunanistan'ın askerini terhis etmesini isteyerek uyarmışlardır.²⁷⁸ Uyarıları kulak ardı eden Yunan Hükümeti, Yunanistan'ı denizden kuşatarak Osmanlı topraklarını rahatsız etmeye koyuldu.²⁷⁹ Osmanlı Devleti topraklarına yapılan bu saldırıyı büyümeden engellemiştir. Yunanistan hem Avrupa Devletleri'nin abluka altına almasını hem de Osmanlı kuvvetlerinin saldırılara karşılık vermesinin önüne geçememiştir.

Nitekim bu durum Yunanistan'ın ülke içindeki siyasetini etkilemiştir. Gelişmeler karşısında Deliyani görevinden istifa etmiş, yerine Trikopis geçmiştir. Avrupa Devletleri de 8 Haziran 1886'da yeni başbakanın askeri terhise başlamasıyla ablukayı kaldırmıştır.²⁸⁰

Burada üzerinde durmamız gereken nokta, Helen topraklarına büyük bir çaba göstermeden denetim kuran Yunanlıların Hristiyan devletlerdeki yeri ve önemidir.²⁸¹

²⁷³ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 18.

²⁷⁴ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 449.

²⁷⁵ Malhut, "93 Harbi Sonrasında Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere'nin Tutumu", s. 91.

²⁷⁶ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 19.

²⁷⁷ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 450.

²⁷⁸ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 101.

²⁷⁹ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 21.

²⁸⁰ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 101.

²⁸¹ Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1/46, (2006), s. 70.

Yunanistan'da yaşanan sıkıntılar ister istemez Girit'te de kıskırtmaların doğmasına neden olmuştur.²⁸² Girit Rumları Yunanistan'a bağlanmak için uygun zamanı kollamıştır. Osmanlı Devleti Girit Rumlarının çıkardığı kargaşa ortamını yeni önlemler alarak durdurmaya çalışmıştır. Ancak alınan bu önlemler Girit Rumlarının yeni arzuları oluşturarak devam etmiştir. Osmanlı Devleti de Rumların bitip tükenmeyen arzularına yenisini eklememek için başka çözüm yolları aramaya koyulmuştur.

Osmanlı Devleti daha büyük sıkıntılar yaşanmasın diye Ada'ya Müslüman valiler göndermeye başlamıştır.²⁸³ Ada'ya ele geçiren kin ortamı hiç dinmeyerek 1889 ve 1890 yıllarında yeniden patlak vermiştir.²⁸⁴ Girit'te istenilen sonucu alamayan II. Abdülhamit ise Ada'yı gözden çıkarmaya başlamış, aynı Balkanlar'daki isyan çıkaran diğer bölgeler gibi kaybedilecek toprak olarak görmüştür.²⁸⁵

Kargaşa ortamının yatıştırmasını isteyen Osmanlı Devleti Ada'ya 1887 ve 1888'de Mahmut Celaledin Paşa'yı iki defa gönderse de bir sonuç alınamamıştır.²⁸⁶ Hatta 13 Haziran 1889'da Girit'e gönderilen Mahmut Celaledin Paşa saldırıya uğrayarak başında yaralanmıştır.²⁸⁷ Girit'e Mahmut Celaledin Paşa'dan sonra 5 Mayıs 1895'te Kara Teodori Paşa vali olarak gönderildi.²⁸⁸ Valinin Hristiyan olması Ada'daki Müslümanların rahatsız olmasına yol açmıştır.

Bundan ötürü Ada'da tartışma ve çekişmeler eksik olmamıştır. Mücadelenin peşini bırakmayan Müslümanlar, Hristiyanlarla çatışmaya başlamıştır. Kendi isteklerini kabul ettirmek isteyen iki tarafında çatışması hiç durmuyordu. Birçok insan bu çatışmada hayatını yitirdi. İnsanlar evlerini kaybetti. Karşıt görüşlerin artması Ada'yı iç savaşa sürükledi. Ada'nın düzenini sağlayamayan vali Kara Teodori Paşa'nın yerine, Turhan Paşa 8 Mart 1896'da tayin edildi.²⁸⁹ Osmanlı Devleti için 1896-1897 yılları Girit Meselesinin en yoğun olduğu dönem olmuş, Yunanistan ve

²⁸² Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 21.

²⁸³ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 139.

²⁸⁴ Toprak, "Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit", s. 132.

²⁸⁵ Toprak, "Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit", s. 133-134.

²⁸⁶ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 102.

²⁸⁷ Beyhan, "Girit'e Dair Önemli Bir Kaynak Mahmud Celaledin Paşa'nın Girit İhtilali Tarihi", s. 139.

²⁸⁸ Selim Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri No: 6, 1965, s. 17-18.

²⁸⁹ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 18.

Avrupa Devletleriyle diplomatik ilişkileri zayıflamış yaklaşan 1897 Osmanlı-Yunan Harbinin zeminini oluşturmuştur.²⁹⁰

Turhan Paşa'nın Ada'ya tayini İngiliz Konsolosu Sir Alfred Biliotti'ye göre ne Müslümanları ne de Hristiyanları sevindirmiştir, İki tarafta Ada'ya sıkıyönetimin geleceğini, kısıtlamaların yaşanacağını düşünmüştür.²⁹¹ Turhan Paşa Ada için gerekli huzuru yeniden sağlamaya çalışıyordu. Turhan Paşa'nın dikkatini çeken en büyük detay ise Ada'nın siyasi çatışmasından kaynaklı olarak gelişemeyen ekonomik ve sosyal alandaki düzensizlik olmuştur. Ada'daki ekonomik krizi çözmek için durumu hemen İstanbul'a bildirdi.²⁹²

Turhan Paşa bu süreçte meclisinde yeniden bir araya gelmesini isteyince, meclis ilk toplantıdan Halepa sözleşmesini gündeme getirmiş hemen arkasından da hukuki ve siyasi haklara yeniden kavuşmak istediklerini beyan etmişlerdir.²⁹³ Ama bu durum gerçekleşmeden meclis dağılmıştır.

Bu esnada Ada'ya hâkim olan Hristiyanlar, Müslümanlara göz açtırmıyordu. Hristiyanların silahlanmış olması başlı başına büyük bir tehlikeydi. Turhan Paşa Girit'in içinde bulunduğu durumu İstanbul'a yazdığı raporda şöyle özetlemiştir : *“Ada halkını isyana teşvik eden Etnik-i Eteryâ'nın bir kolu olan Epitropidir. Hemen her yerde gizli faaliyetler içindedir.”*²⁹⁴ 1896'da Etnik-i Eteryâ üyelerinden bazıları Girit'e giderek Yunan hükümetinin amacını eşkıyalar anlatarak ayaklanma yolunu açmıştır.²⁹⁵

Girit'te şiddetli bir şekilde başlayan iç savaşın önüne geçmek isteyen Osmanlı Devleti de Ada'ya asker gönderse de bunlar yeterli kuvvette olmadığında isyanı bastıramamıştır.²⁹⁶ Yunanistan olaylar karşısında sevinerek Girit'i izlemeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin asker göndermesine karşılık Yunanistan'da Ada'ya

²⁹⁰ Nühket Adıyeke, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Türk-Yunan İlişkilerinde Girit Sorunu (1896)”, **DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1/3, (1993), s. 336.

²⁹¹ Şenişik, **Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898**, s. 132.

²⁹² Şenişik, **Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898**, s. 132.

²⁹³ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 140.

²⁹⁴ Adıyeke, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Türk-Yunan İlişkilerinde Girit Sorunu (1896)”, s. 337.

²⁹⁵ Menekşe, “Girit'teki Muhtacın-i İslamiye'ye Yönelik Aydın Vilayeti'nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)”, s. 451.

²⁹⁶ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 19.

yardımcı güçler göndermiştir. Artan isyanlar sonucunda Müslüman ve Hristiyan halk için yaşanılmaz bir ortam olmuştur.

Öte yandan Avrupa Devletleri meseleyi yine kendi çıkarları doğrultusunda yaklaşıp çözüm yolları aramaya çalışmıştır. Avrupa Devletleri'nin İstanbul'da bulunan elçileri Bâbiâli tarafından, Girit Valisinin derhal meclisi toplamasını emretmiş ancak Hanya'ya gelemeyen Hristiyan milletvekillerinden dolayı meclisin bir araya gelmesi gecikmiştir.²⁹⁷

Gelişmeler karşısında hiçbir bağlantısının olmadığını iddia eden Yunanistan ise olaylardan Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutarak, Ada'da çıkacak olan karışıklığı önlemeyeceklerini ve Osmanlı Devleti'nin Girit'e asker sevk etmesi durumunda Ada'daki karışıklığın daha çok yaşanmasına sebep olacağını belirtmiştir.²⁹⁸ Bâbiâli isyanın büyümesinden dolayı Ada'ya asker sevk etme kararını kesinleştirerek Selanik ve yakın garnizonlardan Girit'e on tabur gönderdi.²⁹⁹ Bununla birlikte altı taburda İzmir'den yola çıkmaya hazırlandı.³⁰⁰ Osmanlı Devleti olaylardan dolayı Ada'da yaşayan Müslümanların askere gönüllü olarak alınmasını istemiştir.³⁰¹

Turhan Paşa'nın valiliğinden Müslüman ve Hristiyan halk memnun olmamaya başlamıştır, bunun üzerine Turhan Paşa valilik görevi alınmış yerine Abdullah Paşa yeni vali ve kumandan olarak getirilmiştir.³⁰² Yeni valinden dolayı keyfi kaçan Yunanistan, Ada'daki kışkırtmalarına devam ederek kendi menfaatlerini korumaya çalışmıştır. Osmanlı kuvvetlerinin Ada'daki kuvvetlere eklenmesi üzerine Yunanistan'da gönüllü asker ve silah göndermeye başlamıştır.³⁰³

Avrupa Devletleri durumun öneminden dolayı Yunan Hariciye Nazır'ına Girit meselesine karışmaması konusunda uyarılmışlardır.³⁰⁴ Ama isyancılar durmak bilmiyordu. Osmanlı Devleti Ada'da barışı yeniden sağlamak istiyordu. Bunun içinde Avrupa Devletlerinden yardım istedi. Avrupa Devletleri de Ada'nın

²⁹⁷ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 19.

²⁹⁸ Hülâgü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 29.

²⁹⁹ Şenişik, **Girit: Siyaset ve İsyân 1895-1898**, s. 142.

³⁰⁰ Şenişik, **Girit: Siyaset ve İsyân 1895-1898**, s. 142.

³⁰¹ Şenişik, **Girit: Siyaset ve İsyân 1895-1898**, s. 142.

³⁰² Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 143.

³⁰³ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 143.

³⁰⁴ Hülâgü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 30.

güvenliğini sağlanmak için kötü niyetli kişilerin tutum ve davranışlarına karşı Halepa sözleşmesinin yeniden uygulamaya konulması istedi.³⁰⁵

Osmanlı Devleti de hemen harekete geçerek, çalışmalarını hızlandırmıştır. Merkezdeki meclis çalışmalarına katılmak için kazalardan üyeler gelmeye başladı.³⁰⁶ Barış ortamının oluşmasını istemeyenler meclis çalışmalarını engellemeye çalışmıştır. Yapılan toplantılar sonucunda şu kararlar alınmıştır: İlk olarak, Hristiyan isyancılara af ilan edilecek, ikinci olarak da, Hristiyanların gönlünü hoş etmek için Hristiyan vali tayin edilecek hatta bu makam için Beroviç Paşa'yı uygun görmüşlerdir.³⁰⁷

Bâbiâli de Ada'nın güvenliği için Abdullah Paşa'yı hemen valilik görevinden almış yerine Beroviç Paşa'yı tayin etmiştir.³⁰⁸ Alınan tüm önlemlere rağmen olayların ardı arkası kesilmek bilmiyordu. Müslümanlara yapılan ayrıcalıklara Hristiyanların öfkелendirdiği gibi şimdide sıra Müslümanlara gelmişti, Hristiyanlara verilen ayrıcalıklara öfkelenen Müslümanlar başkaldırmaya başlamıştı ayrıca Beroviç Paşa Ada'ya hâkim olamadığından isyana engel olamıyordu.³⁰⁹

Halepa sözleşmesini yetersiz bulan Hristiyanlar ise valinin sürekli Hristiyan olmasını ve Ada'nın tek resmi dilinin Rumca olmasını istiyorlardı.³¹⁰ Ada'nın Yunanistan'a bağlanması için isyancılar tüm yolları deniyorlardı. Yunanistan ise canı istediği gibi davranarak Girit Rumlarının Müslümanlar üzerinden saldırmasını isteklendiriyor, kendilerini savunmak isteyen Müslümanlardan önlemler alıyordu.³¹¹

1896 Girit İsyanında Yunanistan Ada'yı entrika yuvası haline getirerek Girit toplumunu bölmeye çalıştı.³¹² Ve bu bölünmeyi dini kullanarak gerçekleştirdi. Ada'ya giden Yunan elçileri de siyasetlerinin en iyi hamallıklarını yapmıştır. Bu elçilerin amacı Yunanistan ile Ada'nın birleşmesine giden yolu tamamlamaktı.

³⁰⁵ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 152.

³⁰⁶ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 152.

³⁰⁷ Şenışık, **Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898**, s. 148.

³⁰⁸ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 153.

³⁰⁹ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 20.

³¹⁰ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 20.

³¹¹ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 548.

³¹² Şenışık, **Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898**, s. 162.

Elçiler kışkırtmalarıyla Hanya ve Kandiye’de bulunan Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki gerilimi artırdı.³¹³

Ada’da yaşanan isyanı dini ve etnik bir çatışma olarak gören ve bu koşullar doğrultusunda isyana son vermeye çalışan Avrupa Devletleri Hristiyanlara verdikleri maddi ve manevi ayrıcalıklarla Müslümanları kuşkulandırıyorlardı.³¹⁴

1897 yılında Girit İsyanının ikinci safhası yaşanmaya başlandı çünkü verilen sözler sadece kâğıt üzerinde yazılıydı.³¹⁵ İsyân Hanya’daki Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında şiddetlendi.³¹⁶ Şehirde oluşan kaos ortamı üç gün üç gece sürmüş, insanlar yemek için yiyecek bulamamıştı.³¹⁷ İşte bu yaşananlar 1897 Osmanlı-Yunan Harbi’nin zeminini oluşturarak iki devlet arasındaki bağların tamamen kopmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti’nin bu sırada Ermeni meselesiyle ilgilenmesini Yunanistan değerlendirilmesi gereken bir fırsat olarak görmüştür.³¹⁸ Girit sahillerinde rahat bir şekilde seyir halinde olan Yunan savaş gemileri asker sevkinde bulunmuştur.³¹⁹ Sevkiyat daha sonra Avrupa Devletleri’nin engeline takılmıştır. Bu isyan esnasında birçok Müslüman aile köylerini bırakarak şehirlere, birçok Hristiyan ailede Yunanistan’a göç etmek zorunda kalmış.³²⁰

Osmanlı Devleti Müslüman halkın güvenliğini sağlamak için son sürat isyanı durdurmaya çalışsa da zamanında Ada’ya yeteri kadar kuvvet gönderemediğinden çatışmayı durduramadı ve Girit’in kaderini Avrupa Devletlerine bırakmıştır.³²¹

Doğal bir sonuç olarak Avrupa Devletleri’nin savaş gemileri de olayların büyümesiyle Girit sularında artmaya başladı.³²² Yunanistan yaşanan bu olay ile Türk sularına fiilen mücadele hakkının doğduğunu düşünmüş, Osmanlı Devleti de Avrupa

³¹³ Oğuz, “Osmanlı Gazetesinin (1897-1904) Girit İsyanlarına Bakışı”, s. 92.

³¹⁴ Şenışık, **Girit: Siyaset ve İsyân 1895-1898**, s. 163.

³¹⁵ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 160.

³¹⁶ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 20.

³¹⁷ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 20.

³¹⁸ Yıldırım- Sofuoğlu, **Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi**, s. 71.

³¹⁹ Hülâgü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 36.

³²⁰ Şenışık, **Girit: Siyaset ve İsyân 1895-1898**, s. 164.

³²¹ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 21.

³²² Adıyeke, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Türk-Yunan İlişkilerinde Girit Sorunu (1896)”, s. 339.

Devletlerine başvurarak gereken önlemin alınmasını istemiştir.³²³ Yunan Hükümetini kamuoyunu kullanarak zorlayan Etniki Eterya'ya karşı Yunanistan'da daima gizlediği askeri sevkiyatını Kral Georges önderliğinde tekrardan başlatmıştır.³²⁴

Ada'ya bir batarya takımı ve üç piyade taburu gönderen Yunanistan işgal için yer yapmıştır.³²⁵ Etniki Eterya da işgal amaçlı gerçekleşen bu askeri sevkiyatı da Yunan savaş gemileri ve özel ticaret gemilerini kullanmıştır.³²⁶ Avrupa Devletleri Yunanistan ve Etniki Eterya'nın sergilediği savaş yanlısı duruşlarını kınamıştır.

Hanya eyaletinde şubat ayının başından itibaren, halk silaha kuşanarak büyük sıkıntılara yol açmış hatta 4 Şubat 1897 tarihinde saat 3.30 sularında meydana gelen silahlı çatışma bunun sıkı bir örneği olmuştur.³²⁷

Sonuç olarak, Ada'da iç savaş başladı.³²⁸ Bu arada Avrupa Devletlerine 10 Şubat 1897'de Yunan Dışişleri Bakanı Alexandros Skouzes, Girit'in Yunanistan'a bağlanması için başvurmuştur.³²⁹ Girit'te yaşanan olaylar İstanbul'u ve Atina'yı telaşlandırmış, Osmanlı Devleti yaşananların daha büyük sorunlara yol açacağını düşünerek, engel olmaya çalışmıştır.³³⁰ Yunanistan ise Kralın ikinci oğlu George'un (Yorgi) önderliğinde Girit'e gelen ağır silahlı bir savaş gemisi göndererek adanın karışmasına neden olmuştur.³³¹ Adaya gelen Yunan askerleri Müslüman halka karşı son derece acımasız davranarak, köyleri ve kasabaları dağıtmış, Girit Müslümanları canlarını korumak için göç etmekten başka çareleri kalmamıştır.³³²

Avrupa Devletleri Ada'da gerçekleşen katliamı durdurmaya çalışmıştır. 13 Şubat 1897'de Yunanistan Albay Vassos komutasında Girit'e işgale başladı.³³³ Vassos'a göre Ada'da Osmanlı yönetiminin ortadan kalkması için Yunan askerinin işgali

³²³ Adıyeke, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Türk-Yunan İlişkilerinde Girit Sorunu (1896)", s. 339.

³²⁴ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 162.

³²⁵ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 103.

³²⁶ Adıyeke, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, s. 163.

³²⁷ Şenışık, **Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898**, s. 168.

³²⁸ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 452.

³²⁹ Hülalü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 37.

³³⁰ Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, s. 452.

³³¹ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 22.

³³² Toprak, "Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit", s. 136.

³³³ Salışık, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya**, s. 200.

gerekliydi.³³⁴ Yunanistan'ın bu hareketini başta Rusya, Avusturya olmak üzere Avrupa Devletleri onaylamayarak, savaş çıkmasını istememişlerdir.³³⁵

Osmanlı Devleti gerçekleşen bu olayı kabul etmedi. Yunanistan'ın bu hareketlerinden vazgeçmelerini isteyen Avrupa Devletleri de aksi takdirde kendilerinin olaya engel olacaklarını belirttiler.³³⁶ Yunanistan Girit'teki askerlerini geri çekmeyerek Avrupa Devletlerin talebini reddetti.³³⁷ Ağır sonuçlar doğuracak kışkırtmalarına Ada'da devam eden Yunanistan ile kopma noktasına gelen Osmanlı Devleti savaş taraftarı olmamış ve bu doğrultu da siyaset izlememiştir.³³⁸

Ada'da düzeni yeniden sağlamak isteyen Avrupa Devletleri Girit'i işgal etmesi üzerine Yunanistan'a şu uyarıyı ile: Osmanlı Devletine bağlı gerçek bir muhtariyet yönetimi kurmayı amaçladıklarını ve Altı gün içinde Ada'dan savaş gemilerini ve askerlerini çekmeleri gerektiğini ilettiler.³³⁹ Fikir ayrılıkları yaşansa da istenilen anlaşmaya ulaşıldıktan sonra Avrupalı Amiraller muhtariyeti 18 Mart 1897'de duyurmuşlardır.³⁴⁰ Girit Müslümanları Türkçe ve Rumca olarak duyuran muhtariyette istedikleri sonucu alamamışlardır.³⁴¹ Avrupa Devletleri bütün bu yaşananlardan sonra Osmanlı Devletine hak vererek, Girit'in Yunanistan'la askeri alandaki ihtiyacını temin ettiği bağlantılarını kesmeyi kararlaştırmışlardır.³⁴²

Şunu da belirtelim ki, Etniki Eterya çalışmalarına son hızıyla devam ediyordu. Avrupa Devletlerindeki durumu düzeltmek adına 21 Mart 1897 tarihinde Ada'yı abluka altına aldığı bir beyanname ile duyurdu.³⁴³ Bu duruma, Osmanlı Devleti karşı koymamıştır. Yunanistan ve Rumların çığırda çıkararak faaliyetlerini hızlandırması ise gidişatı harbe götürüyordu. 4 Nisan 1897'de Avrupa Devletlerinde harp çıkması durumunda, sınırı aşanının sorumlu olacağını, harp ne sonuç verirse versin yararlanamayacağını nota vererek ilan ettiler.³⁴⁴

³³⁴ Şenışık, *Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898*, s. 180.

³³⁵ Salışık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya*, s. 200.

³³⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1914)*, s. 452.

³³⁷ Salışık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya*, s. 200.

³³⁸ Hülügü, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, s. 42.

³³⁹ Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, s. 104.

³⁴⁰ Şenışık, *Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898*, s. 196.

³⁴¹ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, s. 179.

³⁴² Hülügü, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, s. 44.

³⁴³ Sun, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, s. 24.

³⁴⁴ Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, s. 105.

Hâlbuki Osmanlı karasularında savaş gemileriyle gözdağı veren Yunanistan Girit'i topraklarına bağlamak için çoktan durumun sorumlusu haline gelmişti.³⁴⁵ Ama Yunanistan kim ne derse desin sınırı aşmaya, bildiğini okumaya devam ediyordu. Bu yaşanan olaylar Mora'daki Türklere 1821'de yapılan vahşeti hatırlatıyordu.³⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin tahammül gücü kalmamıştı. Yunanistan'ın uslanmayan tavırlarından dolayı Osmanlı Devleti Avrupa Devletlerine bir nota vererek kendisini bir saldırı karşısında korumak için harp ilan etmek zorunda kaldığını bildirdi.³⁴⁷

Yunanlılar İngiltere, Rusya ve Almanya'nın Kral George ile olan akrabalık bağından dolayı Yunanistan'ı Girit Meselesinde destekleyeceklerini düşünmüşlerdir.³⁴⁸ Sonuç olarak istedikleri de oldu. Ama Yunanistan bundan önceki davranışları ile uluslararası hukuk kurallarına ters düşmüştür.

Yaklaşan harbe gelince, Bâbiâli harbin mesuliyeti altında kalma ihtimalini düşünerek özverili bir şekilde saldırgan hareketlerden kaçınmıştır.³⁴⁹ Osmanlı Devleti iktisadi koşullarını hesaba katarak savaşa olan tutumlarını şekillendirmiştir. Ayrıca Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nin siyasi duruşunu etkileyecek kararlar almasını istememiştir. Diğer taraftan, Yunanistan Karadağlıları ve Sırpı kışkırtarak huduttaki saldırılarını hızlandırmıştır.³⁵⁰

Artık Osmanlı Devleti harbe hazır hale gelmeliydi aksi takdirde istenilen sonuç alınamayacaktı. Yunan orduları 8 Nisan'da Osmanlı sınırlarını aşmaya başladı.³⁵¹ II. Abdülhamit Yunanistan ile yapılacak harbe hiç sıcak bakmamıştır. Hatta harp yerine diplomasi yolunu tercih etmiştir. Ama Yunanlıların sınırlarda artan saldırıları Osmanlı Devleti'nin bu ılımlı politikadan vazgeçmesine ve gücünü harp meydanından yana kullanmasına neden olmuştur

³⁴⁵ İbrahim Serbestoğlu, "1897 Türk-Yunan Savaşı'nda Ecnebilerin Zararlarının Tazmin Meselesi", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sayı:34/34, (2013), s. 227.

³⁴⁶ Sonyel, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türk- Yunan İlişkileri (1821-1923)**, s. 81.

³⁴⁷ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, s. 105.

³⁴⁸ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 27.

³⁴⁹ Şenışık, **Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898**, s. 204.

³⁵⁰ Şenışık, **Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898**, s. 205.

³⁵¹ Salışık, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya**, s. 201.

İKİNCİ BÖLÜM

1897 OSMANLI-YUNAN SAVAŞI

2.1. Savaşın Başlaması

Avrupa Devletleri tarafından Ada'nın idaresine el konulması ve Girit'in abluka altına alınması Yunanistan'ın Teselya ve Yanya'nın tamamını ele geçirmesine ardından da sınırlarına Kara ve Deniz kuvvetlerini sevk etmesine neden olmuştur.³⁵² Yunanistan'ın bu girişimi yeni gerçekleşen bir olay değildi.

Osmanlı sınırına mart başında Yunan Birinci Ordu'nun sevk ettiği asker sayısı 23.682 iken İkinci Orduyla 62. 150 kişiye çıkmıştır.³⁵³ Aslına bakılırsa Yunanistan'ın düzgün bir harp planı bile yoktu.³⁵⁴ Yunanistan Osmanlı-Yunan Harbi şekillenmeye başlayınca başta Bulgaristan olmak üzere tüm Balkan devletlerinin onlara yardım edeceğini düşünmüş ama aynı coğrafya da bulunan bu devletlerin bir takım anlaşmazlıkları ortaya çıkınca tarafsızlıklarını korumak zorunda kalmışlardır.³⁵⁵ Daha doğrusu Bulgarlar ve Sırlar Avrupa Devletlerine ve Osmanlı Devletine zorluk çıkarmak istemeyerek, kendi menfaatlerini korumaya çalışmışlardır.³⁵⁶

93 Harbinden deneyimli olan Osmanlı Devleti de harp kararı almadan önce hem Avrupa Devletleri'nin hem de Balkan devletlerinin desteğini almaya çalışmış ve meselenin başından beri uyumlu bir siyaset izlemiştir.³⁵⁷

Yaşanan gelişmeler Yunanistan'ı hiç memnun etmiyordu. Avrupa Devletlerinden de ümidi kesmiş, meseleyi kesin bir şekilde savaşıarak çözmeye karar vermişti. Bu sırada Rum çeteleri de hız kesmeden Türk köylerine baskınlar düzenliyor, masum insanları katletmeye devam ediyorlardı. Harp karşısında Osmanlı Devleti daha elverişli durumda idi. Avrupa Devletleri'nin tavsiyelerini hiçe sayan Yunanistan için barış ortamı başlamadan bitmişti. II. Abdülhamit harp taraftarı olmasa da gelişen

³⁵² Metin Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, İzmir, Yitik Hazine Yayınları, 2008, s. 57.

³⁵³ Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, s. 59.

³⁵⁴ Hülagü, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, s. 80.

³⁵⁵ Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, s. 69.

³⁵⁶ Sun, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, s. 27.

³⁵⁷ Hülagü, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, s. 81.

olaylar karşısında Bâbiâli yaptıkları görüşmeler sonucunda harp kararı almıştı. Birçok olasılığı düşünen II. Abdülhamit kararsızlığını koruyordu.

Özellikle Türk Ordusu'nun yenik düşeceğini ve birçok felaket yaşanacağını düşünüyordu. Çünkü bu durum Avrupa'nın tüm dengesini bozabilir, Balkanların karışmasına yol açabilir.

II. Abdülhamit'in bu kararsız çekingen tavırları vatansever Türkleri şaşırttığı gibi Avrupalı devletlerin de gazetelerinde “*Hasta Adam, bir türlü kımıldamıyor.*” diye eğlence konusu oluyordu.³⁵⁸ 10 Nisan 1897’de Osmanlı hududuna saldıran Yunan çeteleri geri püskürtülmüş ama dünya kamuoyuna saldırının Türkler tarafından gerçekleştiğini iddia ettiler.³⁵⁹

Osmanlı Devleti sabırlı bir politika izlese de hudut saldırılarının artması tahammül sınırını çoktan aşmış, Serasker Ali Rıza Paşa’da II. Abdülhamit’in emriyle Yunan subayların çeteler tarafından yönlendirildiğini, ordunun harekât planının ve savaş ilanı için uygun koşulların hazır olduğunu belirtmiştir.³⁶⁰

Bu durum hem Yunanistan’ı hem de Avrupa Devletlerini rahatsız etmiştir. Çünkü ortaya çıkan enkaz yığınları kendilerine zarar verecekti. Harp kararının çıkmasıyla birlikte siyasi ilişkilerde şekillenmeye başlamış Osmanlı topraklarında yaşayan Rum halkının haklarını koruma görevini Rusya, Fransa ve İngiltere üstlenmiş, Rum halkına ait kararları takip etmeye başlamışlardır.³⁶¹

93 Harbinde Rusların yaptığı gibi 16 Nisan 1897’de Yunanistan’da Osmanlı Devletine harp ilan etmeden saldırıya geçti.³⁶² Osmanlı Devleti 17 Nisan 1897 tarihinde resmi bir yazı yayınlarak harbe karar verdiklerini nedenleriyle açıklayarak, mecbur kaldıklarını bildirdi.³⁶³ Yunan Dışişleri Bakanlığına Osmanlı Devleti’nin Atina Elçisi olan Asım Bey şu notayı verdi: “*Yunan Hükümeti’nin*

³⁵⁸ Ziya Şakir, **1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid’in Gizli Siyaseti**, İstanbul, Akıl Fikir Yayınları, 2011, s. 25.

³⁵⁹ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Türk Asker Büyükleri ve Zaferleri Seri No: 5, 1982, s. 10.

³⁶⁰ Ahmet Köksal, “1897 Türk-Yunan Harbi’nde Trabzon Redif Taburları”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Sayı:24/12, (2018), s. 241.

³⁶¹ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid’in Zaferi**, s. 100.

³⁶² Sabri Can Sannav – Cem Turan, “Askeri Zaferden Diplomatik Yenilgiye Bir Örnek: 1897 Dömeke Meydan Muharebesi ve Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler”, **Turkish Studies International Academic Journals Historical Analysis**, Sayı:4/14, (2019), s. 995.

³⁶³ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 27.

*devamlı tecavüzkâr harekâtından dolayı Osmanlı Saltanatı ile Yunanistan arasındaki siyasi münasebet kesilmiştir.”*³⁶⁴

Serasker Ali Rıza Paşa uğraşları sonucunda bir miktar askeri Alasonya civarına gönderebilmiş, Alasonya Ordusu ismini verdikleri bu kuvvetleriyle Yunan kuvvetlerini korkutmak istemiştir.³⁶⁵ Yunan kuvvetlerinin ortadan kaldırılması için II. Abdülhamit, Osmanlı kuvvetlerinin Müşir Ethem Paşa kumandasında düşmana nefes aldirmamasını ve harp boyunca devamlı hareket halinde olmalarını istemiştir.³⁶⁶ Ayrıca Osmanlı Devletinde yaşayan Rum halkın ve tüccarların iki hafta içinde ülkeyi terk etmeleri zorunlu hale gelmiştir.³⁶⁷

II. Abdülhamit, Yunanistan'ın sınır saldırılarına karşı olası bir harbin çıkmasını istemeyerek, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin vermiş olduğu mağlubiyet üzüntüsü peşini bırakmasa da Yunanistan Osmanlı Devleti'nin tüm diplomatik çabalarını hiçe sayarak, kendisini harbe sürüklemiştir.³⁶⁸ II. Abdülhamit'in ordusunun güçlü ve zayıf yönlerini anlamamız için iyi bir örnek olan 1897 Osmanlı – Yunan Harbi zamanı, coğrafi durumu ve katılan asker sayısı oldukça sınırlı bir harptir.³⁶⁹ Ayrıca dönemin diğer harpleriyle karşılaştırma yapılmayacak kadarda toplam kayıp azdır.³⁷⁰

2.2. Savaşın Harekât Alanı ve Coğrafi Durumu

2.2.1. Harekât Alanı

İki devlet arasındaki ilk karşılaşma Teselya ve Epir bölgesinde gerçekleşmiştir.³⁷¹ Harbin gidişatını etkileyen en önemli unsur harekât alanıdır. Tırhala, Yenişehir, Çatalca, Yanya ve Loros'un etrafını oluşturan ovalar dışında dağlık bir coğrafyada gerçekleşen harbe dağda çatışma karakteri kazandırmıştır.³⁷²

³⁶⁴ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 27.

³⁶⁵ Şakir, **1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti**, s. 27.

³⁶⁶ Hülâgü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 103.

³⁶⁷ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 27.

³⁶⁸ Mesut Ersoy, “1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2015, s. 21.

³⁶⁹ Mesut Uyar – Edward J. Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 420.

³⁷⁰ Uyar – Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 420.

³⁷¹ Köksal, “1897 Türk-Yunan Harbi'nde Trabzon Redif Taburları”, s. 240.

³⁷² **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 12.

2.2.2. Teselya'nın Coğrafi Alanı

1881 yılında sınırda yapılan bir düzeltme ile Alasonya hariç Teselya Yunanistan'a bırakılmıştır.³⁷³ Yüzölçümü 13.000 olan Teselya'nın doğusunda Ege Denizi, batısında Epir, kuzeyinde Makedonya, güneyinde ise Otris Dağları, Golos ve Zeytin Körfezleri bulunmaktadır.³⁷⁴ Teselya ve Epir'i birbirinden ayıran Pindos Sıradağlarıdır.³⁷⁵

2.2.3. Epir'in Coğrafi Alanı

Viyosa Nehri ve Pindos Sıradağları Doğu'dan ve kuzeyden, Yunan Denizi ve Otrant Kanalı batıdan, Pindos Sıradağları ise güneyden Epir'in sınırları içindedir.³⁷⁶ Ayrıca Osmanlı-Yunan sınırı için önemli bir yere sahip olan Narda Nehri de Epir bölgesinde bulunmaktadır.³⁷⁷ Epir'in Narda ilçesi Yunanistan'a 1881 yılında sınırda yapılan bir düzeltme ile bırakılmıştır.³⁷⁸

³⁷³ Köksal, "1897 Türk-Yunan Harbi'nde Trabzon Redif Taburları", s. 240.

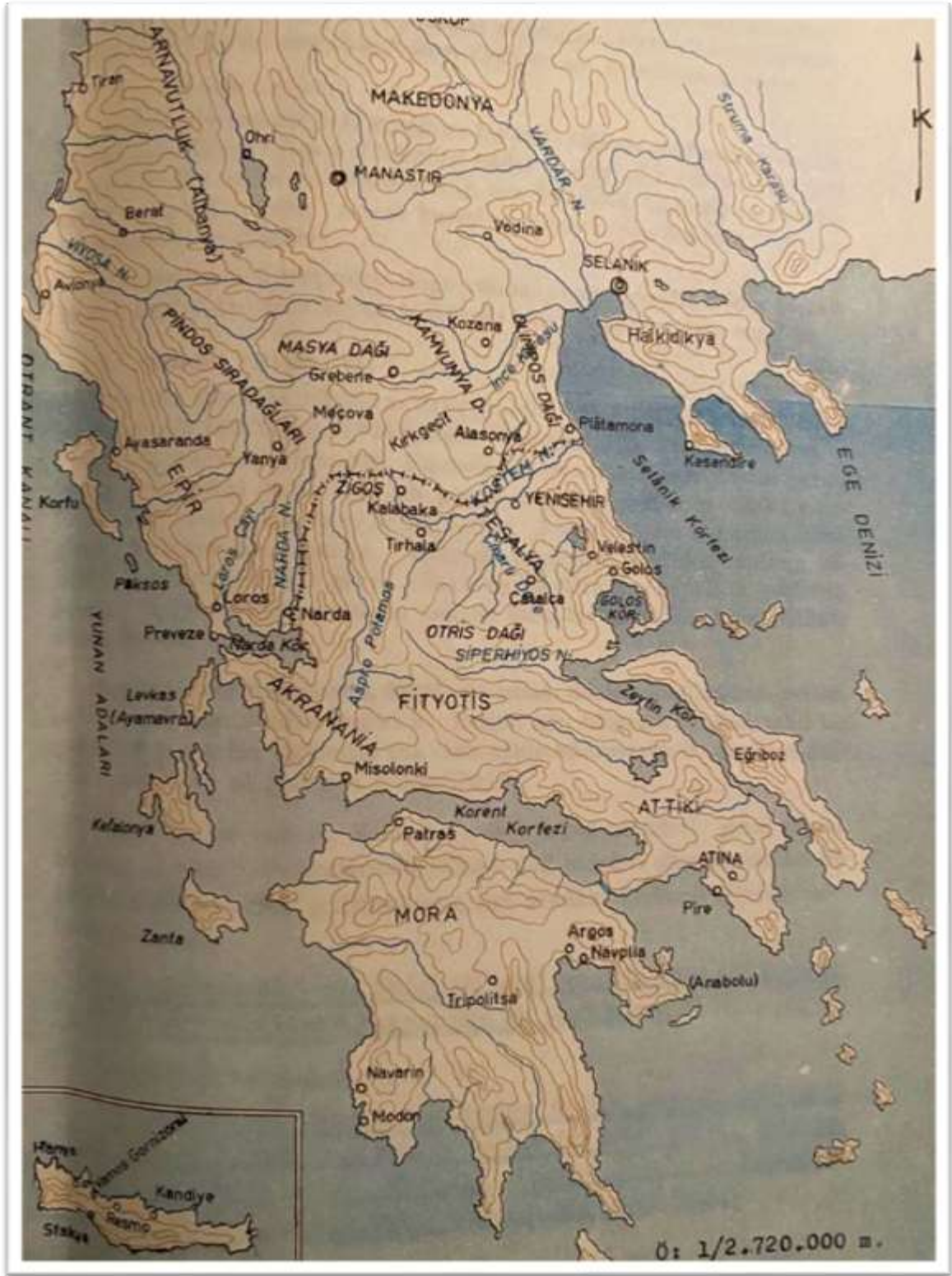
³⁷⁴ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 29.

³⁷⁵ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 13.

³⁷⁶ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 29.

³⁷⁷ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 13.

³⁷⁸ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 30.

Şekil 2: Harekât Alanının Coğrafi Durumu (Kaynakça: Selim Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi)

2.3. İki Tarafın Askeri Gücü

2.3.1. Osmanlı Kara Gücü

Büyük olduğu kadar kalabalık bir nüfusa sahip olan Osmanlı Devleti'nin bu dönem ki nüfusu 19 milyondur ve bu nüfusun sadece 400-500 bin kadarı askerdir.³⁷⁹ Osmanlı Devleti ordusunun tertip edilmesiyle yedi ordu ve iki bağımsız tümene bölünmüştür.³⁸⁰

Ordu merkezleri şunlardı:

1. Ordu: İstanbul,
2. Ordu: Edirne,
3. Ordu: Selanik,
4. Ordu: Erzincan,
5. Ordu: Şam,
6. Ordu: Bağdat,
7. Ordu: Sana (Yemen eyaletinin merkezi),

Hicaz Bağımsız Tümeni: Mekke,

Trablusgarp Bağımsız Tümeni: Trablusgarp,

Ayrıca Nizamiye, Redif ve Müstahfız isminde üç sınıf asker 1. ve 6. Ordu'da bulunmaktadır.³⁸¹ 1. , 2. , 3. ve 4. Ordu'nun bir tümeni 1897 Osmanlı – Yunan Harbi için seferber edilmiştir.³⁸²

Barış döneminde sürekli ordu ve kadrolarında yer alan subay ve erlerden oluşan sınıfa Nizamiye denilirdi.³⁸³ Askerler 26 yaşından başlayarak redif sınıfa geçebilirlerdi.³⁸⁴ Barış döneminde sadece bir kısım subayları var olan ve depoya koyulmuş silah, donatım ve eşyasını saklamak için 20-40 askeri olan ve 8 yıl süren sınıfa Redif (yedek asker) denilir.³⁸⁵ Harp döneminde Teselya sınırına ilk olarak Trabzon redif tümeni, sonrada Yunan sınırına İstanbul ordusundan, Edirne, Ankara,

³⁷⁹ Charoun Chalil, “Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 35.

³⁸⁰ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 15.

³⁸¹ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 37.

³⁸² Köksal, “1897 Türk-Yunan Harbi’nde Trabzon Redif Taburları”, s. 242.

³⁸³ Sun, **1897 Osmanlı- Yunan Harbi**, s. 37.

³⁸⁴ Köksal, “1897 Türk-Yunan Harbi’nde Trabzon Redif Taburları”, s. 241.

Konya, Bursa ve Kayseri tümenine tabi 6 redif birliği gönderilmiştir.³⁸⁶ Müstahfız ise rediflerin 34 yaşından başlayarak geçtiği sınıftır.³⁸⁷

21 Mart'ta harp için Arnavutluk ve Yanya'dan katılan 8.000 gönüllü Arnavut'a Martin tüfek verilmiştir.³⁸⁸ Nitekim gönüllü olarak katılmaları orduya güç katmıştır. Ayrıca Jandarma da harp öncesi güvenliği sağlamak için tedbirler almıştır.

17 Nisan 1897'de Yunanistan'a harp açan Osmanlı Devleti Pindos Dağı'nın konumunun vermiş olduğu zorluklardan dolayı harp cephelerini Teselya ve Epir olmak üzere iki kısma ayrılmış, Albay Sapountzakis komutanlığındaki Yunan kuvvetleri ise ağırlıklı olarak Teselya'da bulunmuştur.³⁸⁹

Ayrıca II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Ordusuna şekil veren Kara kuvvetlerinde Alman subayların tartışılmasız bir ağırlığı bulunmaktaydı, çünkü Almanya'da diğer Avrupa Devletleri gibi siyasi amaçları uğruna Osmanlı sevdalısı olmuş, Batı Asya'daki ticari merkezlerinin egemenliği için Osmanlı Ordusunun güçlenmesini ardından da kontrol altına alınacak merkezi bir yönetimin kurulmasını istemiştir.³⁹⁰

Tümgeneral Freiherr Colmar von der Goltz 1883'te Askeri eğitim ve öğretimin nizamı için askeri heyete katılarak 1895'e kadar Osmanlı Ordusu adına önemli işlere imza atmıştır.³⁹¹ Almanlar Goltz Paşa görevi her bırakmak istediğinde araya girerek engel olmaya çalışmış, Almanya'nın ve Alman şirketlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisinden dolayı onu vazgeçirmişlerdir.³⁹²

Abdülaziz dönemindeki 1869 yılı düzenlenmesini temel alarak 1870 ve 1879 askeri nizamnameleri uygulamaya koymuş, bu uygulama ile Osmanlı Ordusunun asker sayısında büyük artış yaşanmıştır.³⁹³ Ayrıca Osmanlı Devleti başta Goltz Paşa olmak üzere görevli birçok Alman subayı hazırladığı raporlar sonucunda Almanya'dan

³⁸⁵ Köksal, "1897 Türk-Yunan Harbi'nde Trabzon Redif Taburları", s. 241.

³⁸⁶ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 36.

³⁸⁷ Sun, **1897 Osmanlı- Yunan Harbi**, s. 38.

³⁸⁸ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 36.

³⁸⁹ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 35.

³⁹⁰ Gültekin Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, s. 132.

³⁹¹ Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 134.

³⁹² Naci Yorulmaz, **Büyük Savaşın Kara Kutusu**, İstanbul, Kronik Kitap, 2018, s. 200.

³⁹³ Salih Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü Van Der Goltz Paşa (1883-1895)**, Konya, Palet Yayınları, 2017, s. 164.

yüklü meblağlarda silah siparişlerinde bulunmuş, kendini büyük bir pazar haline getirmiştir.³⁹⁴

1882’de 1.206.987 lira tutarındaki top siparişi Goltz Paşa’nın direnmesinin sonucudur.³⁹⁵ Goltz Paşa Osmanlı Ordusuna 1885’te Krupp fabrikalarından 500 kadar ağır top, 1886’ta ise 426 sahra topu, 60 havan topu ve dretnot aldırdı.³⁹⁶ Ayrıca Goltz Paşa 1886’da Yunanistan’a yönelik harp planlarını sade ve basit bir şekilde hazırlamış ama çatışmalar başlamadan planlar değiştirilmiştir.³⁹⁷

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Ordusunun tüfekler çizelgesinde sadece bir ülkeye bağlı kalmamak, Batılı silah üreticilerinden en yeni olanı almak kuralı temel alınmış, Amerikan ve İngiliz üretimi Martini, Remington, Springfield, Winchester, Enfield ve Avusturya- Macaristan üretimi Mannlicher gibi markaları ele alarak askerin belirli bir düzeyde tüfek kullanmasını engellemiştir.³⁹⁸

Osmanlı Devleti tarafından üç kez sözleşmesi uzatılan Goltz Paşa Osmanlı Ordusundaki nüfuz gücüyle 1897 Osmanlı-Yunan Harbi’de kazanılan zaferde önemli bir paya sahip olmuştur.³⁹⁹ Alman askeri heyetleri Goltz Paşa’dan sonra da Osmanlı Ordusuyla ilgilenmeye devam etmiştir.⁴⁰⁰ Aslında Almanya’nın subaylar göndermesinin başlıca nedeni silah ticaretinin sürüp gitmesini sağlamaktı.⁴⁰¹ Nitekim Alman subayları bu konuda istediklerini elde etmiştir. Tanzim ettikleri Osmanlı Kara Ordusu da 1897 Osmanlı-Yunan Harbinde başarılı olmuştur.

Alasonya’daki Ordunun Askeri Heyeti: Müşir Ethem Paşa Ordu Kumandanı, Ferik (General) Ömer Rüştü Paşa Erkânı Harbiye Reisi, Mirliva (Tuğgeneral) Rıza Paşa Topçu Kumandanıdır. ⁴⁰²Alasonya (Teselya Cephesi) Ordusu ve Yanya (Epir Cephesi) Kolordusunun harp başladığında mevcut düzeni: 96.000 Piyade Tümenleri, 2.700 Süvari (Atlı) Tümeni ve Piyade (Yaya) Tümenlerine katılmış süvari bölükleri,

³⁹⁴ Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü Van Der Goltz Paşa (1883-1895)**, s. 216.

³⁹⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İstanbul, Kronik Kitap, 2020, s. 102.

³⁹⁶ Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuz**, s. 105.

³⁹⁷ Uyar – Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 421.

³⁹⁸ Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 160.

³⁹⁹ Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 136.

⁴⁰⁰ Hidayet Kara, **Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2020.

⁴⁰¹ Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuz**, s. 106.

⁴⁰² Şakir, **1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid’in Gizli Siyaseti**, s. 62.

5.200 Topçu.⁴⁰³ Genel kuvvetin dağılımı: Alasonya Ordusuna 80.000 silahlı kuvvet, Yanya Kolordusuna 25.000 asker gönderilmiştir.⁴⁰⁴

2.3.2. Osmanlı Deniz Gücü

Harp sırasındaki faaliyetlere geçmeden önce II. Abdülhamit dönemi Osmanlı donanmasının yapısını iyi kavramak ve harp sırasındaki durumunu tespit etmek genel anlamda daha yararlı olacaktır.⁴⁰⁵ Abdülaziz'in tahttan indirilme olayında II. Abdülhamit donanmanın yer aldığını düşünerek gemiciliğe eğilim göstermemiş, dahası 1876'da var olan donanmayı Haliç'te çürümeye mahkûm bırakmıştır.⁴⁰⁶ Avrupa bu dönemde harp gemisi tekniğiyle çılgır açmıştır. Osmanlı Devleti ise bir deniz ülkesi olmasına rağmen maalesef geri kalmıştır.⁴⁰⁷

II. Abdülhamit'in donanmaya kara ordusu kadar önem vermediği, donanmanın Haliç'te terk edilerek demirli kalmasına sebep olduğu ve donanmaya Abdülaziz döneminden daha düşük ödenek ayırdığı düşünülse de 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbiyle gelen ekonomik sıkıntılar göz önüne alındığında donanmaya ayrılan ödenek hiç de az sayılmamalıdır.⁴⁰⁸ II. Abdülhamit tahta çıkışından yalnızca 1 yıl sonra harple yüzleşerek siyasi, ekonomik ve askeri bir yıkımla karşı karşıya kalmıştır; Bu durum II. Abdülhamit'i ilk olarak ekonomiyi düzeltmeye, sonrada yatırımlara yöneltmiştir.⁴⁰⁹

II. Abdülhamit 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin sonuçları çerçevesinde oluşan fikirlerle üç unsuru tamamlamaya çalıştığını düşünebiliriz bunlar: deniz malzemesi siparişleri, personel alımı ve bu alana ayrılan ödenek.⁴¹⁰

Ayrıca Meclis-i Bahriyye'yi Şura-yı Bahriyye ismiyle yeniden düzenlediler: buradaki kararları takip etmek için alt komisyonlar kurdular ve en önemlisi 1880'de

⁴⁰³ Şakir, 1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti, s. 66.

⁴⁰⁴ Şakir, 1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti, s. 66.

⁴⁰⁵ Hülagü, Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi, s. 132.

⁴⁰⁶ Hasan Rami Paşa, Hatırat Büyük Facia-Büyük Dram, (Çev: Cahit Kayra), İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2011, s. 14-15.

⁴⁰⁷ Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuz, s. 108.

⁴⁰⁸ Daniel Panzac, Osmanlı Donanması (1572-1923), (Çev: Ahmet Maden- Sertaç Canpolat), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 371.

⁴⁰⁹ Yıldız (Ed.), Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918, s. 213.

⁴¹⁰ Panzac, Osmanlı Donanması (1572-1923), s. 372.

Bahriye Kanunnamesi hazırladılar.⁴¹¹ Bu dönemde donanma için yapılan yönetici tayinleri de dikkat çeken bir detay olmuştur. 1880’den itibaren II. Abdülhamit ülkenin ekonomik durumunu göze alarak hızlı, çok yönlü kullanıma müsait, modern ve uygun fiyatlı gemilerden oluşan bir donanma kurmak için çabalamıştır.⁴¹² 9 Ekim 1883’de oluşturulan komisyon tarafından hazırlanan bir raporda irili ufaklı toplam 95 geminin donanmada bulunduğu ve bunlardan 17 tanesi zırhlı olup sadece 6 tanesinin: Mesudiye, Hamidiye, Asar-ı Tefvik, Muin-i Zafer, Mukaddeme-i Hayr ve Feth-i Bülend’in Harbe hazır olduğu belirtiliyordu.⁴¹³

Osmanlı Devleti yabancı devletlerden 1884, 1885 ve 1886 yıllarında tutarı 400.000-450.000 lira olan harp gemileri ısmarlamış; gemilerin teslimi ve ödemeler ise 1885-1890 yılları arasını kapsamıştır.⁴¹⁴ Meydana gelen donanma ile Kızıldeniz, Trablusgarp, Kamerun ve Basra gibi önemli yerlerin güvenliğinin sağlanması amaçlanıyordu.⁴¹⁵ Ayrıca Abdülaziz döneminde (1861-1876) inşa edilmiş olan 25 yıllık zırhlar 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra bakımları yapılmadığından dolayı yetersiz kalmış, harpte kullanılması için tamirat yoluna gidilmiştir.⁴¹⁶ İlk olarak Avrupa’ya göndermeyi düşünseler de ekonomik sıkıntılardan dolayı İstanbul’da tadilatlarının yapılmasına karar verdiler.⁴¹⁷ 1890’lı yıllarda ise Tersane-i Amire ile birlikte büyük bir yeni gemi inşaatına ve tamirat çalışmalarına başlanılmıştır.⁴¹⁸ Ayrıca donanma konusunda II. Abdülhamit ilgisizlikle suçlansa da dönemindeki en mühim icatlardan biri olan denizaltılarını elinde bulundurmak için acele etmiştir.⁴¹⁹

Osmanlı Bahriyesi 1897 Osmanlı-Yunan Harbi’nden önce “sevâhil-i memalik-i şâhânenin muhafazasını” asli görevi olarak değerlendirmiş Akdeniz, Karadeniz ve Kızıldeniz sahillerini korumak için değişik nitelikte 45 gemiyi görevlendirmiştir.⁴²⁰ Ocak 1897’de zırhlı harp gemileri ve torpidobotlardan oluşan iki filo oluşturması için

⁴¹¹ Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 213.

⁴¹² Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 215.

⁴¹³ Evren Mercan, **II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2018, s. 76.

⁴¹⁴ Panzac, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, s. 383.

⁴¹⁵ Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 215.

⁴¹⁶ Panzac, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, s. 385.

⁴¹⁷ Panzac, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, s. 386.

⁴¹⁸ Panzac, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, s. 387.

⁴¹⁹ Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 216.

⁴²⁰ Mercan, **II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi**, s. 103.

Osmanlı donanmasının komutanı Müşir amiral Hasan Rami'ye emir verildi ve bu filolar Çanakkale Boğazına yerleştirilecekti.⁴²¹

Ayrıca 1897 Osmanlı-Yunan Harbinde Akdeniz Filosu Kumandanlığına Hüseyin Hüsnü Paşa öldükten sonra atanan Hasan Rami Paşa üç yıl Bahriye Nazırlığı yapmıştır.⁴²² Birinci filo Mirliya Hayri Paşa ve Ferik Faik Paşa komutasında Selanik'ten, ikinci filo Mirliya Mehmet Reşit Paşa'nın komutasında İzmir, Selanik ve Adalar bölgesinden sorumluydu.⁴²³ Birinci filo'yu oluşturan zırhlılar Osmaniye, Mesudiye, Necm-i Şevket iken torpidobotlar ise Seham, Gilyum, Berk-i Efşan, Ejder, Şahâb, Vesile-i Nusret, Pervin, Pir-i Zafer, Târık ve Fatih'tir.⁴²⁴ İkinci filo ise Aziziye, Orhaniye, Mesudiye, Hizber, Hıfz-ı Rahman zırhlıları ve Mecidiye, Tevfik, Burhaneddin, Şanaver, Peleng-i Derya, Satvet, Nasir, Mahabbet, Nusret ve Sâika torpidobotlarından meydana gelmiştir.⁴²⁵

Üç Yunan zırhlısı 1890'ların başında Osmanlı ricalini heyecanlandırmıştı, bu esnada Giritli Rumlar Yunanistan ile birleşmeyi kesin bir şekilde kafasına koymuş silahlı çatışmalarına hız kesmeden devam ediyordu.⁴²⁶ Avrupa Devletleri de bu olayın Balkanları karıştıracaklarını düşünerek olaya müdahale etmiş, Padişahın Girit'e özerklik vermesini ve Yunanistan'ın Ada'dan çekilmesini talep etmiş ancak Yunanistan talebi kabul etmedi.⁴²⁷ Yunan kuvvetlerinin "hudud-ı hakaniyeye tecavüz eden askerî harekâta" girişmeleri bardağı taşıran son damla olarak II. Abdülhamit'in olası bir çatışmadan uzak durma çabasını engelleyememiştir.⁴²⁸ İngiliz Koramiral Henry Wood ve Alman Koramiral von Hafe Çanakkale'ye donanmayı denetlemek için gelerek Hayri Paşa komutasında harp programı önermişlerdir.⁴²⁹

Osmanlı Devleti 17 Nisan 1897'de Yunanistan'a harp ilan ettikten sonra donanmaya gerekli talimatlar vererek limanda bulunduğu süreçte Çanakkale Boğazından

⁴²¹ Bernd Langensiepen – Ahmet Güleriyüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, (Çev: James Coope-Renan Mengü), Denizler Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 7.

⁴²² Rami Paşa, **Hatırat Büyük Facia-Büyük Dram**, s. 9.

⁴²³ Langensiepen – Güleriyüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, s. 7.

⁴²⁴ Evren Mercan, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Denizcilik Stratejileri Çerçevesinde Gemi Tedarik ve İnşa Faaliyetleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 100.

⁴²⁵ Mercan, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Denizcilik Stratejileri Çerçevesinde Gemi Tedarik ve İnşa Faaliyetleri", s. 100.

⁴²⁶ Panzac, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, s. 385.

⁴²⁷ Panzac, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, s. 405.

⁴²⁸ Mercan, **II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi**, s. 112.

⁴²⁹ Langensiepen – Güleriyüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, s. 7.

savunma durumuna nasıl hareket edeceğini ve liman fenerleri dışında başka ışığın olmasına izin verilmeyeceği bildirilmiştir.⁴³⁰ Haliç'te çürümeye mahkûm bırakılan gemilerde Çanakkale'ye gönderilmek için yola çıktığında, büyük teknelerin gidişi halkı heyecanlandırmış ama gemilerin fırtınadan dolayı zorluk yaşaması, demir atıp kendilerini düşmandan saklanmalarına sebep olmuştur.⁴³¹

Konjonktür olarak uluslararası ortama hâkim olan Almanya'yı II. Abdülhamit yeniden ordusunu teşkilatlandırın diye askeri model olarak tercih etmiştir.⁴³² 1897 Osmanlı-Yunan Harbi sürecinde de gemi alımı ve topların yenileşmesi için Almanya ile bağlantılar artmış: Krupp fabrikaları ve Schichau Tersanesiyle torpido⁴³³ konusunda temaslar kurulmuş ve firmadan aynı tarihte 23 aynı tür gemi sipariş edilmiştir.⁴³⁴

Ayrıca bu süreçte harp mahalline yakınlığından dolayı Osmanlı donanmasının faaliyet yerlerinden Selanik Limanı ve çevresi önem kazanmıştır.⁴³⁵ Ama Selanik Limanı savunma konusunda yetersiz bir halde olduğundan harp bölgesi ve boğazlara yakın mesafedeki limanların önlemlerini yeniden gözden geçirmeye ve saldırıya muhatap olma olasılığı zayıf olan bazı limanların önlem yoluna gitmesi sağlanmıştır.⁴³⁶ Bu doğrultuda Osmanlı Devleti Selanik'te bulunan İngiliz ve Avusturya konsolosları ile iletişime geçerek harp gemileri yollamaları için girişiminde bulunmuştur.⁴³⁷

Yunan donanmasından 2 zırhlı harp gemisinin Korfu'dan gizlice Pire'ye ulaştıktan sonra askeri önlemlerin alındığı bir diğer yer olan İzmir limanı ve çevresindeki önemli yerleri topa tutacakları haberi alınmıştır.⁴³⁸ Buna engel olabilmek için önlemleri artırmışlardır.

Ayrıca harp sırasında Osmanlı donanmasının yaşadığı sıkıntılardan biri de kömür temini olmuş, bu ihtiyacın karşılanması için ilk önce Avrupa'dan kömür alınması

⁴³⁰ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 146.

⁴³¹ Rami Paşa, **Hatırat Büyük Facia-Büyük Dram**, s. 15-16.

⁴³² Mercan, **II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi**, s. 95.

⁴³³ Torpido: Günümüzde mayın olarak sınıflandırılan, denizde temasla veya uzaktan sabit durarak denetlenen sualtı patlatıcısıdır. Daha detaylı bilgi için bkz. Mercan, **II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi**, s. 37.

⁴³⁴ Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 217.

⁴³⁵ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 146.

⁴³⁶ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 149.

⁴³⁷ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 155.

düşünülmüş sonra büyük masraflara yol açacağından dolayı vazgeçilerek Ereğli'den kömür alınması kararlaştırılmıştır.⁴³⁹ Osmanlı Devleti, Yunanistan ile harbe girdiğinde donanmada 3'ü büyük olmak üzere 9 zırhlı, 8 zırhlı korvet⁴⁴⁰, 20 tanesi büyük olmak üzere 30 torpidobot, 8 muhrip⁴⁴¹, 28 gambot vardı.⁴⁴² Donanma dökümünde harp sırasında nakliye ve karakol gemileri dâhil olmak üzere toplam 199 gemi bulunduğu ve bunların 19'u firkateyn⁴⁴³ tipi zırhlıydı.⁴⁴⁴

Genel olarak 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nin deniz cephesinde Osmanlı donanmasının harp sırasında basit bir savunmadan başka bir şey yapamadığı gözlemlenir ve harp sırasında donanma Yunan saldırılarından dolayı değil harbe gerçek anlamda katılmadığından dolayı sorunlar yaşamıştır.⁴⁴⁵

Osmanlı donanmasının sorun yaşamasındaki en büyük sebep ise donanmanın günün şartlarına teknik açıdan ve mürettebat bakımından cevap veremeyerek pasif kalmasıdır.⁴⁴⁶ Stratejik olarak II. Abdülhamit ise Avrupa Devletleri'nin harp öncesi ılımlı davranışlarını korumak ve harp sonrası olumsuz davranışlarına fırsat vermemek için sadece bir devlete değil farklı devletlere de gemi siparişi vermiş ama yine de harbin gidişatı değişmemiştir.⁴⁴⁷

Ayrıca II. Abdülhamit 1897 Osman-Yunan Harbinden hemen sonra donanma stratejisini yeniden şekillendirerek bölgesel çözüm üretecek seri ve yeni teknoloji ürünü gemileri tercih etmiştir.⁴⁴⁸ Harbin olumlu taraflarından biri de şüphesiz ki donanmadaki eski gemilerin tamir edilmesi, yenilerinin satın alınması olmuştur.⁴⁴⁹

⁴³⁸ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 155.

⁴³⁹ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 160.

⁴⁴⁰ Korvet: Firkateynden küçük, sahil devriye gemilerinden büyük harp gemileridir.

⁴⁴¹ Muhrip: Süratli, dayanıklı ve yüksek manevra özelliğine sahip harp gemisidir.

⁴⁴² Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 217.

⁴⁴³ Firkateyn: 18. Yüzyıldan beri deniz harplerinde kullanılan süratli, hafif yüklü harp gemisidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mercan, **II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi**, s. 42.

⁴⁴⁴ Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 217-218.

⁴⁴⁵ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 150.

⁴⁴⁶ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 151.

⁴⁴⁷ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 154.

⁴⁴⁸ Yıldız (Ed.), **Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 218.

⁴⁴⁹ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 163.

2.3.3. Yunan Kara Gücü

Aleksandr İpsilanti, Yunanlıların düzenli bir orduya sahip olması için uğraşsa da Avrupa tarzı askeri düzene teşebbüsleri Yunanlıların 1822'den sonra başlamıştır.⁴⁵⁰ 1878'de yeni bir askeri yasa çıkaran Yunan Ordusu, yasa kapsamında tüm erkeklerin 20 - 40 yaşlarında askere gitmesini zorunlu kılmış ve düzenli ordu için askerlik süresini 3 yıl olarak belirlenmiştir.⁴⁵¹

Yunanistan'ın üç komutanlığı bulunmaktaydı. Birinci komutanlığın merkezi Yenişehir, ikinci komutanlığın merkezi Misolinki, üçüncüsünün merkezi ise Atina'ydı.⁴⁵² Prens Konstantin Teselya cephesinin kumandanı, Miralay Sabuncaki Erkânıharbiye reisi ve Prens Nikola'da Topçu komutanıdır.⁴⁵³

Yunan Ordusu toplam olarak: 12 Süvari bölüğü, 48 Piyade taburu (20 Nizamiye, 8 Evzon (Efzun), 10 Kadro, 10 Redif), 20 Batarya (11 dağ, 9 sahra), 2 istihkâm taburu, 1 telsiz bölüğü ve 1 ulaştırma bölüğünden oluşmaktaydı.⁴⁵⁴

Ordunun barış zamanına göre toplam kuvveti: 2.000 subay, 26.000 er, 3.800 hayvan ve 120 toptan, seferi kuvveti ise 66.000 er, 4.250 hayvan ve 120 toptan meydana gelmekteydi.⁴⁵⁵ Ayrıca Osmanlı Devleti'nin harbi kabul etmeyeceğini düşünen Yunanistan daha fazla insanı silah altına almamış, seferberliği Osmanlı Devleti harbi kabul ettikten sonra başlatmıştır.⁴⁵⁶ Yunan Ordusu Golos ve Narda şehirlerinde savaşan askerlere özel erzak depoları hazırlamış, ancak orduya ulaşan tek erzak ekmek olmuştur.⁴⁵⁷

Ayrıca Yunan Ordusuna Etniki Eterya Cemiyetinden 3.000, Atina'ya göç etmiş Epirililerden 2.000 kişi gönüllü olarak katılmıştır.⁴⁵⁸ İtalyanlardan Yunan Ordusuna 1.500 gönüllü katılmıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁰ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 38.

⁴⁵¹ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 39.

⁴⁵² Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 45.

⁴⁵³ Hasircizade, **Abdülhamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi**, İstanbul, Feriât Yayınları, 1989, s. 45.

⁴⁵⁴ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 45.

⁴⁵⁵ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 17.

⁴⁵⁶ Hasircizade, **Abdülhamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi**, s. 45.

⁴⁵⁷ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 41.

⁴⁵⁸ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 41-42.

⁴⁵⁹ Şakir, **1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti**, s. 67.

2.3.4. Yunan Deniz Gücü

Coğrafi şartlarını ve ticaret filosunu dikkate alarak, korumak isteyen Yunanistan deniz kuvvetlerine önem vermiştir.⁴⁶⁰ Yunan donanması ciddi anlamda 93 Harbinden sonra muharebe gücünü ve personel eğitimini arttırmak için bir dizi düzeltme yoluna gitmiştir.⁴⁶¹ Yunan donanmasındaki harp gemileri arasında bulunan Hidra, Psara ve Speçya yeni yöntem zırhlıları arasında olup her birinde üç kıta yirmi yedi santimetrelik top, beş kıta on beş santimetrelik ve dört kıta sekiz santimetrelik ateşli toplardan meydana gelmiştir.⁴⁶²

Bu gemiler 1889 ve 1890 yıllarında Fransa’da inşa edilmiş, Osmanlı donanmasına hız ve sağlamlık konusunda fark atmıştır.⁴⁶³ Özellikle 1884’de Fransız askeri himayesinde Deniz Harp Okulu’nun kurulması ve buradan mezun subayları donanma eğitimlerini geliştirmek için Fransız Askeri Akademisine göndermişlerdir.⁴⁶⁴ Harp sırasında aktif rol oynayıp Ege’nin deniz hâkimi olmak isteyen Yunan donanması ise Nisan 1897’de harbe girdiğinde harekât planı olmadığından Osmanlı donanmasına hazırlıksız yakalanmıştır.⁴⁶⁵ Yunan donanması topların çapı, zırh kalınlığı ve hızıyla durumunu toparlamaya çalışmıştır.⁴⁶⁶

1897’de Yunan donanmasında harp için: Hızları 19-20 mil olan 12 açık deniz torpidosu, hızları 14-16 mil olan 19 torpidobot, hızları 9-11 mil olan 12 topçeker, 1 arama tarama gemisi ve 3 nakliye gemisi bulunmaktadır.⁴⁶⁷ Yunan harp gemilerinin harp sırasında en aktif rol oynadığı yerlerden biri Preveze ve çevresi olmuştur.⁴⁶⁸ Yunan donanması istenilen şekilde hareket edilebilmiş olsaydı birçok ada ele geçirebilmiş olacaktı ama kuraldışı bir şekilde Preveze olmak üzere müdafaadan uzak yerlerde saldırılarda bulunmuş, Osmanlı donanmasının zayıflığından yararlanamamıştır.⁴⁶⁹

⁴⁶⁰ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 51.

⁴⁶¹ Mercan, **II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi**, s. 114.

⁴⁶² Paşa, **Hatırat Büyük Facia-Büyük Dram**, s. 70.

⁴⁶³ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 127.

⁴⁶⁴ Mercan, “Sultan II. Abdülhamid Dönemi Denizcilik Stratejileri Çerçevesinde Gemi Tedarik ve İnşa Faaliyetleri”, s. 92.

⁴⁶⁵ Mercan, **II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi**, s. 113.

⁴⁶⁶ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 17.

⁴⁶⁷ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 50.

⁴⁶⁸ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 131.

⁴⁶⁹ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 133-134.

2.4. Savaşın Cereyan Ettiği Cepheler

Hiç beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan bu harp ulusların kaderini ve talihini değiştirecek kadar önemli olmasa da 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbiyle kaybettiği itibarını yeniden kazanmak isteyen Osmanlı Devleti için ayrı bir öneme sahiptir.⁴⁷⁰ Gerek coğrafyası gerekse asker sayısıyl 93 Harbinden farklı olarak yaklaşık bir ay kadar dar bir zamanda gerçekleşen bu harp Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlanmıştır.⁴⁷¹

Hem karada hem de denizde gerçekleşen 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nin merkezi Teselya bölgesi ve muharebelerinden oluşurken, Epir bölgesi ikinci planda kalmıştır.⁴⁷² Ama harbin son gidişatını Epir cephesi belirleyecekti.⁴⁷³

Tablo 1: Osmanlı ve Yunan Ordusu'nun Teselya ve Epirdeki Askeri Mevcudu⁴⁷⁴

Osmanlı Ordusu				Yunan Ordusu		
Cepheler	Teselya	Epir	Toplam	Teselya	Epir	Toplam
Tümen	7	2	9	2	1	3
Asker	63.693	28.100	91.793	42.986	22.678	65.664

Teselya bölgesindeki muharebeleri şunlar: Milano Geçidi (18 Nisan 1897), Deliler köyünün Zaptı (23 Nisan 1897), Tırnova'nın İşgali (24 Nisan 1897), Yenişehir'in İşgali (25 Nisan 1897), Dışkata ve Leftekarya cihetleri ile Kavala kıyılarında meydana gelen olaylar, Tırhala'nın İşgali (26 Nisan 1897), Birinci Valestin Muharebesi (29-30 Nisan 1897), Çatalca Muharebesi (5-6 Mayıs 1897), İkinci Valestin Muharebesi (5-6 Mayıs 1897), Dömeke Meydan Muharebesi (17 – 20 Mayıs 1897), Ermiye'nin Zaptı (16-21 Mayıs 1897) oluşturmuştur.⁴⁷⁵

Epir bölgesindeki muharebeler şunlar: Narda Topçu Muharebesi (18 Nisan 1897), Beşpiskar ve Halazmana Muharebeleri, Loros ve Plaka'nın Kurtarılması ve Preveze

⁴⁷⁰ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 52.

⁴⁷¹ Mercan, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Denizcilik Stratejileri Çerçevesinde Gemi Tedarik ve İnşa Faaliyetleri", s. 90.

⁴⁷² Hülal, Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi, s. 104.

⁴⁷³ Adem Ölmez, "1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Epir Cephesinin Savaşın Sonucuna Etkileri", Şarkiyat İlim Araştırmaları Dergisi, Sayı:1, (2009), s. 81.

⁴⁷⁴ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 77-82.

Savunması (22 Nisan-2 Mayıs 1897), Gribova, Sarako ve Çayağzı Muharebeleri (3-17 Mayıs 1897) teşkil etmiştir.⁴⁷⁶

Osmanlı Devleti iki tümenli Yanya Kolordusu'nu Epir cephesinin harekât planına göre tahsis etmiştir.⁴⁷⁷ Yunanistan'ın ise önceden bir harp planı hazırlamamış ama yüksek komutanlarının düşüncelerinde Epir'de taarruz, Teselya'da savunma oluşmuştu.⁴⁷⁸

Yunanlılar daha sonra hazır olan üç tümeninden birini Epir'e, ikisini de Teselya'ya tahsis etmiştir.⁴⁷⁹ Yanya ve güneyinde Rum yoğunluğundan dolayı Yunan Ordusunun burayı ele geçirmesi daha olanaklıydı.⁴⁸⁰ Epir cephesine gereken önemi vermeyen Osmanlı Devleti büyük bir bozguna uğrayarak kendilerini tehlikeye atsalar da daha sonra cephedeki komuta kademesinde yapılan yeniliklerle başarılar gelmeye başlamıştır.⁴⁸¹

2.4.1. Teselya Cephesi

16 Nisan akşamı Yunanlılar kuvvetleriyle birlikte şimdiye kadar ki en büyük sınır saldırılarını gerçekleştirmiş ve saldırı sırasında top bile kullanmışlardır.⁴⁸² Barış yanlısı bir siyaset izleyen Osmanlı Devleti de bu durum karşısında Yunanistan'a 17 Nisan 1897'de harp ilan ederek aynı günün akşam saatlerinde Alasonya Ordusu Komutanı Müşir Ethem Paşa'ya altı piyade, bir süvari tümeni ve bir ihtiyat tugayından oluşan ordusuna genel bir taarruz talimatı verildi.⁴⁸³ Barışın bozulmaması için harbe neden olabilecek tüm durumlardan uzak durulduğu için, sınır üzerinde bulunan önemli yerlerde ve sınır kulelerinde tümenler tarafından yeteri kadar kuvvetli tutulmamıştı.⁴⁸⁴

1, 2, 4 ve 6. Tümen bölgelerindeki önemli yerleri (Çamtepe, Perdikari, Milona, Papalivadya, Tırnova, Ayahil, Şabanağa, Demirkazık) Yunanlılar kolaylıkla ele

⁴⁷⁵ Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, s. 105.

⁴⁷⁶ Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, s. 105.

⁴⁷⁷ Ölmez, "1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Epir Cephesinin Savaşın Sonucuna Etkileri", s. 82.

⁴⁷⁸ Sun, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, s. 63.

⁴⁷⁹ Sun, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, s. 63.

⁴⁸⁰ Sun, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, s. 64.

⁴⁸¹ Ölmez, "1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Epir Cephesinin Savaşın Sonucuna Etkileri", s. 87.

⁴⁸² *1897 Türk-Yunan Harbi*, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 20.

⁴⁸³ *1897 Türk-Yunan Harbi*, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 20-21.

⁴⁸⁴ Sun, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, s. 89.

geçirmiştir.⁴⁸⁵ Sınır üzerindeki önemli yerleri ele geçiren Yunanlılar bir yandan siperleri kazıyor bir yandan da ovaya doğru ilerlemeye çalışıyordu.⁴⁸⁶ Milona bölgesinde Yunanlıların üstün kuvvetleriyle gerçekleşen bu taarruzu daha sonra Türk kuvvetleri durdurmayı başarmıştır.⁴⁸⁷

Şekil 3 : Alasonya Ordusu Komutanı Müşir Ethem Paşa (Kaynakça: Mesut Ersoy, 1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri)

18 Nisan'da Teselya bölgesindeki Alasonya Ordusuna bağlı olan 2. Tümen'in karargâhı Skomba'da bulunuyordu, bu tümene bağlı 2. Tugay Komutanı Mirliva

⁴⁸⁵ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 89.

⁴⁸⁶ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 21.

⁴⁸⁷ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 21.

Abdülezel Paşaydı.⁴⁸⁸ Yunan birliklerinin önceki gün Türk sınırına geçerek, sınırdaki kulelere saldırmasıyla harp büyüdü. Abdülezel Paşa'nın aklı sınırdaki askerlerindeydi, saldırıya geçmek için sabırsızlanıyordu.

Ve beklenen an gerçekleşti, sonunda gece yarısı taburuyla birlikte harekete geçti. Harp şiddetli bir şekilde devam ederken, Yunan birliklerinin inatlaşması her şeyi zorlaştırıyordu. Harp meydanında kurşunlar havada uçuyordu. Türk kuvvetlerinin sadece morale ihtiyacı vardı. Abdülezel Paşa askerlerin moralini yüksek tutmak için *“Evlatlarım ben ilk katıldığım savaştan bugüne kadar hiçbir zaman sipere girmedim. Ben Takdir-i İlahi'ye inanmış bir insanım. İnsan ölümden ne kadar kaçarsa kaçsın bir gün ölür. Ben yetmiş dört yaşımdayım, askerliğin en büyük rütbesi olan şehitlik benim kavuşacağım ne büyük mükâfat olacaktır”* diyordu.⁴⁸⁹

Paşa'nın bu cesur halleri ordunun cesaretlenmesine neden olmuştur. Ama harp sırasında beklenmeyen bir olay yaşanmıştır. Pınar Tepesindeki saldırıyı hızlandırmak için birliklerine gerekli talimatı veren Abdülezel Paşa çenesine denk gelen bir kurşunla şehit olmuştur.⁴⁹⁰ Harpteki ilk şehit olan Abdülezel Paşa Alasonya'daki Çarşı Caminin avlusuna gömüldü.⁴⁹¹ Paşanın şehit oluşuyla yıkılan birlik, düşmandan bunun acısını çıkarmıştır.

Osmanlı Ordusunun genel karargâhına en yakın olan Milona geçidi Yunanlıların çok önem verdiği mevkiilerden biri olmuş ve Osmanlı kuvvetlerinin Yenişehir ovasına sarkmasını önlemek için savunma hattı oluşturmak istemişlerdir.⁴⁹² Müşir Ethem Paşa bu önemli taarruzun yapıldığı alana gelerek Memduh Paşa'nın tümenindeki altı tabura düşman askerlerinin gücünün kırılması için emir vermiştir.⁴⁹³ Hemen düşman siperlerine saldırılmıştır. 18 Nisan'da Alasonya Ordusunun Milona geçidi ve tepelerini ele geçirmesiyle “Milona Muharebesi” gerçekleşmiştir.⁴⁹⁴ Milona ve daha güneyini ele geçirmek amacıyla gerçekleşen ve 24 saatten fazla süren bu mücadele

⁴⁸⁸ 1897 Türk-Yunan Harbi, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 21-22.

⁴⁸⁹ Hasırcızade, Abdülhamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi, s. 56.

⁴⁹⁰ 1897 Türk-Yunan Harbi, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 24.

⁴⁹¹ Hasırcızade, Abdülhamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi, s. 56.

⁴⁹² Şakir, 1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti, s. 83.

⁴⁹³ Şakir, 1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti, s. 85.

⁴⁹⁴ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 94.

sonucunda Yunanlılar yenilgiye uğramıştır.⁴⁹⁵ Milona geçidinin ele geçirilmesiyle II. Abdülhamit ve İstanbul büyük bir sevinç yaşamıştır.⁴⁹⁶

Şekil 4 : Şehit Mirliva Abdüleziz Paşa (Kaynakça: Selim Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi)

19 Nisan'da Alasonya Ordusu'nun durumu: 1. Tümen kendi bölgesinin içinde (Çayhisar- Lefterihor), 2. Tümen Semerboyu- Papalivadya tepesinin doğu tarafında, 3. ve 4. Tümenler Milona Geçidinin doğu tepesinde, 5. Tümen ise Alasonya'nı güneyinde 3. ve 4. Tümenlerin gerisinde bulunmaktaydı.⁴⁹⁷ Bu muharebede zamanın

⁴⁹⁵ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 94.

⁴⁹⁶ Şakir, 1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti, s. 87.

⁴⁹⁷ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 98.

iyi ayarlanamadığından dolayı Losfaki Tepesi değil ona yakın araziler ele geçirilmiştir.⁴⁹⁸ 2. Tümen 1. Tugay Komutanı Mirliva Celâl Paşa boş yere tehlikeye atılmamalarını söyleyenlere “*Ben, harp askeriyim. Vazifem ateş altından çekilmek değil, ileri gitmektir. Paşa biraderim gücenmesinler bulunduğum yeri terk edip yanlarına gidemem*” cevabını vermiştir.⁴⁹⁹

20 Nisan’da 2. Tümenin Losfaki Tepesini ele geçirmesi için Yunan Ordusunun sağ kanadına saldırı emri verilse de birliklerin açmış olduğu ateş hiç etki etmedi, Türk Ordusu burada büyük kayıplar verdi ve Celâl Paşa başına isabet edilen bir kurşunla şehit oldu.⁵⁰⁰ Celâl Paşa’da aynı Abdüleziz Paşa gibi Alasonya’daki Çarşı Caminin avlusuna gömülmüştür.⁵⁰¹ 21 Nisan’da 2. Tümen bölgesindeki Losfaki Tepesine devam edilen saldırıdan, bir sonuç alınamamıştır.⁵⁰²

Şekil 5 : Şehit Mirliva Celâl Paşa (Kaynakça: Selim Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi)

⁴⁹⁸ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 98.

⁴⁹⁹ Hasircızade, Abdülhamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi, s. 59.

⁵⁰⁰ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 101.

⁵⁰¹ Hasircızade, Abdülhamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi, s. 59.

⁵⁰² Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 106.

23 Nisan'da Alasonya Ordusu Komutanlığı 5. ve 6. Tümenlerle birlikte Deliler taraflarındaki düşman birliklerini uzaklaştırıp hemen sonra Tırnova ve Losfaki'deki direnişi kırmak ve asıl amaç olan Yenişehir'e geçmek istemişlerdir.⁵⁰³ Türk Ordusu Deliler'i ele geçirmiş, sonra Tırnova üzerine harekete geçmiştir. Prens Konstantin ve komuta heyeti yapmış olduğu toplantıda Tırnova'ya saldırı yapmayacaklarını, 23 Nisan'da Tırnova'yı boşaltacaklarını, daha sonrada Yenişehir'deki kuvvetlerini Çatalca'ya yönlendirip savunma hattını oluşturacaklarına karar kılmıştır.⁵⁰⁴ Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesiyle 24 Nisan'da Tırnova, 25 Nisan'da ise iki saatlik uzaklıktaki Yenişehir'i Alasonya Ordusuna bağlı 5. Tümen ve Süvari Tümeni ele geçirmiştir.⁵⁰⁵ Yunan Ordusunun sınır muharebelerinde başarısız olması halkın hükümete tepki göstermesine yol açmış, bunun sonucunda Theodoros Deligiannis istifa etmiş yerine Dimitrios Rallis geçmiştir.⁵⁰⁶ En önemli mesele ise ordunun harbe devam edip etmeyeceğiydi.

Osmanlı Ordusu ise Yenişehir'den sonra Teselya cephesi için önemli olan Tırhala'yı Hayri Paşa ve Memduh Paşa'nın birliğiyle ele geçirmiş, bu durum karşısında Yunan Ordusu zor duruma düşmüştür.⁵⁰⁷ Yunan Ordusunun lojistik ihtiyacı için önemli olan Golos ile bağintılarını kesmek isteyen Müşir Ethem Paşa bu amaç doğrultusunda Velestin'i ele geçirmek için harekât düzenlemiş ancak başarısız olmuştur.⁵⁰⁸ Velestin'de 29 – 30 Nisan'da yeniden bir saldırı düzenlenmiş ancak istenilen netice alınamamış, bu saldırıda kahraman birliklerimizden 138 subay ve er şehit olmuş, 254 kişi yaralanmıştır.⁵⁰⁹

İstenilen şekilde sonuçlanmayan Velestin Muharebesinden sonra düzensiz halde bulunan ordunun toplanma emri verilmiş ve 30 Nisan – 04 Mayıs arasında yapılan keşifler sonucunda Prens Konstantin Komutasındaki 25.000 – 30.000 civarındaki Yunan Ordusu tarafından tutulan Çatalca'ya taarruz kararı verilmiş, 05 – 06 Mayıs'ta

⁵⁰³ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 110.

⁵⁰⁴ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 35.

⁵⁰⁵ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 31.

⁵⁰⁶ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 37.

⁵⁰⁷ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 104.

⁵⁰⁸ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 38.

⁵⁰⁹ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 35.

gerçekleşen muharebelerde Çatalca ele geçirilmiştir.⁵¹⁰ Dört Efsun taburu (etekli asker) 3 ve 6. Tümenlerin önünde direnemeyerek perişan edilmiştir.⁵¹¹

Çatalca taarruzu Yunan Ordusunu tamamen yok etmek amacıyla gerçekleştirilmiş olmasına rağmen Yunan Orduları gerçeği kavradıktan sonra birliklerini Dömeke'ye doğru çekmişlerdir.⁵¹² Velestin'de bulunan Yunan kuvvetlerinin bu taarruz esnasında Çatalca'daki Yunan Ordusuna yardımda bulunmaması için 05 Mayıs'ta Velestin'e gönderilen birlikler 07 Mayıs'ta Velestin'i ele geçirdi.⁵¹³ Osmanlı kuvvetleri Velestin ele geçirildikten sonra yönünü 09 Mayıs'ta Golos'a doğru çevirmiştir.⁵¹⁴

Harbin başında iki ayrı ordu olarak planlanan Alasonya ve Yanya orduları Padişah'ın isteğiyle tek komuta altında yönetilme emri Müşir Ethem Paşa'ya verildi ve Yunan Sınırı Umum Kuvvetler Komutanı oldu.⁵¹⁵

Yunan Ordusunun askeri malzeme ihtiyacını karşılamak için Golos'a gönderilen gemiler, buradan da tren yolu ile diğer bölgelere (Çatalca, Yenişehir ve Tırhala) sevk ediliyordu ancak Golos'un elden çıkmasıyla lojistik desteği için Lamy Limanı kullanılmaya başlanmıştır.⁵¹⁶ Golos'u işgal eden Osmanlı Ordusunun eline bolca ganimet geçmiş, bunlar şöyleydi: 2250 kasa piyade cephanesi, 19 cephanesi ve mühimmat arabası, 445 kasa bahriye topları özgü mermi.⁵¹⁷

Osmanlı Ordusu Çatalca ve Golos'u ele geçirdikten sonra rahatça ilerlemeye başlamıştır.⁵¹⁸ Müşir Ethem Paşa Alasonya Ordusunun umumi karargâhını Tekke köyüne taşınma emrini vermiş 1, 2, 3, 4 ve 6. Tümenlerde Dömeke üzerine silah ve cephanelerin hepsini kapsayarak yürümüşlerdir.⁵¹⁹

Osmanlı kuvvetleri Yunan kuvvetlerine, 17 Mayıs'ta saldırı kararı almış ve çatışmaların sonucunda Dömeke 18 Mayıs'ta ele geçirilmiştir.⁵²⁰ 1897 Osmanlı-

⁵¹⁰ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 38.

⁵¹¹ Hasırcızade, **Abdülhamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi**, s. 79.

⁵¹² **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 41.

⁵¹³ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 43.

⁵¹⁴ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 106.

⁵¹⁵ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 44.

⁵¹⁶ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 40.

⁵¹⁷ Hasırcızade, **Abdülhamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi**, s. 82.

⁵¹⁸ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 114.

⁵¹⁹ Hasırcızade, **Abdülhamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi**, s. 83.

⁵²⁰ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 40.

Yunan harbinin en şiddetli geçtiği yer Dömeke'dir.⁵²¹ Askeri açıdan zor alınabilecek bir yer olan Dömeke hem sarp ve dik dağlarla hem de geniş bir ova ile kaplıydı ayrıca Yunanlılar için yenilgi ile biten muharebelerin son dayanağı olmuştur.⁵²² Dömeke'deki muharebe saat üçe doğru başlamış, Yunanlılar direniş göstermişlerdir.⁵²³

Dömeke Meydan Muharebesinde Yunan Ordusu 22.000-28.000 civarındadır.⁵²⁴ Dömeke'nin dağlık ve kayalık bir coğrafyaya sahip olması onu güç bir hale getirerek buranın Yunan kuvvetlerinin son savunma hattını oluşturması Osmanlı kuvvetlerinin tedbirli hareket etmesine neden olmuştur.⁵²⁵ Süvari hareketine uygun olmayan araziye Türk süvarileri tam zamanında yetişmiştir.⁵²⁶

Ethem Paşa Dömeke Meydan Muharebesi olmak üzere harp meydanındaki zaferleriyle askeri gücünü kanıtlamıştır.⁵²⁷ Dömeke Meydan Muharebesinde Osmanlı birlikleri yetersiz lojistik desteğe ve ağır kayıplara rağmen azimle harekâta devam ederek Yunan birliklerinin direnişini iyi kırmıştır.⁵²⁸ Dömeke Meydan Muharebesi ile Osmanlı Ordusuna Atina yolu açılmış, muharebeler dönemine son verilmiş ama bu muharebe ile Osmanlı delegeleri ve Büyük Devletlerin elçileri arasında yapılacak görüşmelerin siyasi ortamdaki yenilgisinin başlangıcı sayılmaktadır.⁵²⁹

⁵²¹ Sannay – Turan, “Askeri Zaferden Diplomatik Yenilgiye Bir Örnek: 1897 Dömeke Meydan Muharebesi ve Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler”, s. 996.

⁵²² Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, s. 118.

⁵²³ BOA, Y.PRK. PT, 12/129.

⁵²⁴ Yılmazçelik – Aksın, *Osmanlı – Yunan Harbi (Osmanlı- Yunan Seferi 1313/1897)*, s. 185.

⁵²⁵ Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, s. 119.

⁵²⁶ Şakir, *1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti*, s. 181.

⁵²⁷ Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, s. 120.

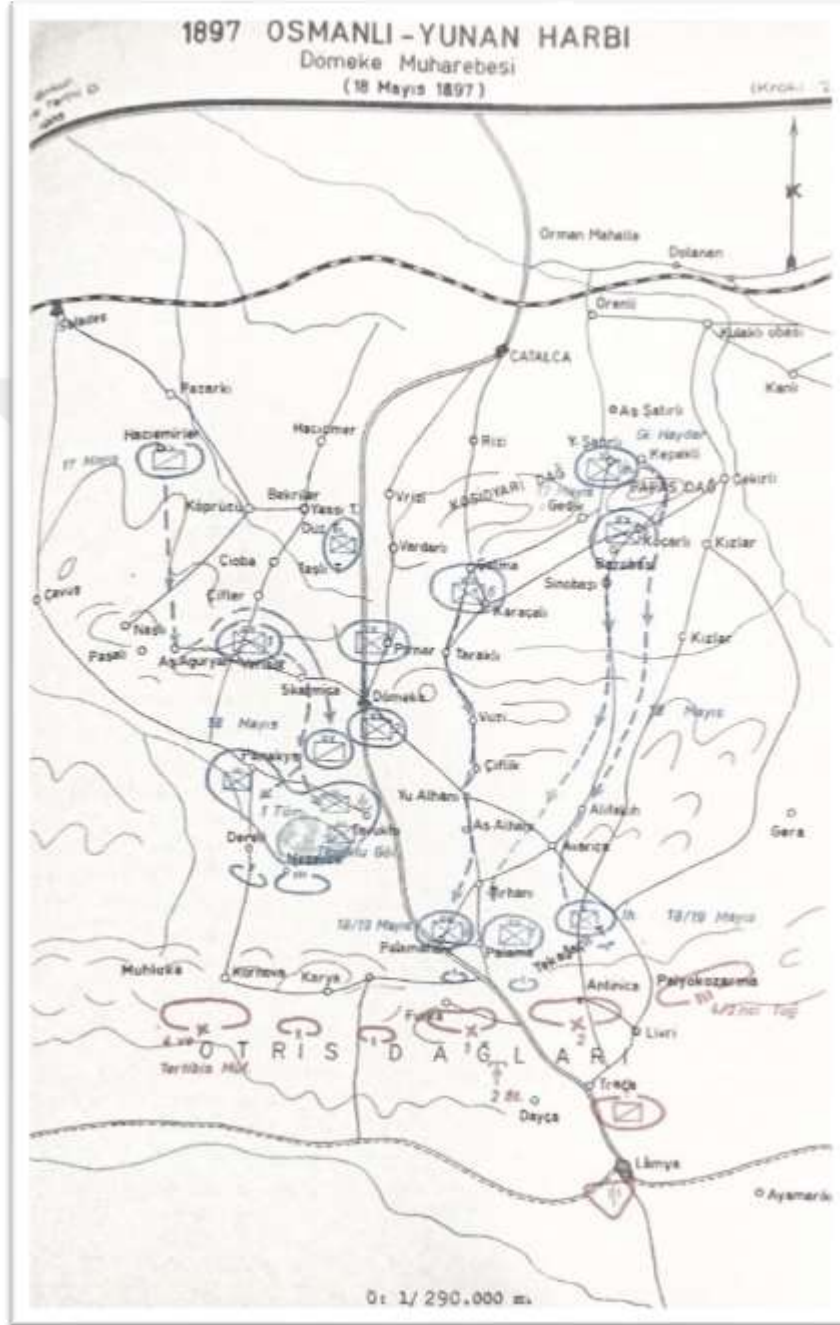
⁵²⁸ Uyar – Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s. 423.

⁵²⁹ Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, s. 120.

Şekil 6 : Dömeke ve Çevresinin Topoğrafik Durumu (Kaynakça: Selim Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi)

1877-1878 Osmanlı – Rus Harbinde kaybedilen saygınlık bu zafer ile tekrardan kazanılmaya başlanmış ve “Hasta Adam” izlenimi Avrupa Devletlerinden azda olsa silinmiştir.⁵³⁰

Şekil 7 : Dömeke Muharebesi (Kaynakça: Selim Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi)

⁵³⁰ Aysal – Tepe, **Osmanlı-Yunan Savaşı (Dömeke Meydan Muharebesi)**, Cilt: 2, s. 9.

Dömeke Meydan Muharebesini kaybeden Yunan askerleri ilk Furka'ya yakın çekilseler de 19 Mayıs'ta Furka'dan da vazgeçmeye başlamışlardır.⁵³¹

Ethem Paşa Dömeke ile Ermiye arasındaki dağlık araziye ele geçirerek Yunan kuvvetlerini ikiye ayırmayı amaçlıyordu.⁵³² 14 Mayıs'ta Hakkı Paşa Ermiye'ye keşif yaptı.⁵³³ Ermiye'deki ordunun başında bulunan General Smolenski sağlam bir direniş gösterememiştir.⁵³⁴ Ermiye kasabası hafif bir ateş muharebesinden sonra 17 Mayıs'ta ele geçirildi.⁵³⁵ Müslümanlar bu zafer ile büyük bir sevinç yaşamış ayrıca Osmanlı Devletine olan bağlılıkları da artmıştır.⁵³⁶

Daha sonra Osmanlı Ordusu, tüm hızıyla Lamya kasabasına çekilmeye başlamıştır.⁵³⁷ Osmanlı Ordusu Lamya'yı 21 Mayıs'ta işgal etmişse de tarafsız bölge tespit edilirken bu kasabanın Yunan tarafında kalması boşaltılmasına sebep olmuştur.⁵³⁸ 17 Nisan'da başlayan ve 17 Mayıs'ta biten bir aylık harbin sonucunda Osmanlı Ordusu, Yunan Ordusunu Teselya'dan atmıştır.⁵³⁹

Şekil 8 : Osmanlı-Yunan Muharebesinde Osmanlı Piyadesinin Hücumu

(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/7874> Erişim tarihi: 29.11.2021).

⁵³¹ Ersoy, “1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri”, s. 40.

⁵³² Ellis Ashmead Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, (Çev: Orhan Sakin), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 154.

⁵³³ İbrahim Yılmazçelik – Ahmet Aksın, **Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 350.

⁵³⁴ Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 155.

⁵³⁵ Çelik – Aksın, **Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi**, s. 352-353.

⁵³⁶ Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 120.

⁵³⁷ Şakir, **1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti**, s. 209.

⁵³⁸ Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 168.

⁵³⁹ Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 168.

2.4.2. Epir Cephesi

Osmanlı Ordusu'nun, Epir Cephesinde iki tümeninden biri olan Yanya'da Ferik Ahmet Hıfzı Paşa, diğeri olan Loros'ta ise Mustafa Paşa bulunmaktaydı.⁵⁴⁰ Yunanistan'ın saldırılara karşı Yanya Kolordusu Kumandanı Ferik Ahmet Hıfzı Paşa komutasında 28.100 asker ve 42 topun bulunduğu ve sağlamlaştırılmış yer topçusundan oluşan Yanya Kolordusu Epir bölgesini savunmak için yerleştirilmiştir.⁵⁴¹ Yunan Ordusu'nun Epir Cephesinde ise Narda'da bir tümene sahip Albay Manos bulunmaktaydı.⁵⁴²

Şekil 9 : Yanya Kolordusu Kumandanı Ferik Ahmet Hıfzı Paşa

(<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/26266> Erişim tarihi: 14.10.2021).

⁵⁴⁰ Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 169.

⁵⁴¹ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 41.

Harp öncesinden önlemini almak isteyen Yanya Kolordusu Narda Deresi'nin gerisine savunma hattı oluşturarak Loros'u savunmak istemiştir.⁵⁴³ Yunan Ordusu 19 Nisan'da Narda Kasabasının güneyinde bulunan Narda Nehrini geçerek saldırıya başlamıştır.⁵⁴⁴ Sınırdaki zayıf taburlar Yunan Ordusunun Narda bölgesindeki üstünlüğüne dayanamayarak geri çekilmeye başlamıştır.⁵⁴⁵ Loros'taki yenilgiden sonra dengesi bozulan Yanya Kolordusu, kendini toparladıktan sonra araziye ele geçirmiştir.⁵⁴⁶

Yunan telgrafları 23 Nisan'da Albay Manos'un Beşpınar üzerine ilerleyeceğini ilan etse de, Osmanlı Ordusu aynı gün içinde geri alarak Yunanlıların bölgeden çekilmelerini sağlamış, bu muharebe Epir Cephesine başka bir boyut kazandırmıştır.⁵⁴⁷ 11 Mayıs'ta Albay Bayrakdaris 20.000 kişilik ordusuyla Loros'a saldırıya da istediklerine ulaşamamışlardır.⁵⁴⁸ 13 Mayıs'ta ise Gribova'ya saldıran Yunanlılara, Osmanlı Ordusu hücum ederek cevap vermiştir.⁵⁴⁹ Yunanlılar 16 Mayıs'ta Narda'ya çekileceklerini Ferik Osman Paşa'ya bildirmiş, daha sonra Osman Paşa raporunda Osmanlıların 900, Yunanlıların ise 2.000 kaybı olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁰ 18 Mayıs'ta İstanbul'dan harekât üzerine mütarekenin kabul ve ilanını içeren bir telgraf gelmiş, hemen taraflar arasında bir bölüm belirleme ve sınırlama başlamıştır.⁵⁵¹ Osmanlı Ordusu harbin 17 Nisan - 19 Mayıs tarihleri arasında 1106 şehit vermiştir.⁵⁵²

Epir Cephesindeki harekâtı izleyen Alman Binbaşı Falkner zon Zonnerburg “*Türk Askerinin ertesi günü yapacağı muharebe için düşünce ve duygusunun onları ne derece tahrik ettiği ve o gece her türlü görevlerini nasıl bir dikkatle neşeli ve şevk içinde yaptıkları hayretle görülür. Hâlbuki bunların yedikleri şey, taş gibi katı bir*

⁵⁴² Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 169.

⁵⁴³ Ersoy, “1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri”, s. 41.

⁵⁴⁴ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 214.

⁵⁴⁵ Ersoy, “1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri”, s. 28.

⁵⁴⁶ Uyar – Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 425.

⁵⁴⁷ Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 170.

⁵⁴⁸ Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 171-172.

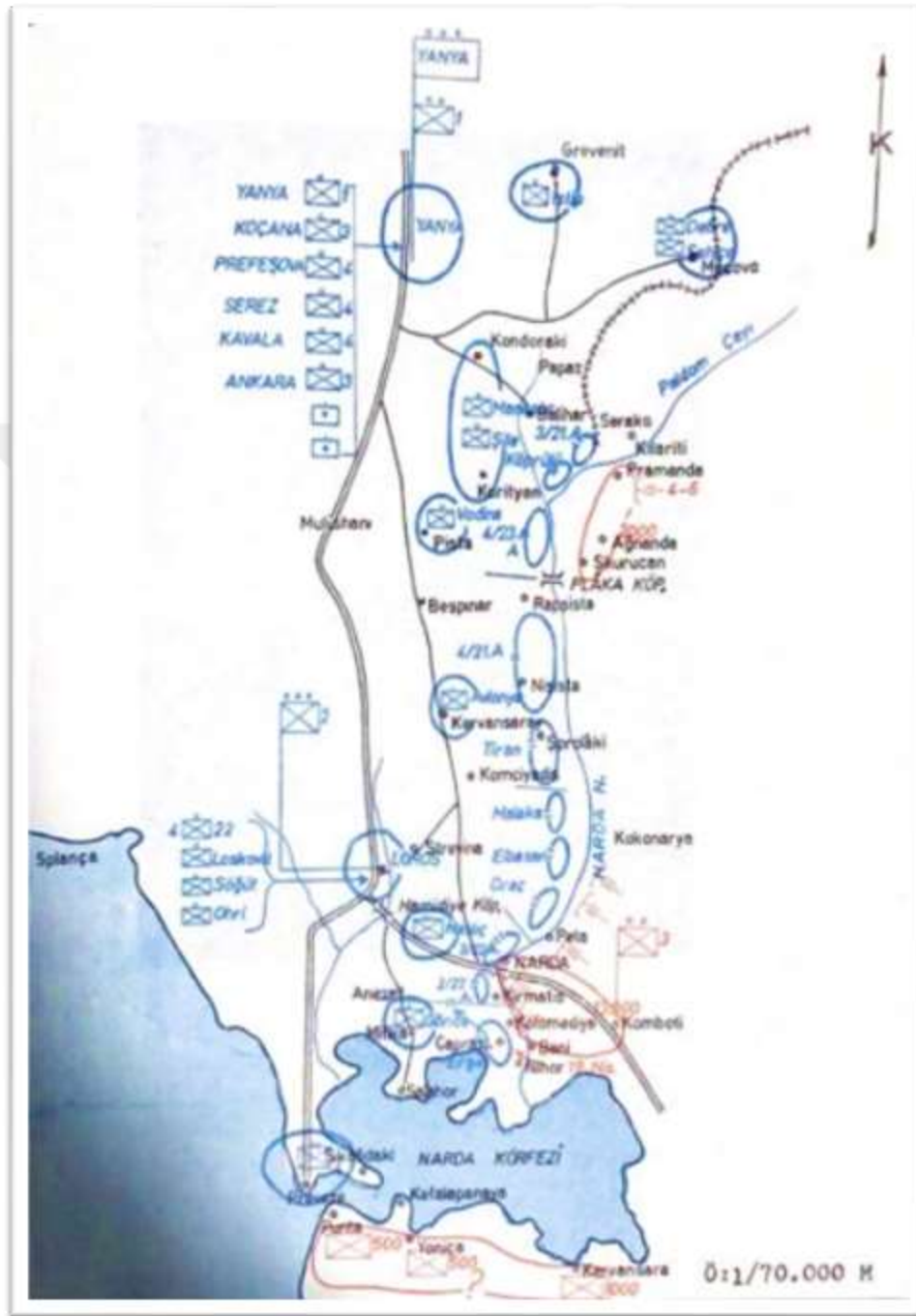
⁵⁴⁹ Ersoy, “1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri”, s. 42.

⁵⁵⁰ Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 175.

⁵⁵¹ Yılmazçelik – Aksın, **Osmanlı – Yunan Harbi (Osmanlı- Yunan Seferi 1313/1897)**, s. 251.

⁵⁵² Ersoy, “1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri”, s. 43.

peksimetten ibarettir.” diyerek Türk Askerlerinin özelliklerinden bir kısmı dile getirmiştir.⁵⁵³

Şekil 10 : Yanya Kolordusu Tümenlerinin İlanı Sırasındaki Düzeni (Kaynakça: Selim Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi)

⁵⁵³ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 58.

2.5. Mütareke ve İstanbul Antlaşması

Bozguna uğrayarak geri çekilme haberleri Atina'daki halkı öfkelen-dirmiş, bu süreçte Prens Konstantinos donanmayı gelişigüzel kullanmakla suçlanmış ve yenilginin asıl sorumlusu olarak görülmüştür.⁵⁵⁴ 1897 yenilgisi Yunanistan ekonomisinin daha da kötüye gitmesine sebep olmuş, artan dış borçlarında ödenmesi için Büyük Devletlerin temsilciler tarafından "Uluslararası Mali Komisyon" kurulmuştur.⁵⁵⁵ Harbin başarısızlığı ve ekonominin zayıflığı en çok iktidara zarar vermiş Deliyannis Kabinesi istifa etmek zorunda kalmıştır.⁵⁵⁶

17 Mayıs'ta harp harekâtının durdurulması ve gereken tedbirlerin alınması için arabuluculuk yapan Rus Çarı II. Nikolay, Yıldız Sarayına telgraf göndererek şunları dile getirmiş: *"Ordunuzun kazandığı zafer, cidden takdirlere layıktır. Bilhassa Dömeke'nin zaptı, tarihinize ebedi bir şeref temin etmiştir. Ordunuzun, taarruz kabiliyetinin en yüksek delilini gösteren bir misal ile yetinilerek artık kan dökülmesine meydan verilmemesini ve muzaffer ordunuzu bir anda durduracak sulhperverliğinizin kıymetli eserini göstermenizi bilhassa rica eder ve şu telgrafi aldığınız dakikadan itibaren bu dostane ricamı kabul ederek, harbin terki için ordunuza, emir vereceğinizi kuvvetle ümit eylerim."*⁵⁵⁷

II. Abdülhamit ise cevap olarak askeri harekâtın durdurulmasını uygun bulduğunu, bu konu hakkında kumandanlarına gerekli emri vereceğini bildirmiştir.⁵⁵⁸ Ayrıca Çar II. Nikolay İstanbul'da bulunan Rus elçisi Mösyö dö Nelidof'a gizli bir telgraf çekerek şu talimatta bulunmuştur: *"Yunanlılarla derhal mütareke yapılması, Türk ordusuna daha fazla ilerlememesi için tarafımızdan Sultan Hamid'e bir telgraf çekilmiştir. Bu telgrafta, galiplere lâyük olan bir lisan kullanılmak mecburiyeti husule gelmiştir. Siz vaziyeti derhal kontrol ediniz. Bu telgrafın size vücudu saatinin üzerinden, on iki saat geçip de Türkler mütarekeyi kabul etmezlerse, Babîâli'ye müracaat ediniz. Nazikâne bir lisanla siyasi münasebetin kesileceğine dair bazı*

⁵⁵⁴ Hülagü, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, s. 165.

⁵⁵⁵ A. Şevket Ovalı, "Tarihsel Bir Perspektiften Batı-Yunanistan İlişkisinin Siyasal Arka Planı (1821-1945), *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 01/62, (2007), s. 178.

⁵⁵⁶ Hülagü, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, s. 165.

⁵⁵⁷ Şakir, *1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti*, s. 215-216.

⁵⁵⁸ Hülagü, *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi*, s. 161.

şeyler söyleyiniz. Fakat mühim bir vaziyetin ortaya çıkmasına meydan vermeyiniz.”

559

Genel anlamda bu harp için Osmanlı Devleti'nin önlem almadığı söylenemez çünkü Goltz Paşa 1886'da bir harp projesi hazırlamıştır.⁵⁶⁰ Osmanlı Ordusu'nun beklenmedik zaferi dış politikanın şekillenmesinde en büyük etken olmuş öyle ki Büyük Devletler arabuluculuğa başlamıştır.⁵⁶¹ 18 Mayıs'ta harbin sona erdirilmesi ve mütareke şartlarının uzlaşılması konusunda emir alan Müşir Ethem Paşa Yunanistan'da böyle bir durum olmadığını görünce harekâta devam etmiş, daha sonra Yunanlıların başvurusu üzerine harekât durdurularak Türk ve Yunan temsilciler bir araya gelmiştir.⁵⁶² 22 Mayıs'ta Büyük Devletlere ait elçilerin girişimiyle kesin bir anlaşma kararı alınmıştır.⁵⁶³ Prens Konstantinos'un yaverleri, Piyade Albay Dimitrios Staikos ve Yüzbaşı Viktoras Dousmanis Yunan Ordusunu temsilen geçici bir mütareke imzalamıştır.⁵⁶⁴ Yunanistan ile mütareke için devletin çıkarlarını koruyacak nitelikte kişiler görevlendirilmiştir.⁵⁶⁵ Müşir Ethem Paşa'nın yaverleri, Binbaşı İzzet Paşa ve Kurmay Yüzbaşı Rıza Bey Türk Ordusunu temsilen geçici bir mütareke imzalamıştır.⁵⁶⁶

Ayrıca Müşir Ethem Paşa ve eski Atina Elçisi Asım Bey mütarekenin sağlam kalabilmesi için sık sık görüşmelerde bulunmuştur.⁵⁶⁷ 21 Mayıs'ta gerçekleşen oturumda Büyük Devletlerin elçileri, Osmanlı Devleti'nin Teselya bölgesini değil de sınıra yakın yerleri almasını uygun görmüş ve Yunanistan'ın kötüye giden ekonomisine göre savaş tazminatının belirlenmesini istemişlerdir.⁵⁶⁸

⁵⁵⁹ Şakir, **1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti**, s. 219.

⁵⁶⁰ Metin Ayışığı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 18.

⁵⁶¹ Hülâgü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 161.

⁵⁶² Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 46.

⁵⁶³ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 94.

⁵⁶⁴ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 94.

⁵⁶⁵ Hülâgü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 174.

⁵⁶⁶ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 94.

⁵⁶⁷ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 46.

⁵⁶⁸ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 96.

Yunan Ordusuna yenilgi tattıran II. Abdülhamit ise kendisinde Teselya'yı isteme cesareti bulmuştur.⁵⁶⁹ 23 Mayıs'ta Taratsa'dan ayrılan Türk ve Yunan temsilcileri, mütareke alanında denizi de kapsamasını uygun görmüşlerdir.⁵⁷⁰

Anlaşmanın hemen arkasına Yunan hükümeti Aya Marina Mallakio Körfezinde bulunan deniz subaylarına telgraf çekerek Yunan donanmasının Osmanlı sularından ayrılmasını emretmiştir.⁵⁷¹ Daha sonra Büyük Devletler, Yunanistan'a destek olmak adına harekete geçerek devletlerarası bir konferansın düzenlenmesini istemiş ve yapılacak barışın şartlarını belirlemek üzere toplanmayı kararlaştırmışlardır.⁵⁷²

Osmanlı Devleti bu görüşmelerin sadece Yunanistan ile yapılmasını doğru bulsa da sürecin aleyhine olmaması için kabul etmiştir. 3 Haziran'da başlayan barış görüşmelerinin Ön Barış Koşulları 16 Eylül'de onaylanmış, 18 Eylül'de ise antlaşması imzalanmıştır.⁵⁷³ Daha sonra İstanbul'da düzenlenen toplantıya Osmanlı Devleti adına Atina elçisi Rifat Bey, Yunanistan adına İstanbul elçisi Nikolaos Mavrokordatos iştirak etmiştir.⁵⁷⁴ Toplantının nihayetinde Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 4 Aralık 1897'de İstanbul Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁷⁵

On altı maddeden oluşan İstanbul Antlaşması genel olarak: Tesalya Yunanistan'a verilecek ama sınır Osmanlı Devletine göre ayarlanacak, Büyük Devletleri arkasına alan Yunanistan savaş tazminatı olarak istenen 10 milyonun sadece 4 milyon lirasını (Osmanlı Lirası olarak) ödeyebilecek, Yunanistan'a önceden verilen ayrıcalıklara son verilecektir.⁵⁷⁶ Osmanlı Devleti harpten galip çıkmasına rağmen İstanbul Antlaşmasıyla zaferin sonuçlarından yoksun kalmış, Yunanistan ise aldığı yenilgiyi Büyük Devletlerin sayesinde Teselya ile ödüllendirmiştir.⁵⁷⁷

Girit Adasını bu antlaşmadan iki hafta sonra 18 Aralık'ta Büyük Devletler (Avusturya-Macaristan ve Almanya dışında) muhtar ve tarafsız bir vilayet olmasını

⁵⁶⁹ Sedat Kanat, "Dönemin Fransız Gazetelerinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 62, (2018), s. 461.

⁵⁷⁰ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 94.

⁵⁷¹ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 94.

⁵⁷² Hülagü, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, s. 186.

⁵⁷³ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 47.

⁵⁷⁴ Chalil, "Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi", s. 98.

⁵⁷⁵ Salıhık, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya**, s. 201.

⁵⁷⁶ Karal, **Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)**, s. 116.

⁵⁷⁷ Hülagü, **Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid'in Zaferi**, s. 230.

ilan etmişlerdir.⁵⁷⁸ II. Abdülhamit'i zaferden dolayı ilk tebrik eden Almanya olmuştur.⁵⁷⁹

Ayrıca İstanbul Antlaşmasıyla Teselya'nın Yunanistan'a bırakılması orada yaşayan Müslümanların hayatlarını zorlaştırmış, Yunanlılar harpteki başarısızlıklarının bedelini Teselya'daki Müslümanlara ödetmeye çalışmıştır.⁵⁸⁰ Teselya'nın boşaltılması ise 1898'de başlamıştır.⁵⁸¹

⁵⁷⁸ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 262.

⁵⁷⁹ Kanat, "Dönemin Fransız Gazetelerinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı", s. 461.

⁵⁸⁰ İbrahim Serbestoğlu, "Yunanistan'a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu", **Bellekten**, Sayı: 283/78, (2014), s. 283.

⁵⁸¹ Köksal, "1897 Türk-Yunan Harbi'nde Trabzon Redif Taburları", s. 247.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ İAŞE VE İKMAL TEMİNİ

3.1. Menzil Teşkilatı

Tarih boyunca ikmal, ulaştırma, bakım ve sağlık işlerini kapsayan lojistik hizmetleri, harpte zafer kazanabilmek için en büyük unsur olmuştur.⁵⁸² Bu yüzden silah üstünlüğü ve savaşma becerisinin yanında lojistik hizmetlere de önem verilmiştir.⁵⁸³

Lojistik hizmetlerinin temel parçası olan menzil teşkilatı ise yakın bölgelerde bulunan birliklere ikmal ve tahliye sağlamaktadır.⁵⁸⁴ Osmanlı Devletinde özellikle ordunun iâşe temininde menzil ve menzil teşkilatları büyük bir öneme sahiptir.⁵⁸⁵ Genel anlamıyla menziller sivil otoritelerin nadir, devlet görevlilerinin ise dinlendiği, atlarının değiştirildiği ana ve tali yollarda bulunan yerlerdir.⁵⁸⁶ Bu yollar üzerine menzilhaneler kurularak ticari nakliyat ve ordunun iâşe temini için özel haberleşmelerde kullanılmıştır.⁵⁸⁷

1897 Osmanlı – Yunan Harbinde Osmanlı Ordusu’nun harekât alanı olan Selanik – Manastır menzil bölgesinin oluşturulmasında, 1896’da inşaatı tamamlanan Selanik demiryolu hattının İstanbul’a bağlanmasında ayrı bir önemi vardır.⁵⁸⁸ Bu durum askerlerin toplanması ve gönderilmesini kolaylaştırmış, özellikle yiyeceklerin daha düzgün ulaştırılmasını gerçekleştirmiştir.

Selanik’ten elli mil uzaklıktaki Karaferye İstasyonuna ulaşım, Manastır demiryoluyla sağlanarak, Karaferye ve Alasonya’nun arasındaki seksen millik karayolu ile erzak ve cephane hayvanlarla nakledilmiştir.⁵⁸⁹ Sonuç olarak menzil bölgesini Selanik –

⁵⁸² Mevlüt Karagöz, “Osmanlı Sefer Organizasyonlarında ve Birinci Dünya Savaşında Menzil Hizmetleri”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı: 35, (2019), s. 27.

⁵⁸³ Oral Ateş, “Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Asker ve İâşesi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)**, Sayı:2/8, (2020), s. 286.

⁵⁸⁴ Karagöz, “Osmanlı Sefer Organizasyonlarında ve Birinci Dünya Savaşında Menzil Hizmetleri”, s.28.

⁵⁸⁵ Ateş, “Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Asker ve İâşesi”, s. 286.

⁵⁸⁶ Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan (Ed.), **Osmanlı’da Ulaşım/ Kara-Deniz-Demiryolu**, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2013, s. 29.

⁵⁸⁷ Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar”, **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı:02/02, s. 123.

⁵⁸⁸ Bartlett, **Osmanlı’nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 85.

⁵⁸⁹ Bartlett, **Osmanlı’nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 86.

Manastır demiryolunun kuzeyinde kalan alanı oluşturmuştur.⁵⁹⁰ Selanik’te idare ve iâşe işlerinin yürütülmesi için bir heyet oluşturulmuş ve bu heyet Alasonya’da bir şube açmıştır.⁵⁹¹ Ayrıca Manastır, Karaferye ve Yanya’ya ikmal ve tahliye işlerinin sürdürülmesi için birer Gönderme Komisyonu kurulmuş, bu komisyonlara sadece subaylardan değil yerli halktan da üye atanması gerçekleştirilmiştir.⁵⁹² Ordunun nakliyatında Karaferye ve Yenişehir menzil hattı kiracılar tarafından işletilmiş, ücret verilmemiş ve hayvan tedarikinde işe yaramıştır.⁵⁹³ Ancak Karaferye ve Yenişehir menzil hattında mevcut bulunan 2 bin mekkâre hayvanının temini hayırlı bir şekilde gerçekleşmemiştir.⁵⁹⁴

3.2. Yol ve Sevkiyat

3.2.1. Osmanlı Ordusu’nun Yol ve Sevkiyatı

Harekâtın gerçekleşmesini etkileyen en önemli faktörlerden biri de ulaşımdır. Çünkü ulaşım sayesinde, ikmal ve iâşenin temini gerçekleşmiştir. Bu yüzden harp için ulaşımaya ayrı bir önem verilmiştir.

Harekât alanındaki önemli karayolları ise şunlardır:

Selanik – Katerin – Çayağzı sahil yolu: Selanik ile Katerin arası araba yolu iken patika yolu ise Katerin’den sonra başlıyor,

Kozana-Alasonya-Yenişehir-Çatalca-Lamya-Atina yolu: Bu yol diğer yollara oranlara daha iyi durumda,

Manastır – Naslıç – Grebene – Kalabaka – Tırhala – Sofades yolu: Grebene ile Kalabaka arası dar bir yol,

Manastır-Görice-Yanya-Loros-Narda-Misolonki yolu ise ikmal ve harekât açısından önemli bir yere sahiptir.⁵⁹⁵ Manastır, Görice ve Yanya yoluna tüm Yanya

⁵⁹⁰ Yusuf Alpmans – Gani Özen – Burhanettin Hünoğlu, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri (Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri’nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik 1299-1913)**, III ncü Cilt, 7 nci Kısım, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995, s. 53.

⁵⁹¹ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 247.

⁵⁹² Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 248.

⁵⁹³ BOA, BEO, 1080/80992.

⁵⁹⁴ BOA, BEO, 1080/80992.

⁵⁹⁵ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 32-33.

Kolordusu'nun harbiye malzemeleri ve askerler gönderilmiştir.⁵⁹⁶ Ayrıca yolların az ve patika olması büyük birliklerin harekâtı için uygun olmamıştır.⁵⁹⁷

Osmanlı yöneticileri Balkanların belli başlı büyük şehirlerini ve Avrupa ülkelerini İstanbul'a bağlayarak demiryolu hatlarıyla askeri ve iktisadi kazançlar elde etmeye çalışmıştır.⁵⁹⁸

Bu savaşta demiryolu hatlarının önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Rumeli bölgesindeki demiryolları: Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki demiryollarından olan Selanik – Manastır ve Dedeağaç- Selanik hattı, İstanbul'a bağlanarak harekât bölgesine ikmal ve iase sevki için uygun hale gelmiştir.⁵⁹⁹ Verimli topraklara sahip olan Selanik ve liman şehri olan Manastır'ı birbirine bağlayan Selanik-Manastır hattı yapılmadan önce, bu iki önemli Osmanlı şehri birbirlerine ilkel nakliye araçları olan hayvanlarla bağlıydı.⁶⁰⁰

Selanik-Manastır hattı askeri alandaki hizmetleriyle savaş lojistiğinin bölgede gelişmesini sağlamış, 1897 Osmanlı-Yunan Harbinde Anadolu'daki birlikleri, asker ve mühimmatı güçlendirmede yardımcı olmuştur.⁶⁰¹ Selanik'e doğru yapılan seferberlikte, ilk hareketi Bursa taburları gerçekleştirmiştir.⁶⁰²

Daha sonra ki askeri nakliyatta birbirini Kastamonu ve Ankara taburu ile Yozgat livâsı, Trabzon ve Konya taburunun Antalya livâsı takip etmiştir ve tamamı 80 taburdan oluşmaktaydı.⁶⁰³ Bafra taburunda 730 asker ve 127 hayvan diğer taburdan ise 840 asker ve 108 hayvan ile Samsun iskelesinden Adana vapuruna oradan da hareket etmiştir.⁶⁰⁴ Bafra taburundan başka 8 ayrı tabur daha hazırlanmış ancak askeri mühimmatın nakli için tek eksik yük hayvanlarıydı, dayanaklı hayvan bulunmadığından taburları almak için vapur gönderilmesi makama bildirilmiştir.⁶⁰⁵

⁵⁹⁶ Aysal, **Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi**, s. 188.

⁵⁹⁷ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 32.

⁵⁹⁸ Engin, Uçar, Doğan (Ed.), **Osmanlı'da Ulaşım/ Kara-Deniz- Demiryolu**, s. 219.

⁵⁹⁹ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 35.

⁶⁰⁰ Ali Akyıldız, **Osmanlı'da Ulaşımın Modernleşmesi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, s. 188.

⁶⁰¹ Akyıldız, **Osmanlı'da Ulaşımın Modernleşmesi**, s. 193.

⁶⁰² Necdet Aysal, **Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2016, s. 187.

⁶⁰³ Aysal, **Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi**, s. 187.

⁶⁰⁴ BOA, Y. PRK. UM, 37/12.

⁶⁰⁵ BOA, Y. A. HUS, 379/20.

25 Şubat'tan 17 Mart'a kadar 118 tren seferi yapılmış, 4.000 insan, 8.000 hayvan ve birçok teçhizat Muratlı- Dedeâğaç- Selanik- Kareferye arasında gönderilmiştir.⁶⁰⁶

İstanbul-Kuleliburgaz-Ferecik hattı: 368 km ve günlük taşıma gücü sekiz katar, Ferecik-Selanik hattı: 510 km ve günlük taşıma gücü beş katar, Selanik-Vodina Manastır hattı: 220 km ve beş katar gücüne sahip Yunanistan'da Golos-Yenişehir ve Çatalca – Tırhala'ya uzanan yolların taşıma gücü en çok beş katar olup ikmal nakliyatında önemli yere sahiptir.⁶⁰⁷

İyi durumda olan demiryolu hattı sayesinde, yirmi gün içinde 40.000 asker ve 8.000 yük hayvanı toplanma alanlarına ulaşmıştır.⁶⁰⁸ Ve ilk önce harekât alanına taburlar ardından tümen ve livâ sevk edilmiştir.⁶⁰⁹ Çoğunlukla demiryolu ile Konya, Ankara ve Kayseri tümenleri gönderilmiştir.⁶¹⁰

Ayrıca tabur geçişi için Karadeniz ve Marmara kıyısındaki iskeleler kullanılarak, duruma göre İzmit iskelesine bağlanan demiryolu hattı ya da karayolundan yararlanılmış, daha sonra Tekfur Dağı (Tekirdağ) iskelesine ulaşarak, İstanbul-Edirne hattı üzerinden yaya olarak Muratlı istasyonuna oradan da Selanik demiryoluna geçilmiştir.⁶¹¹

Aslında Tekfur dağına 34 km uzaklıktaki Çorlu istasyonu menzil noktası olarak düşünülmüş ama 30 km uzaklıktaki Muratlı istasyonu daha yakın olduğundan bu düşünceden vazgeçilmiştir.⁶¹² İstanbul-Edirne hattı ise 318 km uzunluğundadır.⁶¹³

4 Nisan'da Selanik'te bulunan Alman bir Binbaşı vazifeyi yazdığı mektubunda şöyle açıklamıştır: *“Acizden ileri gelen bir asabiyet içinde bocalayan Yunanistan'dan gelerek Türk Topraklarına ayak basan bir insan ferahlık duyuyor. Burada bütün işler sükûnet, açıklık ve itidal içinde düzenli bir halde devam etmekte ve fakat her şeyden önce nizam, intizam ve itaat hüküm sürmektedir. Yunanlıların bir aktöre benzeyen hal ve hareketleri yerine, ilk bakıştan itibaren burada yüzyıllardan beri hüküm süren*

⁶⁰⁶ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 72.

⁶⁰⁷ **1897 Türk-Yunan Harbi**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s. 14-15.

⁶⁰⁸ Uyar – Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, s. 422.

⁶⁰⁹ Aysal, **Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi**, s. 187.

⁶¹⁰ Aysal, **Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi**, s. 188.

⁶¹¹ Cem Atılğan, “Osmanlı-Yunan Harbi (1897) Literatürünün Harp Tarihçiliği Açısından Analizi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 160.

⁶¹² Aysal, **Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi**, s. 193.

⁶¹³ Aysal, **Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi**, s. 198.

bir milletin hâlâ devam eden asalet ve nüfuzu hissediliyor. Oradaki zayıf irade yerine buradaki gerçek kuvvet ve kudret manzarasıyla karşılaşılıyor. Bunlar bir türedi ile eski bir asaletin mirasçısı arasında mevcut olan iki düşman milletin karakterlerini ayıran iki zıt farklardır.” ⁶¹⁴ Ayrıca 1897 Osmanlı – Yunan Harbinde halktan kiralanan hayvanlarda önemli ulaştırma hizmetlerinden olmuştur. ⁶¹⁵

3.2.2. Yunan Ordusu’nun Yol ve Sevkiyatı

Genel uzunluğu 1350 km’den oluşan Yunan demiryolları stratejik açıdan bizimkilerden daha korunaklı olup, 5 bölüme ayrılmıştır:

1. Pire’den Atina’ya giden 8 buçuk km uzunluğunda olan bu yol sadece bir istasyona sahip,
2. Atina’dan Loryum’a giden Attika demiryolu 76 km uzunluğunda olup 19 tane istasyonu var,
3. Pire- Atina- Peloponnes hattı 354 km uzunluğunda 79 istasyona sahip,
4. Misolonski- Ağrinon hattı 25 km uzunluktan 62 km’ye çıkarılması düşünülüyor,
5. Golos- Yenişehir – Tırhala hattı Yenişehir – Golos ve Çatalca – Tırhala’ya doğru gider. ⁶¹⁶ Birliklerin toplanma noktaları Yenişehir – Tırhala – Narda kasabaları olmuş, Narda’ya denizyoluyla, Tırhala’ya ise kara ve demiryoluyla ulaşım gerçekleşmiştir. ⁶¹⁷ Denizyollarını iyi kullanan, askeri ulaştırmada ise vapur ve demiryolundan faydalanan Yunanistan, yığınak ulaştırmada sıkıntı yaşamamıştır. ⁶¹⁸

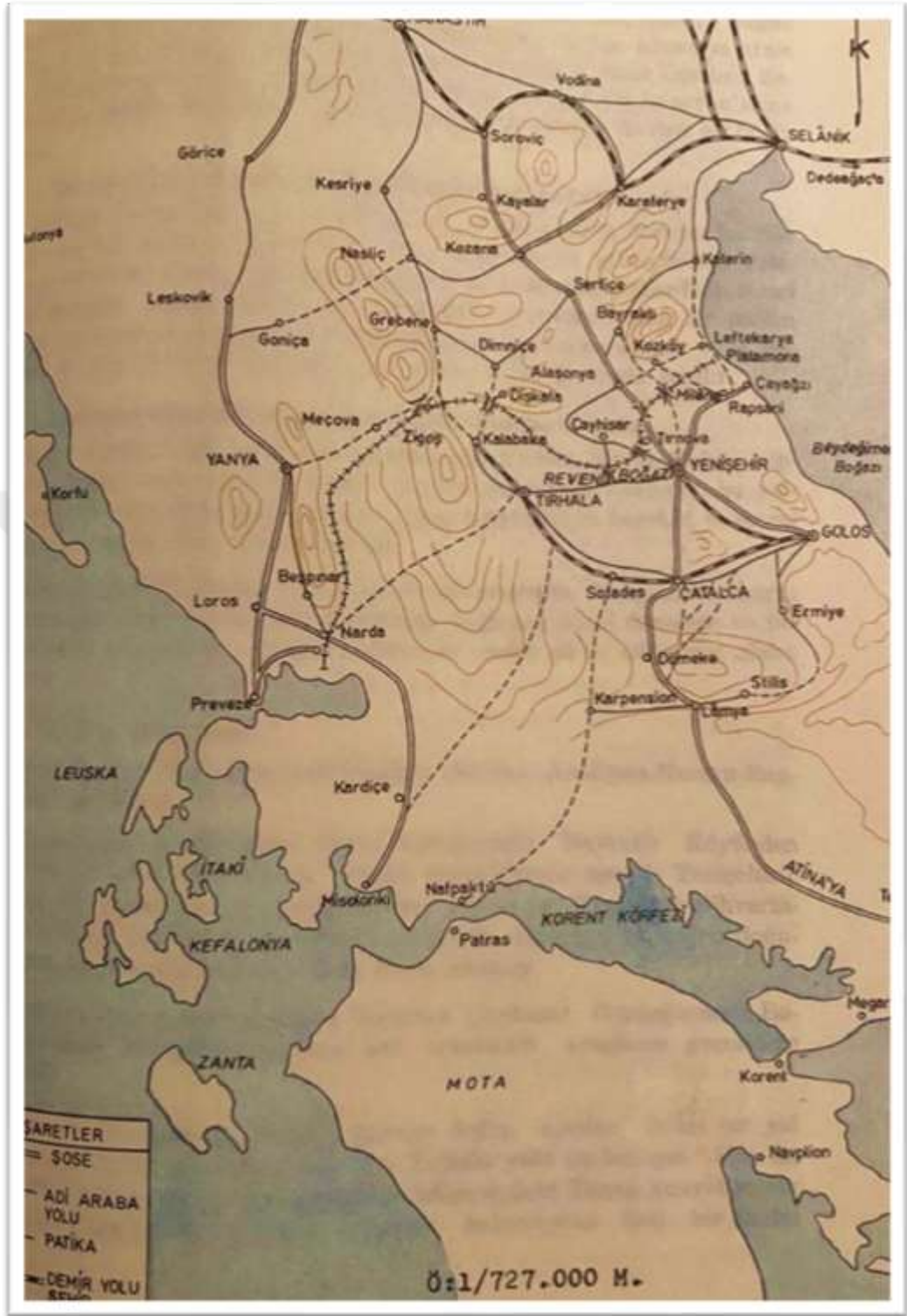
⁶¹⁴ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 72.

⁶¹⁵ Alpmans – Özen – Hünoğlu, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri (Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri’nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik 1299-1913), III ncü Cilt, 7 nci Kısım, s. 54.

⁶¹⁶ Aysal, Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi, s. 200-201.

⁶¹⁷ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 75.

⁶¹⁸ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 75.

Şekil 11 : Harekât Alanındaki Kara ve Demiryolları İle Şehir ve Kasabalar
(Kaynakça: Selim Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi)

3.3. İkmal ve İaşe Maddeleri

3.3.1. Osmanlı Ordusunda İkmal ve İaşe

Lojistik hizmetlerinin temel görevi, desteklediği birliğe iaşe göndermektir.⁶¹⁹ Osmanlı Devleti'nin fetihlerdeki başarısı askerlerinin iyi beslenmesinden kaynaklanmaktadır.⁶²⁰ Osmanlı Devleti genel seferberlikte merkez, taşra ve reaya askerinin beslenmesi için çaba göstermiştir.⁶²¹ 1897 Osmanlı – Yunan Harbi sırasında Girit'teki Osmanlı askerlerine ve halkına, Anadolu şehirlerinden (İstanbul, İzmir ve Trabzon'dan) iaşe yardımları yapılmıştır.⁶²² Özellikle İzmir'de kurulan İane Komisyonu, adaya kavurma göndermiştir.⁶²³ 1897 Osmanlı – Yunan Harbinde Alasonya Ordusu'nun arpa, un ve peksimet gibi iaşe maddeleri Selanik ve Manastır'dan sağlanmış, diğer gıda maddeleri ise Karaferye ve Soroviç'te saklanmıştır.⁶²⁴ Manastır ve Selanik vilayetlerinden ordu için satın alınacak un, arpa ve peksimet Maliye Nazırı tarafından hızlıca adı geçen vilayetlere 2 milyon kıyye un, 600 bin kıyye peksimet, 500 bin kıyye arpa sevki için meclis toplayıp temin edilenlerin Osmanlı Bankasından Selanik Maliye sandığına verilmesi ve 1 milyon kuruştan 500 bin kuruşun ise Manastır'a yetiştirilmesi malumatı bildirilmiştir.⁶²⁵ Ayrıca 2 milyon kıyye dakik ve 600 bin kıyye peksimet ve 500 bin kıyye şeir'in Selanik'e gönderilmesi ve 12 bin liranın Manastır vilayetine gönderilmesi Yanya Kolordu kumandanlığına bildirilmiştir.⁶²⁶

Menzil teşkilatı aracılığıyla bu erzaklar sefer güzergâhındaki depolarda bulunmuştur.⁶²⁷ Yenişehir ele geçirildikten sonra bölge halkı elindeki iaşe maddelerini kendilerine gerekli olacak kadar bırakmıştır.⁶²⁸ Hazine-i Maliye dakik (un) ve peksimet sevkiyatı için Selanik vilayetine üç bin, Manastır vilayetine iki bin

⁶¹⁹ Karagöz, “Osmanlı Sefer Organizasyonlarında ve Birinci Dünya Savaşında Menzil Hizmetleri”, s. 28.

⁶²⁰ Ateş, “Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Asker ve İaşesi”, s. 286.

⁶²¹ Ateş, “Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Asker ve İaşesi”, s. 290.

⁶²² Menekşe, “Girit'teki Muhtacîn-i İslamiye'ye Yönelik Aydın Vilayeti'nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)”, s. 460.

⁶²³ Menekşe, “Girit'teki Muhtacîn-i İslamiye'ye Yönelik Aydın Vilayeti'nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)”, s. 461.

⁶²⁴ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 248.

⁶²⁵ BOA, Y. A. HUS, 373/1.

⁶²⁶ BOA, Y. A. HUS, 373/1.

⁶²⁷ Ateş, “Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Asker ve İaşesi”, s. 291.

⁶²⁸ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 248.

avarız akçesi yardımıyla bulunmuş daha sonrada Preveze'deki askerlere erzak gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁶²⁹

Ayrıca seferler uzun sürdüğünden dolayı ekmek yerine peksimet ana besin olarak tercih edilmiştir.⁶³⁰ İaşe ve cephane malzemeleri: Alasonya Ordusuna Karaferiye ve Soroviç'ten, Yanya Kolordusuna ise Manastır üzerinden kirayla tutulmuş arabalar ve yük hayvanlarıyla gönderilmiştir.⁶³¹ Alasonya Ordu kumandanı Müşir Ethem Paşa ihtiyaç duyulan erzak ve gereçlerin naklinin uygun olmayacağını top ve silahların, cephane ve ganimetlerin sevkiyatında Yenişehir'deki çiftliğin mevcut araç naklini uygun görmüştür.⁶³²

Manastır'dan Yanya'ya demiryolu bulunmadığı için ikmal işleri gerektiği gibi gitmemiştir.⁶³³ Yanya gönderilen erzakın on beş gün içinde yetiştirilmesi ve ilk dört – beş gün Manastır'da kalması gerekmektedir, bu erzakın içinde bir milyon kıyye dakik, dört yüz bin kıyye şe'ir (arpa) bulunmaktadır.⁶³⁴ Yanya kolordusu tarafından gönderilen dakik'in sadece 12 gün yeteceği kumandanlığa bildirilmiş ve bu süre zarfında Teselya ordusuna gereken erzakın tam zamanında gönderilmesi için acele edilmesi, Girit ve İşkodra fırkalarına lazım olan erzakın ulaşması için Yanya kolordusuna kesin olarak 27 bin, Girit'e 7 bin, İşkodra içinde 3 bin avarız akçesi Maliye Nezaretinden malumat verilmiştir.⁶³⁵ Yanya ve Teselya ordusu İşkodra ve Girit fırkaları için gerekli olan erzakın ulaşması için toplam 97 bin avarız akçesi ödenmesi takdir kılınmıştır.⁶³⁶ Ayrıca asker için Selanik'ten Yanya'ya dakik, peksimet, arpa, çadır ve karavan'ın acilen gönderilmesi bildirilmiştir.⁶³⁷

Yanya Kolordusuna erzak ve mühimmat taşımak için gerekli olan dört yüz arabadan iki yüzü Kosova ve Selanik vilayetlerine gönderilmiştir.⁶³⁸ Yanya Kolordusunun erzak ve mühimmatı için sadece otuz beş araba hazırlanmış olsa da Manastır, Selanik

⁶²⁹ BOA, İ.MTZ, (01), 20/936.

⁶³⁰ Ateş, "Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Asker ve İaşesi", s. 293.

⁶³¹ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 248.

⁶³² BOA, Y.PRK. BŞK. 51/73.

⁶³³ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 249.

⁶³⁴ BOA, BEO, 957/71773.

⁶³⁵ BOA, Y.A. RES, 91/49.

⁶³⁶ BOA, Y.A. RES, 91/49.

⁶³⁷ BOA, DH. ŞFR, 207/112.

⁶³⁸ BOA, BEO, 957/ 71256.

ve Kosova vilayetlerine gerekli tüm eşyalar için aslında daha fazla araba hazırlanması uygun görülmüştür.⁶³⁹

Yanya Kolordusunun erzak ve mühimmat nakliyatı için istenen dört yüz – beş yüz arabanın tedariki için ciddi çalışılmış ise de çiftçi ve orakçı takımından olanlarla tarımla meşgul olduğundan Kereçe göçmenleri de arabalarını daha önce Alasonya Ordusuna kiraladığından sadece otuz beş araba tedarik edilerek sevk edilmiştir. Ayrıca Yanya Kolordusu için Manastır ve Selanik vilayetlerine gerekli olan peksimet, dakik (un) ve şe'ir (arpa) satın alınarak Osmanlı Bankası aracılığıyla adı geçen vilayetlere uygun olarak üç yüz bin kuruş Selanik, iki yüz bin kuruş Manastır vilayetine gönderilmek üzere beş yüz bin kuruşun avarız vergisini telgrafla adı geçen vilayetin vali ve defterdarlarına adı geçen yiyeceklerin eksik paralarının toplanmasını gerekli bulan yazıyla bildirmiştir.⁶⁴⁰

Çatalca ve Dömeke idareleri içinde beş yüz kıyye (kilo) peksimet, elli bin kıyye dakik ve yüz dört bin beş yüz kıyye şe'ir (arpa), on bin kıyye toz ile dokuz vagon kıyah sevk edilmiştir.⁶⁴¹ Çatalca ve Dömeke'ye gönderilmiş olan erzaklar da un günlük yirmi sekiz bin kıyyeden ve on beş şe'ir (arpa'dan) oluşmuştur, sadece 10 gün peksimet fayda etmiş daha sonra ambarda dakik, şe'ir ve peksimet kalmamıştır.⁶⁴² Askerin birkaç güne kadar dakik'i gelmediği takdirde iâşe komisyonundan fazla dakik veya peksimet talep edilmiştir.⁶⁴³

⁶³⁹ BOA, BEO, 951/ 71256.

⁶⁴⁰ BOA, Y. MTV, 159/00058.

⁶⁴¹ BOA, Y.PRK. ASK, 136/25.

⁶⁴² BOA, Y.PRK. ASK, 136/39.

⁶⁴³ BOA, Y.PRK. MYD, 20/115.

Tablo 2: Çatalca ve Dömeke İdareleri İçin Golos'a Gönderilen Erzaklar ⁶⁴⁴

Miktar	Ürün
50.000 kıyye	Dakik
10 çuval	Fasulye
20.000 kıyye	Erûz
16.000 kıyye	Tuz
10.000 kıyye	Şeker
200 kıyye	Üzüm
18.000 kıyye	Şe'ir (arpa)
34 çuval	Soğan
3.000 kıyye	Sabun

Müteahhitlerin elinde erzak kalmadığından, Selanik'ten Ali Sâib Paşa bir miktar erzakın vapurla geleceği haberini almışsa da bunun Dömeke ve diğer yerlere 4-5 güne varacak olması erzaksızlıktan zorluk çekileceği anlamına gelmiştir. ⁶⁴⁵

Ayrıca Ordunun işgal etmiş olduğu araziye yiyecek ve giyecek maddelerinin nakliyatında güçlükler yaşanacak olsa da nakliyatın gizli olması, dersaadetin bu duruma bir çare ve tedbir alması gereklidir. ⁶⁴⁶

1897 Osmanlı – Yunan Harbinde cephane miktarı, tedariki ve depolanması için şu önlemler alınmıştır: Alasonya Ordusunda bulunan Serfiçe, Yenişehir, Çatalca ve Dömeke'ye birer cephane komisyonu, Karaferye ve Soroviçe'de birer servis istasyonu kurulmuştur. ⁶⁴⁷

⁶⁴⁴ BOA, Y.PRK. ASK, 136/25.

⁶⁴⁵ BOA, Y.PRK. ASK, 136/39.

⁶⁴⁶ BOA, BEO, 957/71706.

⁶⁴⁷ Alpmans – Özen – Hünoğlu, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri (Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri'nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik 1299-1913)**, III ncü Cilt, 7 nci Kısım, s. 54.

3.3.2. Yunan Ordusunda İkmal ve İaşe

Yunan Ordusu, 1897 Osmanlı-Yunan Harbinde pek önlem almamış sadece Harbiye Nezareti Golos ve Narda kasabalarına ordunun ikmal işleri için sefer depoları yerleştirmeyi kararlaştırmıştır.⁶⁴⁸ Harp bölgesine yiyecekleri ulaştırmak için, nakliyat esnasında bölgeye hâkim rehberlere gerek duyulmuş, ama orduya erzak olarak sadece ekmek ulaşmıştır.⁶⁴⁹ Nitekim Yunan Ordusu nakliyat açısından büyük eksiklik yaşamıştır.

⁶⁴⁸ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 75.

⁶⁴⁹ Chalil, “Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi”, s. 41.

3.4. Silah, Donatım ve Gereçleri

3.4.1. Osmanlı Ordusu'nun Silah, Donatım ve Gereçleri

Osmanlı Ordusu martin tüfeği kullanmıştır.⁶⁵⁰ Ayrıca silahlı taburlarda 400 sandık mavzer tüfeği de bulunmuştur.⁶⁵¹ Martin tüfek 95-100 sandıktır, bunların sandık adetlerinin farkı martin sandıkların büyük, mavzer sandıklarının küçük olmasından kaynaklanıyordu.⁶⁵² Anadolu'dan cephane, mühimmat, telgraf araçları, topçu – süvari hayvanları ve Selanik için 42 adet büyük top asker sevkiyatıyla, 9.716 ton barut, fişek, kurşun ve gülle de Rumeli'deki merkezlerden tren sevkiyatıyla gönderilmiştir. 60-80 mekkâre hayvan ise topçu birliğinin cephaneliği daha oluşturulmadığından bütün tabura verilmiştir.⁶⁵³ Yine de ordunun tüm ihtiyaçları karşılanamamıştır. Ayrıca 1897 Osmanlı – Yunan Harbinde telgrafın sağladığı kolaylık ve hız sayesinde, İstanbul'dan harp alanına sevk ve idare konusunda karışma imkânı sunulmuştur.⁶⁵⁴

⁶⁵⁰ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 67.

⁶⁵¹ Aysal, Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi, s. 194.

⁶⁵² Aysal, Osmanlı- Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi, s. 194.

⁶⁵³ Alpmans – Özen – Hünoğlu, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri (Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri'nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik 1299-1913), III ncü Cilt, 7 nci Kısım, s. 54.

⁶⁵⁴ Alpmans – Özen – Hünoğlu, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri (Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri'nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik 1299-1913), III ncü Cilt, 7 nci Kısım, s. 292.

Şekil 13: Osmanlı Topraklarının Ordu ve Tümen Dairelerine Bölünmesi Türk ve Yunan Ordu Merkezleri (Kaynakça: Selim Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi)

Harbe hazır olan nizamiye kıtalarının donatımı çok eksikti, Harbiye Nezareti veya bağlı olduğu ordu bu kıtaların, ihtiyaçlarını tedarik edip geçecekleri belirli iskelelerle göndermiş ve tabur merkezlerinde, redif taburlarının elbise ve silah malzemeleri depo edilmiştir.⁶⁵⁵ Hükümet daha sonra gerekli olan hammaddeyi satın alarak, hızlı bir şekilde fabrikalarda ve imalathanelerde çalışmalara başlamıştır.⁶⁵⁶

Osmanlı – Yunan Harbinden önce ve harp sırasında 3100 at yurt dışından (yarısı Rusya’dan yarısı da Macaristan’dan da) satın alınsa da yurt içinden de ordunun at ihtiyacı tedarik edilmeye çalışılmıştır.⁶⁵⁷ 125 tek atlı araba İstanbul ve Selanik’ten sevk edilmiş, Yenişehir ele geçirildikten sonra Yunanlılara ait 45 çift atlı arabadan da yararlanılmıştır.⁶⁵⁸ 213 asker ve 133 mekkari hayvan Selanik’ten Yenişehir’e harekete geçmiştir.⁶⁵⁹ İnebolu’dan Yenişehir’e sevk edilen 5000 asker, 15 vagon

⁶⁵⁵ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 68.

⁶⁵⁶ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 68.

⁶⁵⁷ Tolga Akay, *Osmanlı Ordusunda At (1856-1908)*, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2021, s. 143.

⁶⁵⁸ Sun, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, s. 249.

⁶⁵⁹ BOA, Y.PRK. PT, 15/28.

mühimmat ile 240 çadırı gönderdi ve Yunanistan sınırına da 6000 asker ve 10 paket tabanca sevk etti.⁶⁶⁰

3.4.2. Yunan Ordusu'nun Silah, Donatım ve Gereçleri

1880 yılında Yunan Ordusu'nun piyade alaylarında 120.000 Gra tüfeği ve 10.000 kadar farklı silah modeli vardı, Süvari askerleri bir kılıç ve bir gra, astsubaylara ise tabanca kullanırdı.⁶⁶¹ Yunanistan 120.000 Gra tüfeği, 10.000 kadar farklı silahı ve 50.000 adet Şaspo'yu Fransa'dan sipariş etmiştir.⁶⁶² Ayrıca Yunan Ordusunda 36 dağ bataryası ve 191 sahra bataryası bulunmaktaydı.⁶⁶³

Yunan Ordusu Şubat 1897'de donatım noksanlığı yüzünden yedek askerlerini tam bir şekilde hazırlayamamış, Fransa'dan istenen giyim eşyası (askeri üniforma) ise harp bittikten sonra gelmiştir.⁶⁶⁴ Ayrıca Yunanistan at bakımından yoksul olduğundan⁶⁶⁵, Süvari birliğini yeteri kadar oluşturulamamış ve ordunun hayvan ihtiyacını karşılamak için Macaristan ve İtalya'ya bir heyet gönderilmiş, bu heyet sayesinde Nisan 1897'de 4.000 hayvan orduya teslim edilmiş böylelikle topçu ve süvari birliğinin ihtiyacını karşılamıştır.⁶⁶⁶ Yunanistan Atina'dan Yenişehir'e 1 alay piyade, bir tabur asker sevk etmiştir.⁶⁶⁷

3.5. Sağlık ve Tahliye İşleri

3.5.1. Osmanlı Ordusu'nun Sağlık ve Tahliye İşlemi

1897 Osmanlı – Yunan Harbi bir ay sürmesine rağmen cephede yıkımlara sebep olmuş, yaralı askerlere yapılan ilk yardım ve tedavi hizmetleri konusunda büyük eksiklikler yaşamıştır.⁶⁶⁸ Çünkü Osmanlı Ordusu bu harp için herhangi bir sağlık planlaması yapmamış, bugünkü Yunanistan toprakları içinde kalan Alasonya'da harp başlayınca bir araya gelen altı tümen için bir başhekim, cerrah ve eczacıdan oluşan

⁶⁶⁰ BOA, Y.PRK. BŞK, 49/105.

⁶⁶¹ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 74.

⁶⁶² Chalil, “Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi”, s. 40.

⁶⁶³ Chalil, “Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi”, s. 40.

⁶⁶⁴ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 74.

⁶⁶⁵ Akay, **Osmanlı Ordusunda At (1856-1908)**, s. 138.

⁶⁶⁶ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 74.

⁶⁶⁷ BOA, HR. SYS, 1745/98.

⁶⁶⁸ Kamuran Şimşek, “Norveçli Doktor Hans Dae'nin Gözünden 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nde İlk Yardım ve Tedavi Hizmetleri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı:1/33, (2018), s. 154.

bir sağlık ekibi görevlendirilmiştir.⁶⁶⁹ II. Abdülhamit döneminde yapılan Alasonya Askeri Hastanesi harp sırasında kullanılmış ve üç cerrah,    tabip ve iki eczacı görevlendirilmiştir.⁶⁷⁰

şekil 14 : Harp Bölgesinde Hizmet Veren Hastaneler (Kaynakça: Mesut Ersoy, 1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri)

Harbin başından sonuna kadar duruma şahit olan Doktor Hans Dae, sıhhiye konusunda Osmanlı Devleti'nin yetersiz olduğunu, yaralı askerlerin nakli için lazım olan sedye ve diğer araçların noksanlığını dile getirmiştir.⁶⁷¹ Osmanlı-Yunan Harbi için hazırlanmış olan Seferberlik Nizamnamesi' ne göre bir hasta taşıma, iki seyyar hastanenin kurulması planlanmış ama faaliyete geçirilmemiştir.⁶⁷² Bölgenin stratejik şehirlerinden olan Alasonya, Yanya ve Nasli 'te hastaneler için binalar tesis edildi, Selanik'te 800 yatak kapasiteli bir asker hastanesi kuruldu.⁶⁷³ Selanik'teki Askeri

⁶⁶⁹ Muharrem Uçar – Süleyman Deniz, "Türk Tarihinde Askeri Sağlık Hizmetleri", **TAF Koruyucu Tıp Bülteni**, Sayı: 1/11, (2012), s. 111.

⁶⁷⁰ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 57.

⁶⁷¹ şimşek, "Norveçli Doktor Hans Dae'nin Gözünden 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nde İlkyardım ve Tedavi Hizmetleri", s. 160.

⁶⁷² Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 53.

⁶⁷³ Uçar – Deniz, "Türk Tarihinde Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 111.

Hastane 3. Ordu'nun merkezi olmuştur.⁶⁷⁴ Naslıç, Serfiçe, Yanya ve Karaferiye'deki hastaneler ise harbin ilerleyen dönemlerinde büyütülerek yatak kapasitesini 300'e çıkartmış, ayrıca elli yatak kapasitesine sahip revir Soroviç'te kurulmuştur.⁶⁷⁵

Mevcut hastanelerin bulunduğu yerler: Alasonya, Yenişehir, Tırnova, Çatalca, Golos, Fener, Dömeke, Tırhala, Kardiça, Lithor, Dışkata, Katerin, Grebene, Kozköy ve Karaferiye'de idiler.⁶⁷⁶ Yenişehir Askeri Hastanesi tek katlı ve 60 yatak kapasitesine sahiptir ama harp sırasında yetersiz kaldığından hasta askerlerin tedavisine çadırlarda devam edilmiştir.⁶⁷⁷ Yenişehir'e sevk edilen hastalar Çatalca'ya kadar mekkarilerle, Çatalca'dan Yenişehir'e ise trenlerle gönderilmiş, hastalar Dömeke hastanesinde değil de öküz arabalarının üzerindeki tahtada tedavi edilmiştir.⁶⁷⁸

Osmanlı – Yunan Harbinde yaralanan askerlerin ilk müdahaleleri, tabur subayları tarafından seyyar hastanelerinde yapılmış, daha sonra bu yaralı askerler tedavi ve ameliyat için sabit hastanelerin bulunduğu merkezlere araçlarla taşınmıştır.⁶⁷⁹ Yaralı askerler sonra İstanbul'a yataklı vagonlarla gönderilmiştir.⁶⁸⁰ Osmanlı – Yunan Harbinde sağlık ve tahliye işlerinde yaşanan düzensizliğin sebebi, askeri hastane idaresinin tabiplere değil de savaşan subaylara verilmesiydi.⁶⁸¹ Bundan dolayı tabipler ordunun temizliği, iaşe ve bakımı hakkındaki düşüncelerini sunamamış, bazı talepler yerine getirilmediğinden hastaların ihtiyaçları düzgün bir şekilde karşılanmamıştır.⁶⁸²

⁶⁷⁴ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 57.

⁶⁷⁵ Uçar – Deniz, "Türk Tarihinde Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 111.

⁶⁷⁶ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 251.

⁶⁷⁷ Ersoy, "1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 58.

⁶⁷⁸ BOA, Y.PRK. BŞK, 54/11.

⁶⁷⁹ Uçar – Deniz, "Türk Tarihinde Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 111.

⁶⁸⁰ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 251.

⁶⁸¹ Uçar – Deniz, "Türk Tarihinde Askeri Sağlık Hizmetleri", s. 111.

Tablo 3: Hastanelerin Yeri ve Sağlık Personelinin Sayısı ⁶⁸³

Hastanelerin yeri	Cerrah	Tabip	Eczacı	Toplam
Yenişehir	26	42	19	87
Tırnova	3	4	3	10
Tırhala	2	6	2	10
Kardiça	3	4	2	9
Golos	2	4	3	9
Çatalca	2	3	2	7
Alasonya	2	3	3	8
Lihtor	2	3	2	7
Dömeke	2	4	2	8
Grebene	1	2	-	3
Karaferiye	2	2	1	5
Dışkata	1	2	1	4
Katerin	1	1	1	3
Kozköy	1	1	1	3
Naslıç	2	2	2	6
Toplam	52	83	44	179

Daha sonra sağlık ve tahliye işlemlerinin yetersizliğinden dolayı Kızılay (Hilal-i Ahmer Cemiyeti) bu harpte Roma, Van, Mekke ve Taif vapurlarını hasta ve yaralı askerlerin tahliyesi için kullanmıştır.⁶⁸⁴ Ayrıca Osmanlı Ordugâhında, Avrupalı cerrahlar ve Salib-i Ahmer'den heyet (Kızılhaç) bulunmuştur.⁶⁸⁵ Çatalca'da Rus Salib-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla 5 tabip ve 10 rahibeden oluşan küçük bir hastane

⁶⁸² Uçar – Deniz, “Türk Tarihinde Askeri Sağlık Hizmetleri”, s. 111.

⁶⁸³ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 251.

⁶⁸⁴ Uçar – Deniz, “Türk Tarihinde Askeri Sağlık Hizmetleri”, s. 111.

⁶⁸⁵ Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, s. 95.

tesis edilmiştir.⁶⁸⁶ Ayrıca hayvan sağlık işlerini de binbaşı rütbeli bir başveteriner ve veteriner subaylardan oluşan bir heyet yürütüyordu.⁶⁸⁷

1897 Osmanlı-Yunan Harbinde Yunanlılardan alınmış 255 harp esiri vardı, bunlar Selimiye Kışlasında kalmışlardır, antlaşma imzalandıktan sonra gönderilmişlerdir.⁶⁸⁸ Osmanlı Askerlerinden ise Atina’da 1 redif yüzbaşısı ve 200 kadar asker Nopli kalesinde bulunmuş bunlara 2 gün yetecek kadar 1 kıyye ekmekten başka ne para ne de arpa verilmiştir.⁶⁸⁹

3.5.2. Yunan Ordusu’nun Sağlık ve Tahliye İşlemi

Yunanistan sıhhiye birliklerinin eksikliğini harp boyunca hissetmiştir.⁶⁹⁰ Seferberlik sırasında birliklere, subay tabipler eşit bir şekilde dağıtılmış ancak yeteri kadar hasta bakıcı ve hasta-yaralı taşıma aracı olmadığından süreç zor geçmiştir.⁶⁹¹ Daha sonra hayır kurumları duruma ele atmıştır. Golos kasabasına Atina Kadınlar Derneği, Yenişehir’e İngilizler Kızıl haçı, Halkidiki’de ise İngiliz kadınları birer hastane açmıştır.⁶⁹² Ayrıca Yunanistan Sağlık Bakanlığı Zakynthos, Korfu, Kefalonya ve Atina’da, Alman Kızıl haçı da Fthiotida bölgesinde hastane açarak eksiklikleri gidermeye çalışmışlardır.⁶⁹³ Önceden yapılmış bir hazırlığın olmaması hasta ve yaralıların taşınmasında işleri zorlaştırmış, ordunun geri çekilmesi üzerine özel kişilerden toplanan taşıma araçları dağılmıştır.⁶⁹⁴

⁶⁸⁶ Şimşek, “Norveçli Doktor Hans Dae’nin Gözünden 1897 Osmanlı-Yunan Harbi’nde İlk Yardım ve Tedavi Hizmetleri”, s. 164.

⁶⁸⁷ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 252.

⁶⁸⁸ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 253.

⁶⁸⁹ BOA, Y. A. HUS, 379/20.

⁶⁹⁰ Chalil, “Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi”, s. 41.

⁶⁹¹ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 75.

⁶⁹² Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 75.

⁶⁹³ Chalil, “Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi”, s. 41.

⁶⁹⁴ Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s. 75.

SONUÇ

1897 Osmanlı-Yunan Harbinin meydana gelmesindeki en önemli neden Girit meselesi olmuştur. Osmanlı Devleti Girit'in huzuru ve refahı için uğraşsa da Yunanistan siyasi emelleri için adada sağlanan güven ve barış ortamını bozmaya çalışmıştır. Müslüman köylerine katliamlar yapmış, kanlı çatışmalar çıkmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti Yunanistan'a şiddet ve kan yoluyla değil diplomasi ile cevap vermeye çalışsa da Girit meselesi iki devlet arasındaki sorun olmaktan çıkarak, devletlerarası bir mesele haline gelmiştir.

Daha sonra Osmanlı Devleti Girit için ıslahat yolunu tercih etmeye başlamıştır. Ancak ıslahat düşüncesi de Yunanistan'ı pek memnun etmemiş, faaliyetlerine kaldığı yerden devam ederek meseleyi uzatmayı başarmıştır. Çünkü Yunanistan Girit'i istediği şekilde elde edemeyeceğini anlamış ve adaya asker çıkarmıştır. Yunanistan'ın bu yaptıkları Osmanlı Devleti'ni yeni bir harbe sürüklemiştir. Bu durum hem Osmanlı Devleti'nin hem de Büyük Devletlerin hoşuna gitmemiştir.

Artan sınır tecavüzleri Osmanlı Devleti'nin harp hazırlıklarına başlamasına sebep olmuştur. II. Abdülhamit harp yanlısı değildir ama süreç harbe yol açmıştır. Osmanlı Ordusu harpte büyük bir zafer elde ederek tüm dünyaya harika bir cevap verse de, masada istenilen başarıyı sağlayamamıştır.

1897 Osmanlı – Yunan Harbinde Askeri İaşe konusu ise harp tarihimiz açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Çünkü bir harbin şekillenmesini sağlayan en önemli meselelerden biri ikmal ve iaşenin orduya eksiksiz bir şekilde temin edilmesini sağlamaktır. Nitekim 1897 Osmanlı – Yunan Harbinde ikmal ve iaşede yaşanan aksilikler cephe içinde ve dışında askeri açıdan büyük sorunlara yol açmıştır. Aksiliklerin ana kaynağı ise Osmanlı Devleti'nin sanayide geri kalmışlığıdır. Bu geri kalmışlık ordunun ihtiyaçlarının istenilen zamanda gönderilmemesine sebep olmuştur.

İkmal ve iaşenin hızlı bir şekilde gerçekleşebilmesini sağlayan en büyük pay ise ulaşıma aittir. Osmanlı Devleti bunun için Selanik demiryolu hattını kullanmış, demiryolu olmayan yerlerde ise sevkiyatı ilkel taşımacılık yöntemleriyle sağlamaya çalışmıştır. İkmal ve iaşenin istenilen şekilde gerçekleşmemesi askerlerin

beslenmesinde, sıkıntı yaşanmasına sebep olmuştur. Harp sırasında ikmal ve iaşe açısından sıkıntı yaşamamak için maddi anlamda güçlü olmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbîâli Evrak Odası

951/71256, 975/71706, 957/71773, 1080/80992.

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi

207/112.

İrade Eyalet-i Mümtaze Mısır

20/936.

Yıldız Sadaret Hususi Evrakı

373/1, 379/20.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı

91/49.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı

158/49, 159/00058

Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat

133/52, 136/25, 136/39

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı

49/105, 51/73, 54/11.

Yıldız Tasnidi Perakende Evrakı Yâverân ve Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi

20/115.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı

37/12.

Yıldız Tasnifi Perakende Posta Ve Telgraf Nezareti Maruzatı

12/129, 15/28.

2. Telif ve Tetkik Eserleri

1897 Türk-Yunan Harbi. (1982). Haz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Türk Asker Büyükleri ve Zaferleri Seri No: 5.

Adıyeke, Ayşe Nükhet – Adıyeke, Nuri. (2021). *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Adıyeke, Ayşe Nükhet. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Adıyeke, Nükhet. (1993). “Osmanlı Kaynaklarına Göre Türk-Yunan İlişkilerinde Girit Sorunu (1896)”, *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3(1): 335-346.
- Afyoncu, Erhan. (2016). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Akay, Tolga. (2021). *Osmanlı Ordusunda At (1856-1908)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Akçura, Yusuf. (2018). *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda)*. İstanbul: Parola Yayınları.
- Akyıldız, Ali. (2019). *Osmanlı'da Ulaşımın Modernleşmesi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Alpmansu, Yusuf – Özen, Gani – Hünoğlu, Burhanettin. (1995). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri (Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri'nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik 1299-1913)*, III ncü Cilt, 7 nci Kısım, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Ark, Gökhan. (2018). “Megali Idea'dan Önyargı ve Güvensizliğe Türk-Yunan İlişkileri”, *International Journal of Academic Value Studies* 4(22): 842-851.
- Armaoğlu, Fahir. (2017). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ateş, Oral. “Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Asker ve İaşesi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)* 2(8): 286-316.
- Atılğan, Cem. (2019). *Osmanlı-Yunan Harbi (1897) Literatürünün Harp Tarihçiliği Açısından Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, H. Veli. (2018). “1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyanı Karşı Alınan Önlemler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 3(2): 303-334.

- Aydın, Meltem. (2015). *Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye*. İstanbul: Demavend Yayınları.
- Ayışığı, Metin. (2013). *Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aysal, Necdet – Tepe, Cemal. (2019). *Osmanlı-Yunan Savaşı (Dömeke Meydan Muharebesi)*. Cilt: 2, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aysal, Necdet. (2016). *Osmanlı-Yunan Seferi*. Ankara: Kitabevi.
- Bartlett, Ellis Ashmead. (2014). *Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı*. (Çev: Orhan Sakin) İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Beydilli, Kemal. (2012). “Vak’a-i Hayriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Beyhan, Mehmet Ali. (2011). “Girit’e Dair Önemli Bir Kaynak Mahmud Celaleddin Paşa’nın Girit İhtilâli Tarihi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi 3 (22)*: 133-155.
- Cengiz, Hasan Ali. (2018). “Halepa Fermanı ve Sonrası Girit’te Yapılan Düzenlemeler”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 8(16)*: 74-89.
- Chalil, Charoun. (2019). *Yunan Tarih Yazımına Göre 1897 Osmanlı-Yunan Harbi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Clogg, Richard. (2018). *Yunanistan’ın Kısa Tarihi*. (Çev: Dilek Şendil). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Değirmenci, Kevser. (2019). “1841 Girit İsyanı Öncesi Girit Valisi Mustafa Naili Paşa’nın Adada Aldığı Önlemler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (62)*: 40-59.
- Engin, Vahdettin- Uçar, Ahmet- Doğan, Osman. (2013). *Osmanlı’da Ulaşım/ Kara-Deniz-Demiryolu*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

- Ersoy, Mesut. (2015). *1897 Türk-Yunan Savaşında Türk Ordularındaki Askeri Sağlık Hizmetleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eser, Murat. (2019). *Eleftherios Venizelos*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. (2018). *Bir Osmanlı Valisinin Hazine Sonu: Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökçen, Salim. (2010). *Türkiye’de Rum – Yunan Vahşet ve Terörü*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Greene, Molly. (2018). *Osmanlı Devleti ve Rumlar*. (Çev: Zeynep Rona). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gümüş, Musa. (2016). “1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan: Namık Kemâl’den Tespitler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5(1): 28-41.
- Günay, Necla. (2005). “Filiki Eterya Cemiyeti” *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Dergisi* 6(1): 263-287.
- Gürel, Şükrü S. (1995). *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Halaçoğlu, Yusuf. (1981). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Osmanlı Araştırmaları* 02 (02): 123-132.
- Halaçoğlu, Yusuf. (2004). “Menzil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Hasırcızade. (1989). *Abdülhamid Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi*. İstanbul: Feriât Yayınları.
- Hülagü, Metin M. (2001). *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 131.
- Hülagü, Metin. (2008). *Osmanlı-Yunan Savaşı Abdülhamid’in Zaferi*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.
- İnalçık, Halil. (2020). *Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı Devleti’nin Avrupa Tarihindeki Yeri*. İstanbul: Kronik Kitap.

- Jelavich, Barbara. (2020). *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Johnston, R. M. (2021). *Kısa Fransız İhtilali Tarihi*. (Çev: Ali Kaan Cerit). İstanbul: Indie Kitap.
- Jorga, Nicolae. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 4. Cilt (1640-1774)*. (Çev: Nilüfer Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Jorga, Nicolae. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5. Cilt (1774-1912)*. (Çev: Nilüfer Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kalelioğlu, Oğuz. (2009). *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kanat, Sedat. (2018). “Dönemin Fransız Gazetelerinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 62: 447-464.
- Kara, Adem. (2005). “1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Anadolu’da Alınan Tedbirler”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8(14): 115-131.
- Kara, Hidayet. (2020). *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karagöz, Mevlüt. (2019). Osmanlı Sefer Organizasyonlarında ve Birinci Dünya Savaşında Menzil Hizmetleri . *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* (35): 27-54 .
- Karal, Enver Ziya. (1988). *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)*, Cilt: VIII, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal, Enver Ziya. (2017). *Osmanlı Tarihi (Nizam- Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)*, Cilt: V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karaman, Mehmet Ali. (2018). “Fransız İhtilali’nin Osmanlı İmparatorluğu’na Etkileri”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 44: 62-79.
- Karpat, H. Kemal. (2017). *Osmanlı’da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Kavas, Ahmet. (2009). “Sömürgecilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Kayıran, Mehmet – Metintaş, Mustafa Yahya. (2008). “Türk-Yunan İlişkileri (1878-1952)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi 1(3)*: 33-73.
- Kış, Salih. (2017). *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü Von Der Goltz Paşa (1883-1895)*. Konya: Palet Yayınları.
- Kıtrömılıdes, Paschalıs M. (2021). *Aydınlanma ve Devrim Modern Yunanistan’ın Kuruluşu*, (Çev: Sinem Güldal), İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Kocabaş, Süleyman. (1988). *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Köksal, Ahmet. (2018). “1897 Türk-Yunan Harbi’nde Trabzon Redif Taburları”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi 12(24)*: 235-268.
- Köstüklü, Nuri. (2020). “1821 Yunan İsyanı ve Sultan II. Mahmud’un Bilinmeyen Bir Fermanı”, *Belgi Dergisi 2(19)*: 2030-2036.
- Kutluoğlu, Muhammed Hanefi. (2000). “Kavalalı İbrahim Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Küçükcalay, A. Mesut. (1997). “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2(2)*: 51-68.
- Langensiepen, Bernd – Güleriyüz, Ahmet. (2014). *1828-1923 Osmanlı Donanması*. (Çev: James Cooper- Renan Mengü). İstanbul: Denizler Kitabevi.
- Lewis, Bernard. (2017). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (Çev: Boğaç Babür Turna). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Maden, Fahri. (2007). “Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Gelişmesi ve Mora İsyanı (1821)”, *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(39)*: 163-177.

- Malhut, Mustafa. (2020). “93 Harbi Sonrasında Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere’nin Tutumu”, *Journal of Anglo-Turkish Relations (JATR)* 1(1): 67-96.
- Menekşe, Metin. (2018). “Girit’teki Muhtacîn-i İslamiye’ye Yönelik Aydın Vilayeti’nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 18(37): 443-473.
- Mercan, Evren. (2015). *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Denizcilik Stratejileri Çerçevesinde Gemi Tedarik ve İnşa Faaliyetleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Mercan, Evren. (2018). *II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Millas, Herkül. (2020). *Yunan Ulusunun Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, Gülser. (2006). “Osmanlı Gazetesinin (1897-1904) Girit İsyanlarına Bakışı”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 7(2): 89-111.
- Ortaylı, İlber. (2018). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (2020). *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Ovalı, A. Şevket. (2007). “Tarihsel Bir Perspektiften Batı-Yunanistan İlişkisinin Siyasal Arka Planı (1821-1945)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 01(62): 165-195.
- Ozıl, Ayşe. (2016). *Anadolu Rumlari: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*. (Çev: Ali Özdamar). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ölmez, Adem. (2009). “1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’nda Epir Cephesinin Savaşın Sonucuna Etkileri”, *Şarkiyat İlim Araştırmaları Dergisi (I)*: 81-88.
- Örenç, Ali Fuat. (2007). “1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması”, *Tarih Dergisi* 46: 37-84.

- Örenç, Ali Fuat. (2011). , “Yunanistan’ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih 11*: 5-32.
- Örenç, Ali Fuat. (2020). *Balkanlarda İlk Durum Unuttuğumuz Mora Türkleri*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Özcan, Azmi. (2005). “Milliyetçilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Özsüer, Esra. (2016). “19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Türkiyat Mecmuası 26(2)*: 325-344.
- Öztuna, Yılmaz. (2018). *Osmanlı Devleti Tarihi Siyasi Tarihi Birinci Cilt*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Panzac, Daniel. (2020). *Osmanlı Donanması (1572-1923)*. (Çev: Ahmet Maden-Sertaç Canpolat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Paşa, Hasan Rami. (2011). *Hatırat Büyük Facia-Büyük Dram*. (Çev: Cahit Kayra). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Pirinççi, Ferhat. (2006). “Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 46(1)*: 53-78.
- Reyhan, Cenk. (2006). “Girit Vilayet Nizamnamesi”, *Memleket Siyaset ve Yönetim 1(2)*: 138-173.
- Salışık, Selahattin. (1968). *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Eterniki Eterya*. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti. Yayınları.
- Sander, Oral. (2017). *Siyasi Tarih- İlkçağlardan 1918’e*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sannay, Sabri Can – Turan, Cem. (2019). “Askeri Zaferden Diplomatik Yenilgiye Bir Örnek: 1897 Dömeke Meydan Muharebesi ve Sonrasında Meydan Gelen Gelişmeler”, *Turkish Studies International Academic Journals Historical Analysis 14(4)*: 989-1000.

- Serbestoğlu, İbrahim. (2013). “1897 Türk-Yunan Savaşı’nda Ecnebilerin Zararlarının Tazmin Meselesi”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 34(34): 223-243.
- Serbestoğlu, İbrahim. (2014). “Yunanistan’a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu”, *Belleten* 283 (78): 1075-1098.
- Smith, Michael Llewelly. (2002). *Yunan Düşü.* (Çev: Halim İnal). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Smith, Michael Llewelly. (1978). *Anadolu Üzerindeki Göz.* (Çev: Halim İnal). İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Sun, Selim. (1965). *1897 Osmanlı-Yunan Harbi.* Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri No: 6.
- Şakir, Ziya. (2011). *1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid’in Gizli Siyaseti.* İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Şenışık, Pınar. (2014). *Girit: Siyaset ve İsyan 1895-1898.* İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Şenses, Mihriban. (2019). “İmparatorluk ve Ulus Devlet”, *Liberal Düşünce Dergisi* 95(24): 87-98.
- Şimşek, Kamuran. (2018). “Norveçli Doktor Hans Dae’nin Gözünden 1897 Osmanlı-Yunan Harbi’nde İlk yardım ve Tedavi Hizmetleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 1(33): 149-181.
- Toprak, Serap. (2011). “1821 Mora İsyanı”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6: 317-328.
- Toprak, Serap. (2012). “Megali İdea’ya Bir Örnek: Girit”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1(1): 118-142.
- Turan, Mustafa. (2014). “Avrupa Devletlerinin Osmanlı Politikaları ve 1821 Yunan İsyanı”. Tehcirin 100. Yılında Osmanlı’nın Son Dönemdeki İsyanları Uluslararası Sempozyumu, (ss. 339-347). Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır.
- Turan, Şerafettin. (1951). “1829 Edirne Antlaşması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 9(1-2): 111-151.

- Turan, Şerafettin. (1994). “Edirne Antlaşması”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Türkmen, Zekeriya. (2001). “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)* (12): 219-244.
- Uçar, Muharrem – Deniz, Süleyman. (2012). “Türk Tarihinde Askeri Sağlık Hizmetleri”, *TAF Koruyucu Tıp Bülteni 1(11)*: 103-118.
- Uçarol, Rıfat. (2019). *Siyasi Tarih (1789-1914)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Uluerler, Sıtkı. (2020). “Fransız İhtilali ile Değişen Avrupa Düzeninde Osmanlı Devleti’nin Uygulamaya Çalıştığı Denge Siyaseti ve Sonuçları (1797-1801)”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20: 51-80.
- Uyar Mesut – Erickson, Edward J. (2020). *Osmanlı Askeri Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (2019). *Osmanlı Tarihi (İstanbul’un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman’ın Ölümüne Kadar)*, Cilt: II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yasamee, Feroze A. K. (2020). *Abdülhamid’in Dış Politikası*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Yaycı, Cihat. (2020). *Yunanistan Talepleri (Ege Sorunları) Soru ve Cevapları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, Seyfi – Sofuoğlu, Adnan. (2010). *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*. Ankara: Köksav Yayınları.
- Yıldırım, Yavuz. (2019). “Fransız Devriminde Yurttaşlık ve Etkilerine Dair Bir Değerlendirme” *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (21): 251-271.
- Yıldız, Gültekin (Ed). *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yılmazçelik, İbrahim – Aksın, Ahmet. (2001). *Osmanlı – Yunan Harbi (Osmanlı-Yunan Seferi 1313/1897)*. İzmir: Akademi Kitabevi.

Yılmazçelik, İbrahim – Aksın, Ahmet. (2007). *Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Yorulmaz, Naci. (2018). *Büyük Savaşın Kara Kutusu*. İstanbul: Kronik Kitap.

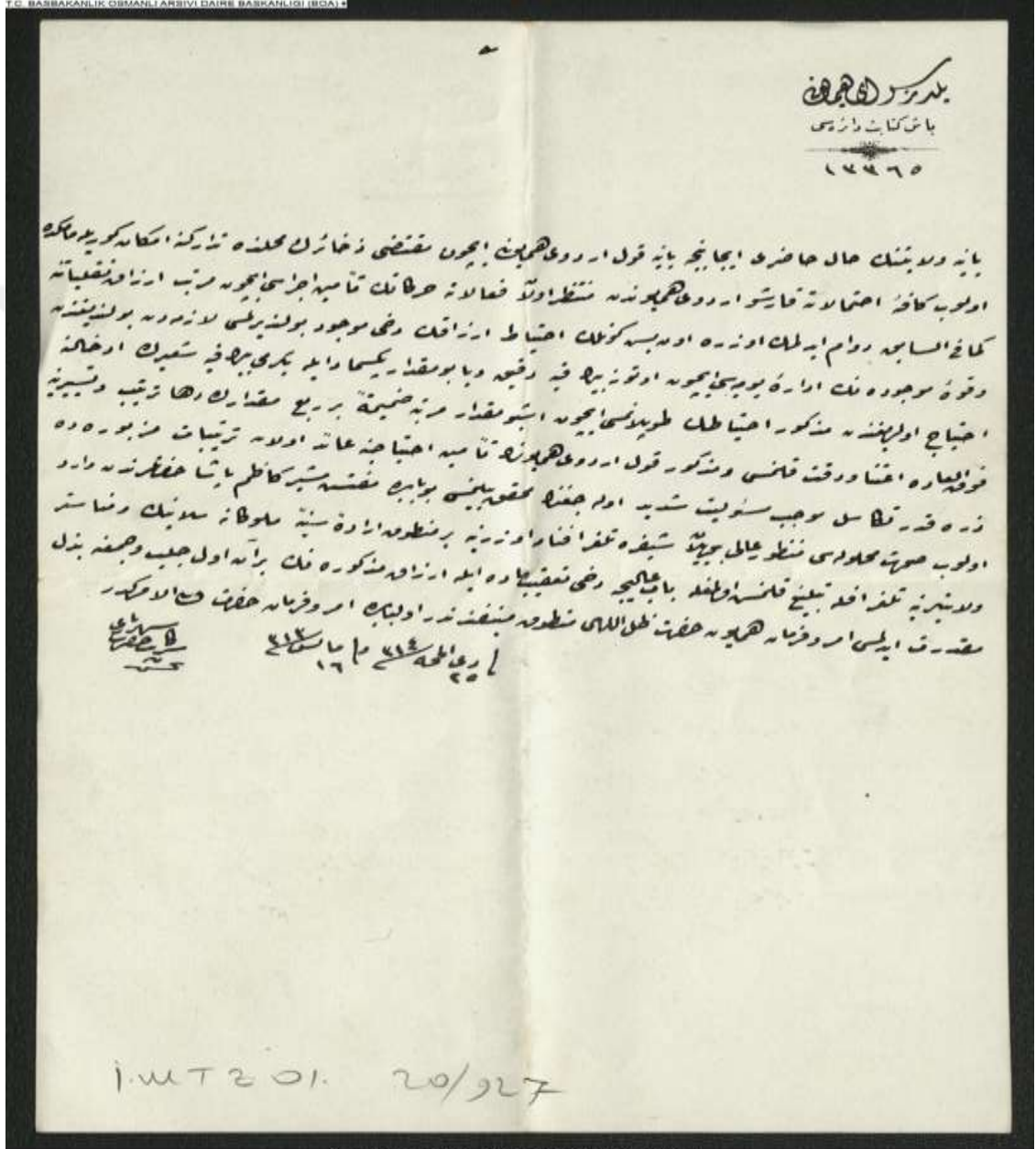
3. İnternet Adresleri

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/26266>, (Erişim tarihi: 14.10.2021).

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/7874>, (Erişim tarihi: 29.11.2021).

EKLER

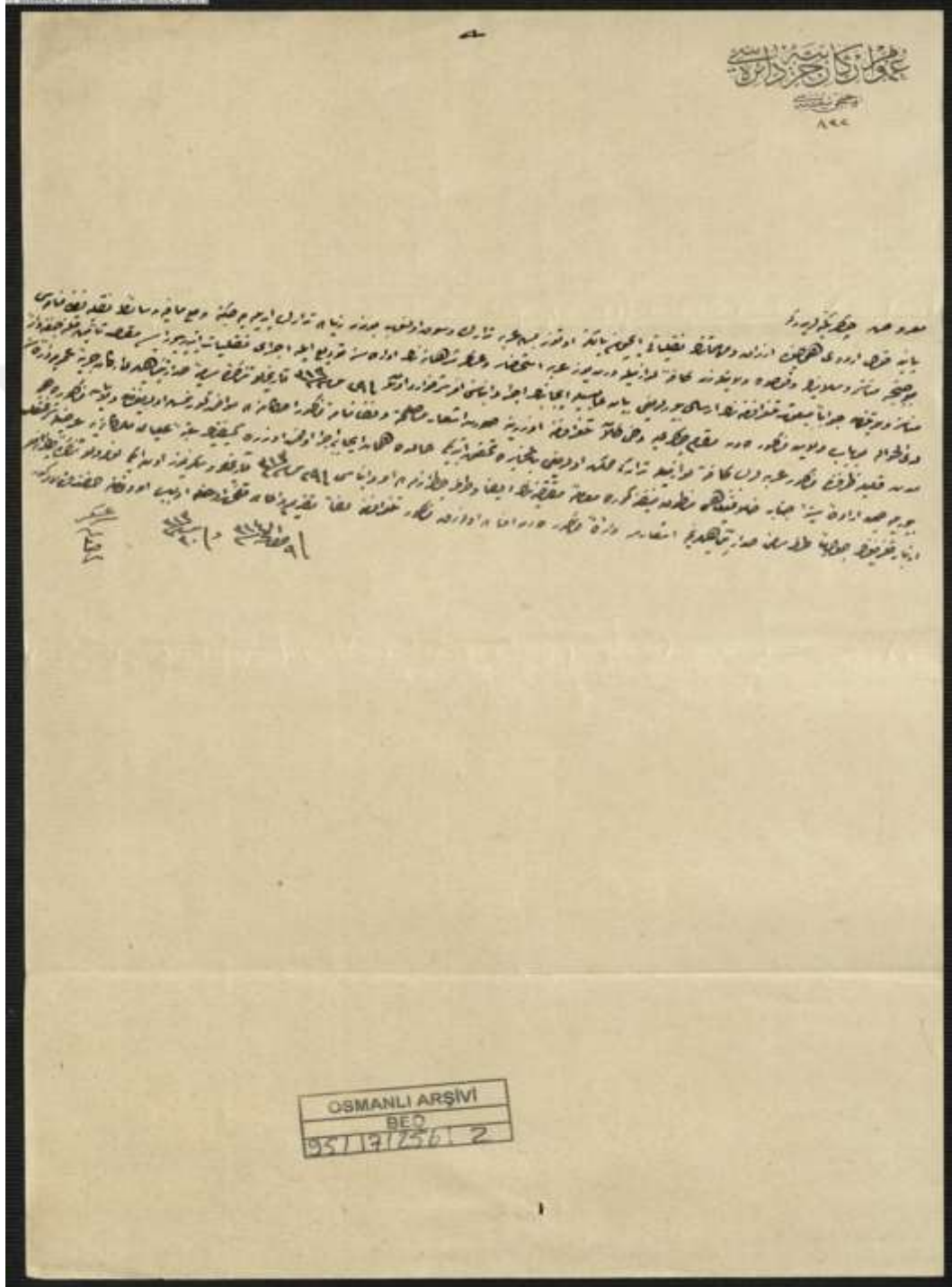
Ek 1. Yanya Kolordusu'na lazım olan zahirenin gönderilmesine itina ve dikkat edilmesi hususu Manastır ve Selanik vilayetlerine bildirildiğinden Babıalî'ce de konunun takip edilmesi.

İ.MTZ.(01).00020.00927.001

BOA, İ.MTZ, 20/927.

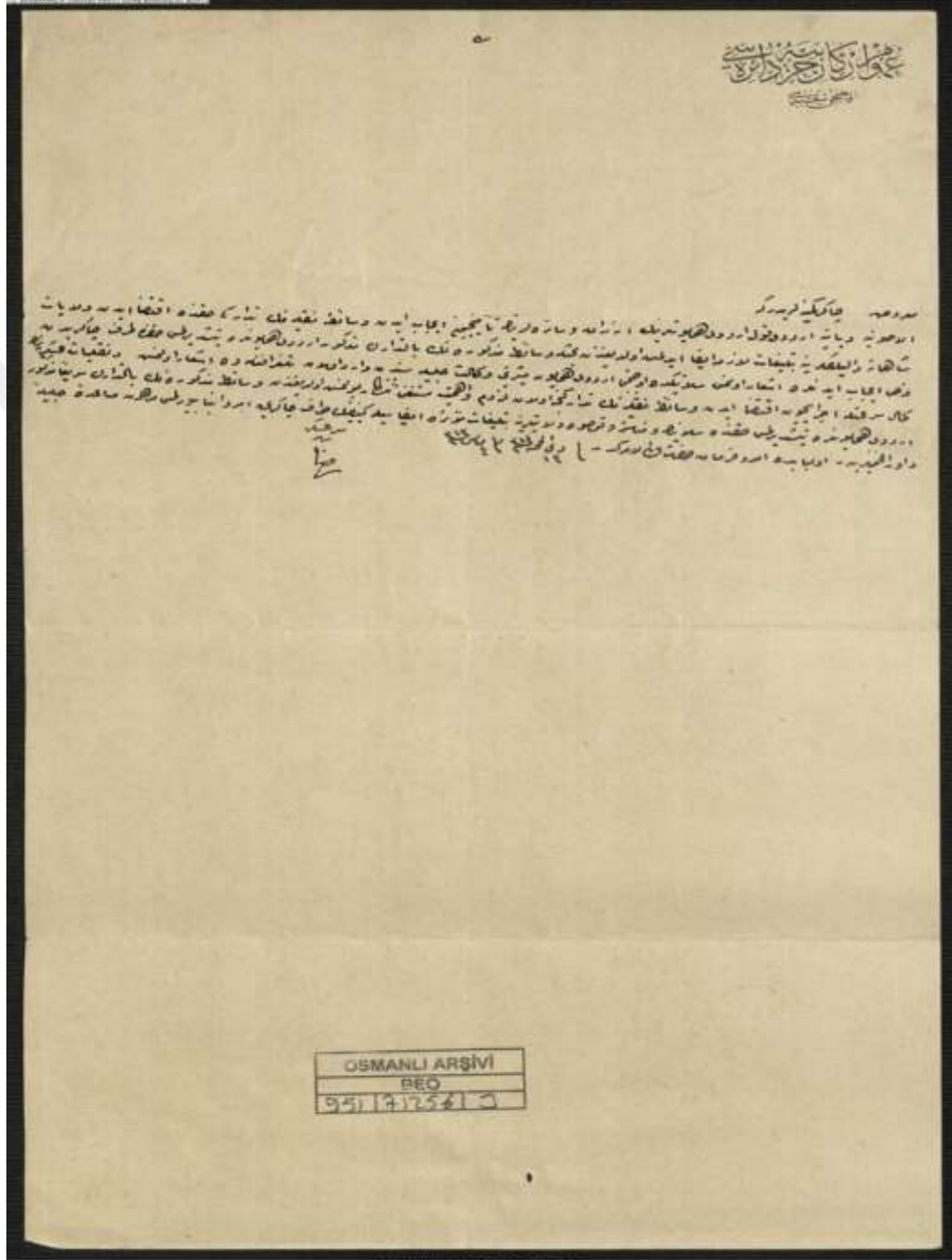
Ek 2. Yanya kolordu erzakının nakli için icab eden dört yüz arabadan iki yüzünün Manastır ve yüz adedinin Selanik ve Kosova vilayetinden tedarik edilip gönderilmesi. (Harbiye; 71101)

BEO.000951.071256.002

BOA, BEO, 951/256.

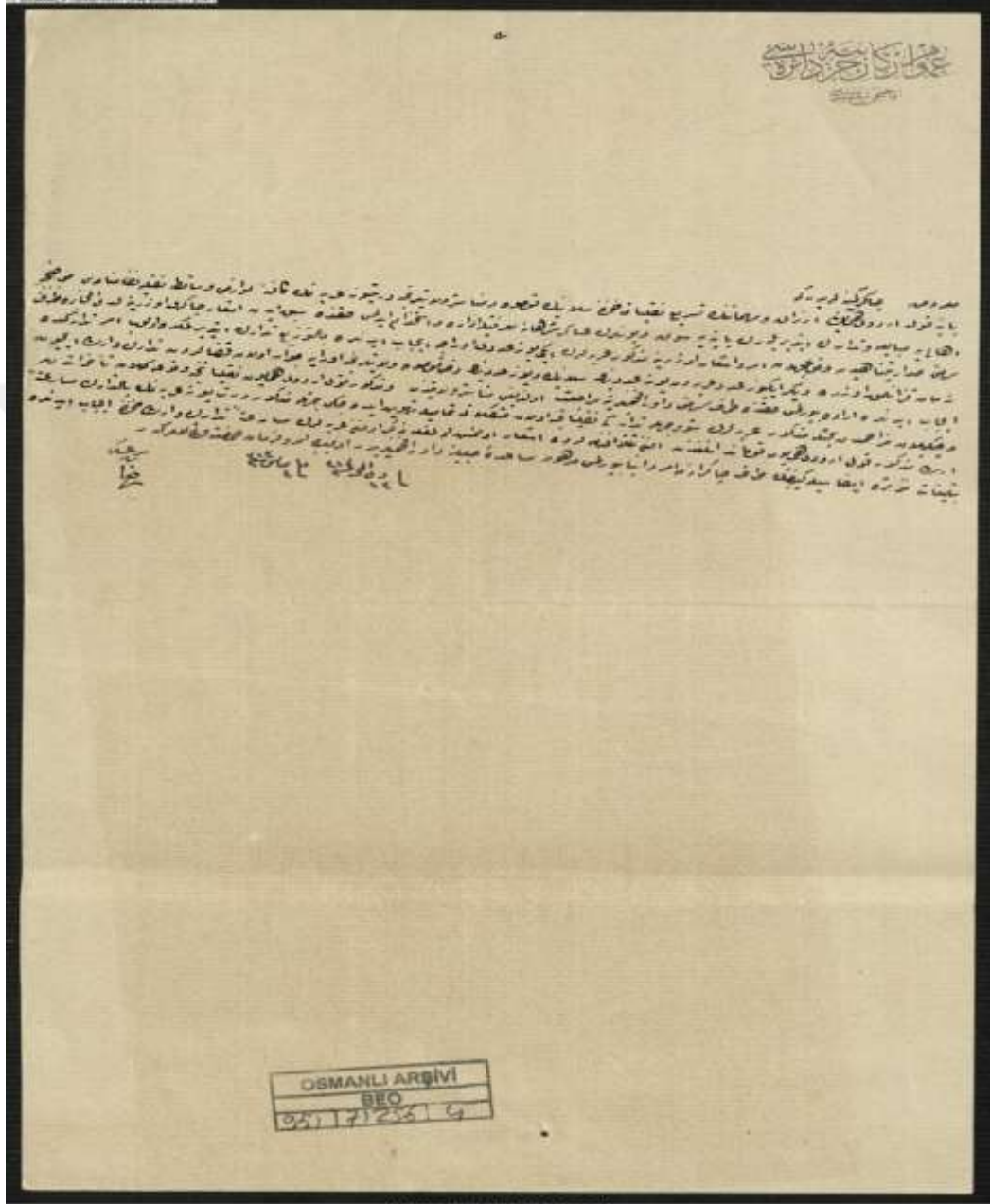
Ek 3. Yanya kolordu erzakının nakli için icab eden dört yüz arabadan iki yüzünün Manastır ve yüz adedinin Selanik ve Kosova vilayetinden tedarik edilip gönderilmesi. (Harbiye; 71101)

BEO.000951.071256.003

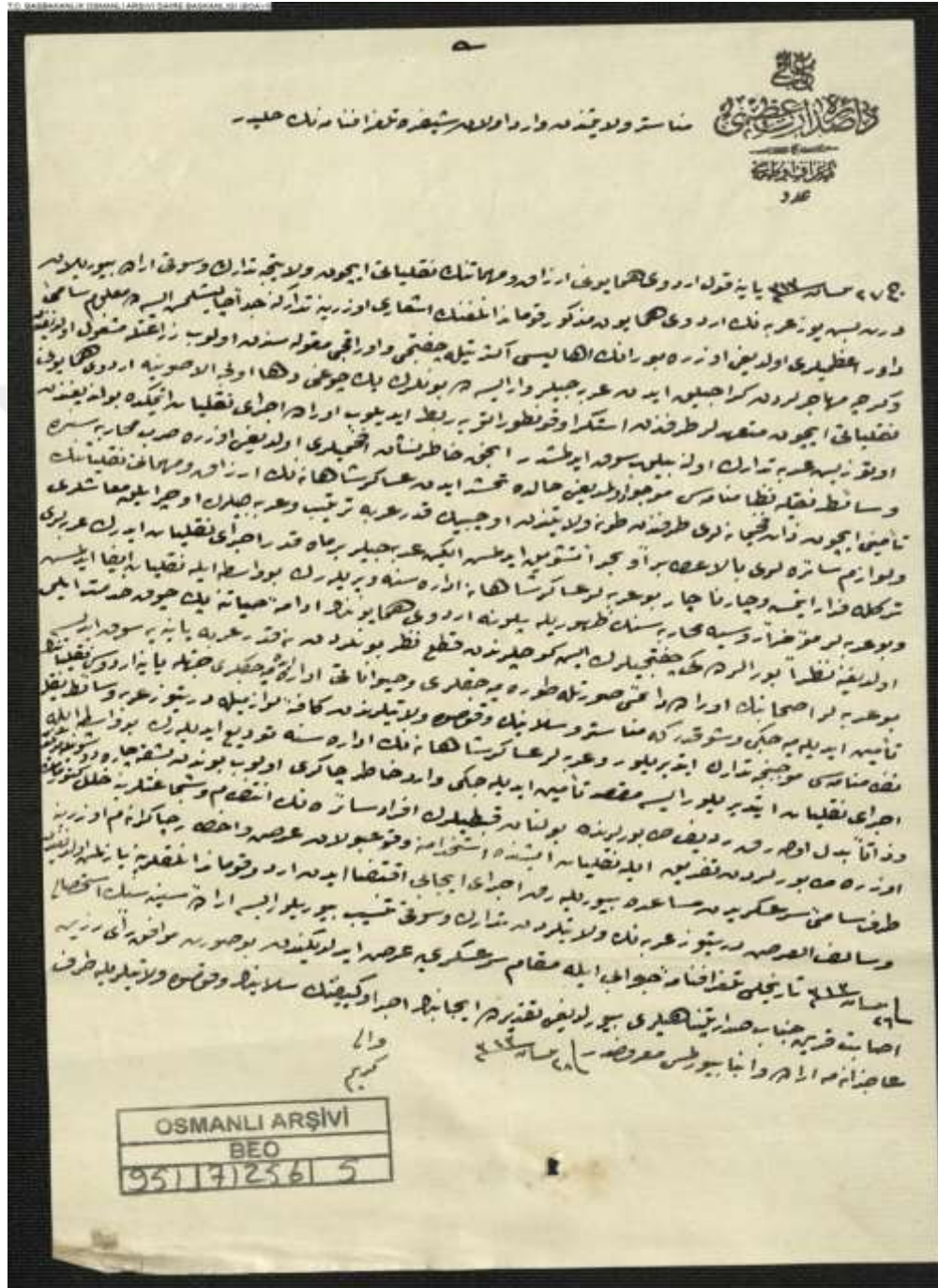
BOA, BEO, 951/256.

Ek 4. Yanya kolordu erzakının nakli için icab eden dört yüz arabadan iki yüzünün Manastır ve yüz adedinin Selanik ve Kosova vilayetinden tedarik edilip gönderilmesi. (Harbiye; 71101)

BOA, BEO, 951/256.

Ek 5. Yanya kolordu erzakının nakli için icab eden dört yüz arabadan iki yüzünün Manastır ve yüz adedinin Selanik ve Kosova vilayetinden tedarik edilip gönderilmesi. (Harbiye; 71101)

BEO.000951.071256.005

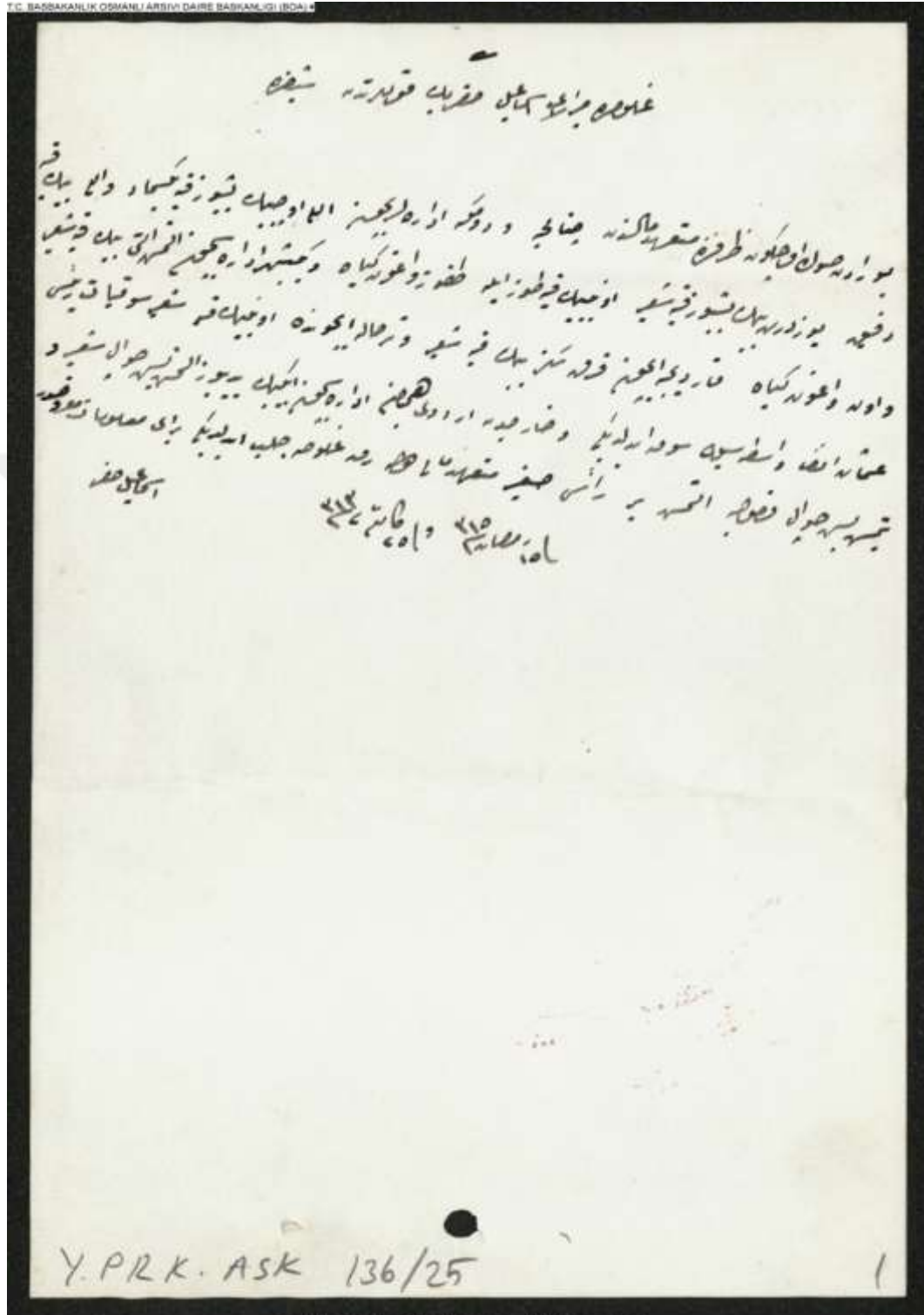
BOA, BEO, 951/256.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

Y.PRK.ASK,00136,00039,001

116

Ek 7. Çatalca ve Dömeke İdareleri için gereken erzakın Golos'a celb edildiği.

Y.PRK.ASK.00136.00025.001

BOA, Y.PRK.ASK, 136/25.

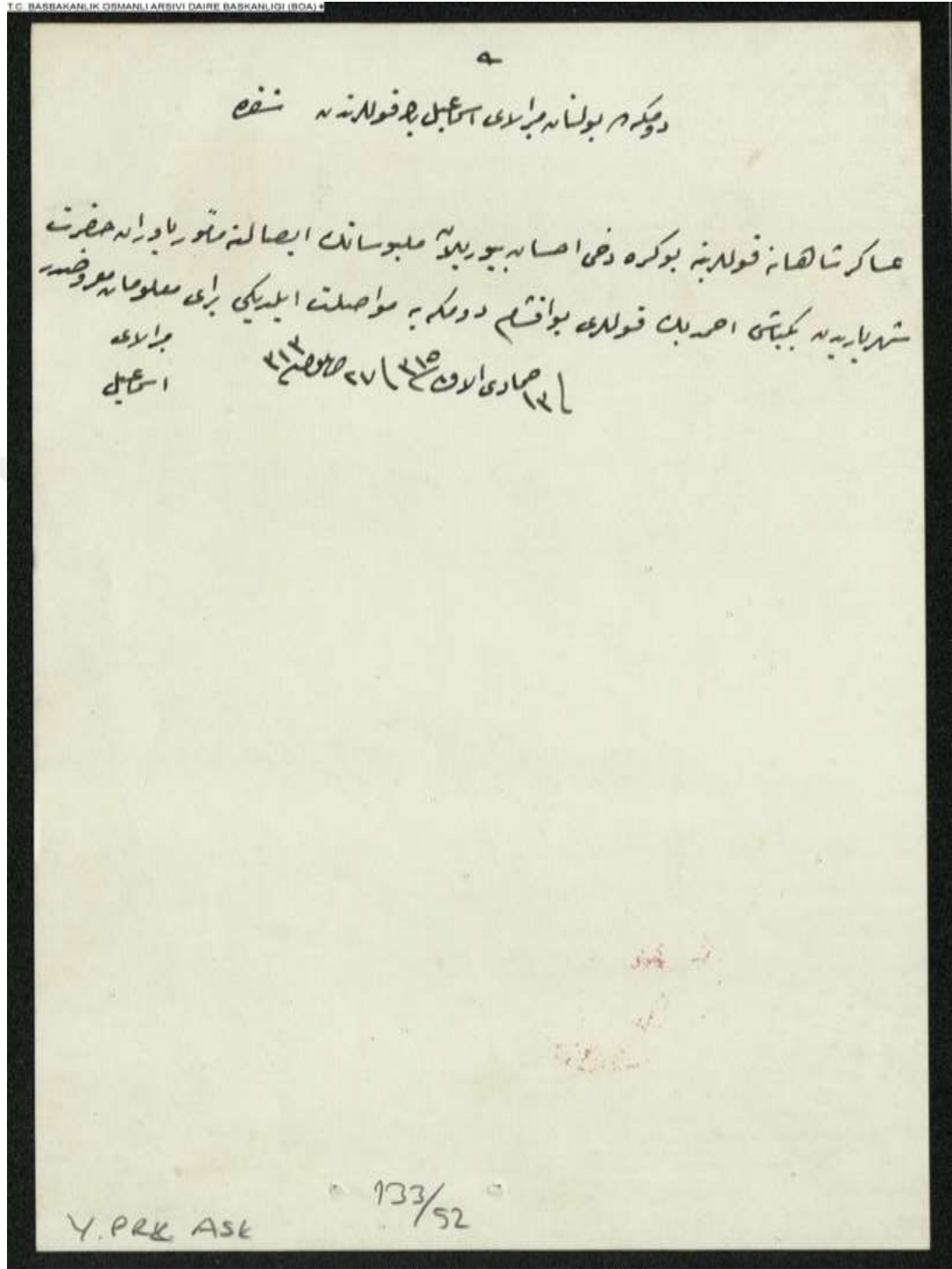
Ek 8. Çatalca ve Dömeke İdareleri için gereken erzakın Golos'a celb edildiği.

Y.PRK.ASK.00136.00025.002

BOA, Y.PRK.ASK, 136/ 25.

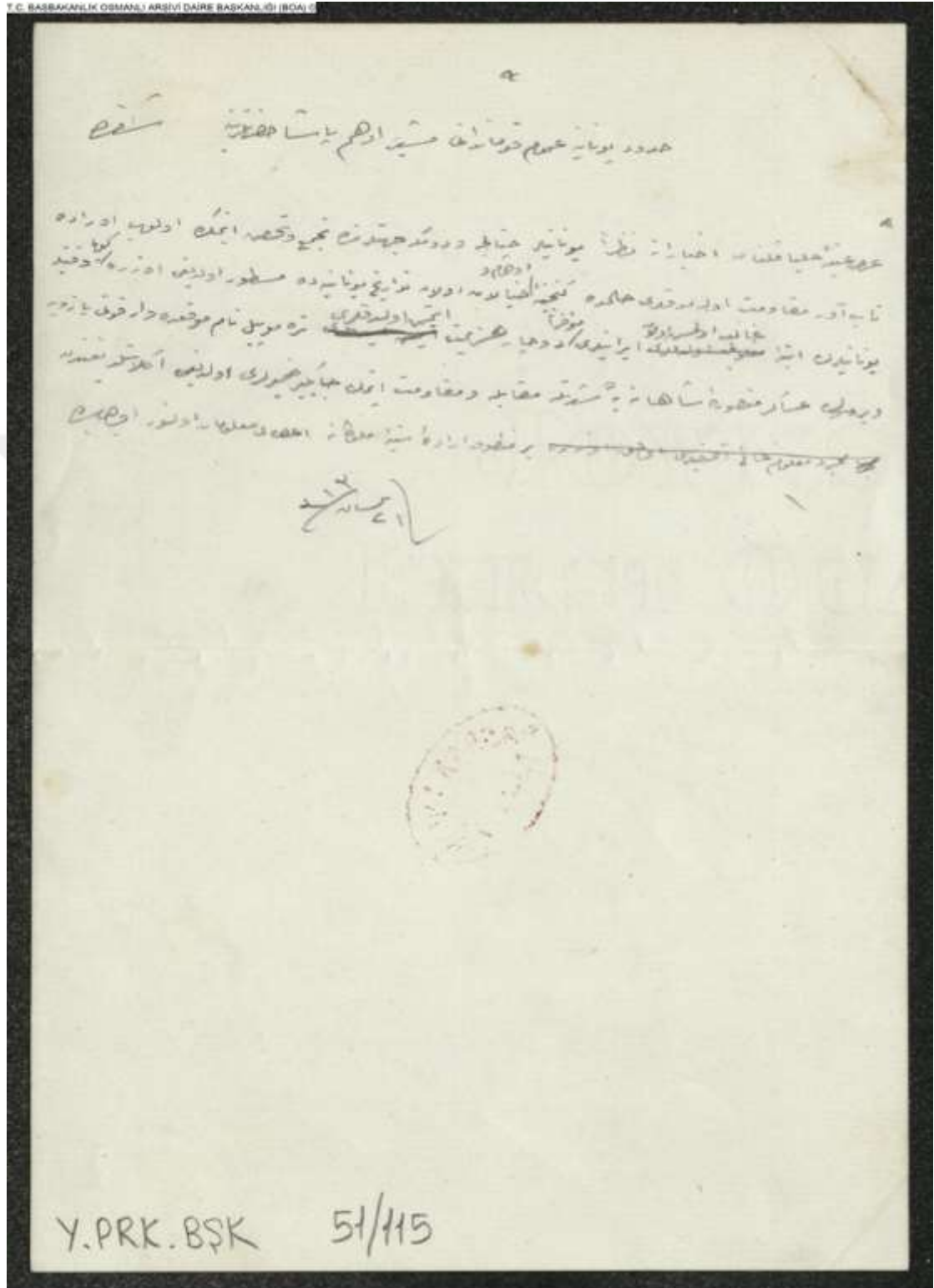
Ek 9. Askerler için gönderilen melbusatın Dömeke'ye ulaştığı.

Y.PRK.ASK.00133.00052.001

BOA, Y.PRK.ASK, 133/52.

Ek 10. Yunanlıların, Çatalca ve Dömeke mevkillerine yığınak yapmaları.

BOA, Y.PRK.BŞK, 51/ 115.

Ek 11. İane Merkez Komisyonu'nun elinde bulunan ve muhtelif yerlerden topladığı iaşe hakkında Hanya'dan Dersaadet İngiltere Sefareti' ne çekilen telgraf.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

Le 10 1899
N° d'arrivée
Reexpédié à
Signature de l'employé

Le 10 1899
Transmis par
Commencé à
Fin à
Signature de l'employé

TELEGRAMME

L'Etat n'accepte aucune responsabilité

De Pour

N° de dépôt	Nombre de mots	Group	Date du dépôt	Heures	Minutes	Etat ou soir	Vues	Indications aux lettres
1092								

فیه دوه درمادیه اکثره سفارته

لوندیه برده ای سفارته کیسه ایسم

اعانه مرکز قومیسوریه یوزاره کتیره مرمود بولانه دیتلک ددیه کون کفایت ایسه جله حق

بایا عاقبت بایانیه تقدیریه ایدیه و معامله جمعیته کیمیه حواله برنجی ددیه حواله

تقدیریه و سیاهیه ۱۰۵۰ حواله برنجی دایره بولانه مستحکم قادیریه ادره بایا

دیره تقدیریه ۷۵۰۰ بایا اسیا دایره حواله برنجی دیتلک ۲۰۰۰ کیلو دایره

دایره حواله ایدیه ۱۷۱ کس قومیه اعانه قومیسوریه اعانه اتمیه اولون

بایا اتمیه کس معامله کما اعانه قومیسوریه اسی ۲ لیل احیاط آخیرس اولون

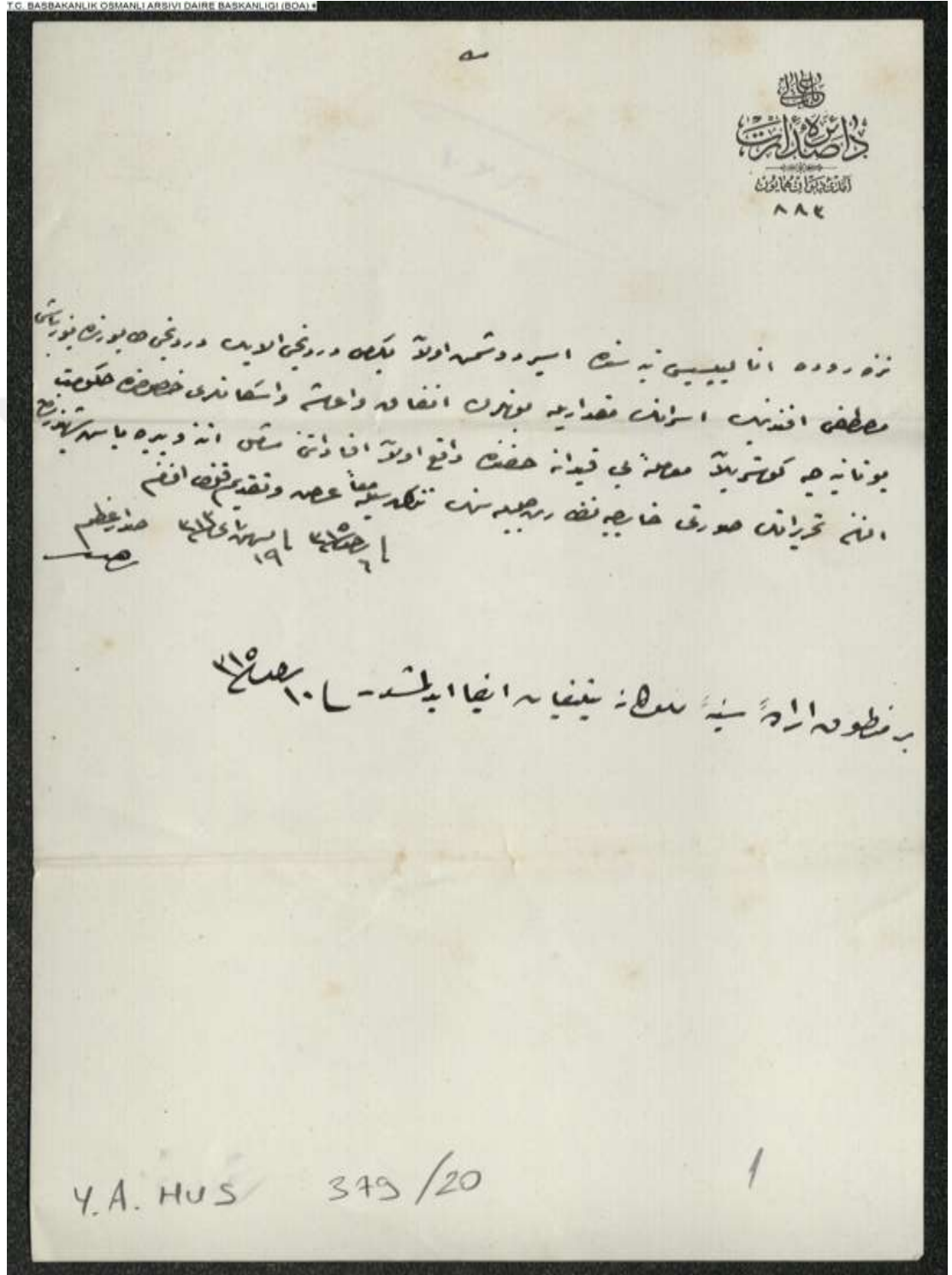
سینیه

۷. MTV 158/49

Y.MTV.00158.00049.001

BOA, Y.MTV, 158/ 49.

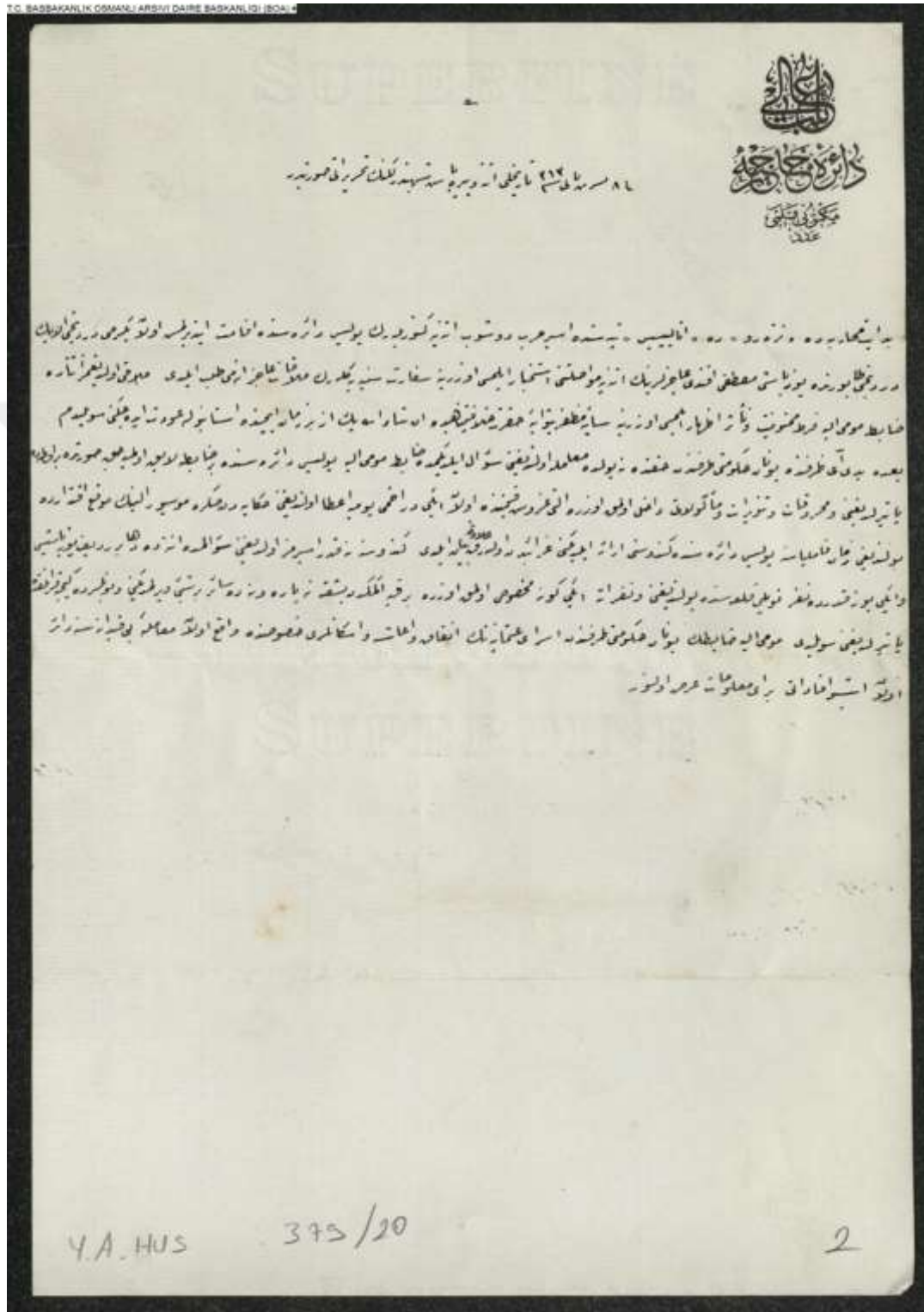
Ek 12. Yunan Muharebesi'nde esir düşen iki zabitle iki yüz nefere mesken ve iaşe bakımından fena muamele edildiği.

Y_A__HUS_00379.00020.001

BOA, Y.A.HUS, 379/ 20.

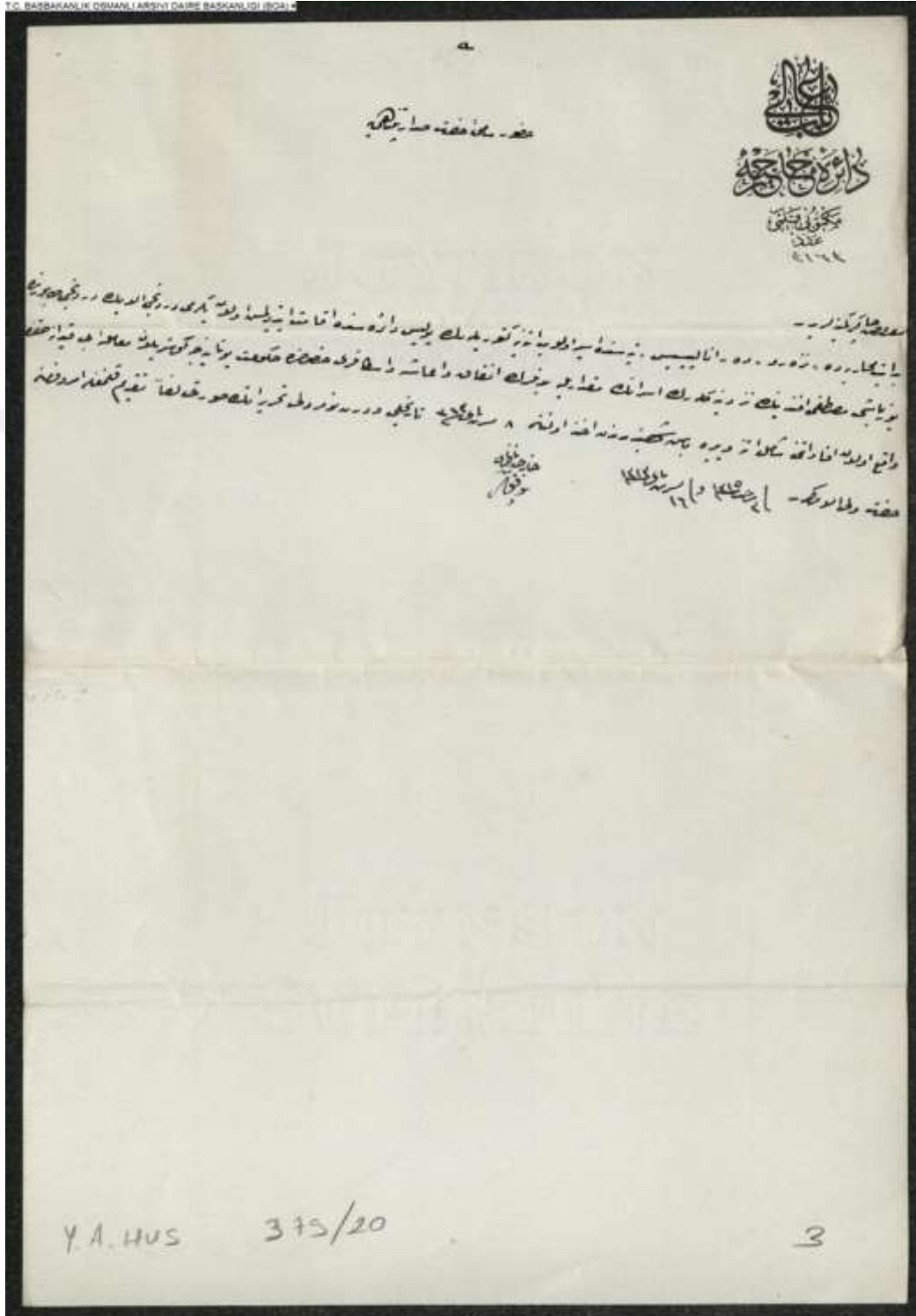
Ek 13. Yunan Muharebesi'nde esir düşen iki zabitle iki yüz nefere mesken ve iâşe bakımından fena muamele edildiği.

Y_A_HUS_00379.00020.002

BOA, Y.A.HUS, 379/20.

Ek 14. Yunan Muharebesi'nde esir düşen iki zabitle iki yüz nefere mesken ve iaşe bakımından fena muamele edildiği.

Y_A_HUS_00379.00020.003

BOA, Y.A.HUS, 379/ 20.

Ek 15. Ordunun ekmek ve iâşe temini.

Y. G. BARSAKANI VE CEMAL KARSIYER DAİRE BASKANI İDİ (BOA)

Le 189 189
N° d'arrivée
h. m. du
Rexpédié à
Signature de l'employé
L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie.
Signature de l'employé

Le 189 189
Transmis par
h. m. du
Commencé à
Fin à

N° de dépôt	Nombre de mots	Group	Du de dépôt	Heures	Minutes	Matin ou soir	Voies	Indications sur taxes
123	10			2				

صوتی دفتر عالی عسکری
فرمانده بنا حقیقیه مذکره اولی بکرمه سید بیجا حقیقی
قرقی مولی موقفه لولنامه ب ظاهر له براب طغوز طابوره
و شنبه یوغارینه ده ارج طابوره ایدخ ایله اسره
اداره اداره کف - نامه اوله سید عسکر ایملی
لکونه یانه ده سوو اولفقه بولنیف دیکسار ایه کول
افادک افورزه وکول اغیاهده جمع بولنیف قیله اولره
کیلیاج کور لکله حله لول کور لکلی واکش له
نامه ایللی کی ولها بیل طابور سوو اوله ییله
ق- ولله اولفقه جکلی حکم ایدره سید جناب حقیقی
نکته انقاد برکیه سید ییله سلیا حرکت ایه جک
ای مایه مایه عله ایلم فله ۱۵ بیل
بجی قیله قوفانی
فیلد عیله
Y.PRK.ASK 123/3

Y.PRK.ASK.00123.00003.001

BOA, Y.PRK.ASK, 123/ 3.